

**ŒEH ŒAMİL VE EKİBİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE
GELİŒ SÜRECİ VE SONRASINDA YAŒANANLAR
(1869-1871)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Elvan ÖZPOLAT

Kütahya – 2020

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ŞEYH ŞAMİL VE EKİBİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE
GELİŞ SÜRECİ VE SONRASINDA YAŞANANLAR
(1869-1871)**

Danışman:
Doç. Dr. Arif KOLAY

Hazırlayan:
Elvan ÖZPOLAT

Kütahya – 2020

Kabul ve Onay

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Red
Doç. Dr. Arif KOLAY (Danışman)		
Doç. Dr. Refik ARIKAN		
Dr. Öğr. Üyesi Şakir TURAN		

Onay

Yukarıdaki imzanın, adı geçen öğretim üyesine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Şahmurat ARIK

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Şeyh Şamil ve Ekibinin Osmanlı Devleti’ne Geliş Süreci ve sonrasında Yaşananlar (1869-1871)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

..../...../2020

Elvan ÖZPOLAT

Özgeçmiş

1 Ocak 1993 tarihinde Siverek'te doğdu. İlk ve ortaokulunu Şanlıurfa'nın Siverek ilçesi Atatürk İlkokulu'nda bitirdi.2011 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümünü kazandı ve 4 yıllık öğretim sürecini 2015 yılında yüksek dereceyle tamamladı. 2016 yılında Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisansa başladı. 3 yıldır MEB'de öğretmenlik yapmaktadır.

ÖZET**ŞEYH ŞAMİL VE EKİBİNİN OSMANLI DEVLETİ'NE GELİŞ SÜRECİ VE SONRASINDA YAŞANANLAR (1869-1871)****ÖZPOLAT, Elvan****Yüksek Lisans Tezi, Tarih Ana Bilim Dalı****Tez Danışmanı: Doç. Dr. Arif KOLAY****Haziran, 2020, 71 sayfa**

Kuzey Kafkasya Müslümanlarının, Ruslara karşı başlattığı bağımsızlık ve gazavât harekâtının sembol ismi “Kafkas Kartalı” olarak da bilinen Şeyh Şamil’dir. Bu çalışmada Şeyh Şamil ve ekibinin İstanbul’a geldikten sonraki yaşamları Osmanlı basını ve arşiv belgeleri ışığında ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu nedenle dönemin Osmanlı basınındaki gazete ve arşiv dosyaları dâhil olacak şekilde çalışma alanına katkı sağlamaya gayret edilmiş. Çalışmada dönemin çeşitli gazetelerinden Şeyh Şamil’in İstanbul hayatı ile ilgili haberler alınmıştır. Osmanlı arşiv dosyaları üzerinde ilgili konu ile yapılan tarama sonucunda yaklaşık 277 adet belgeye ulaşılmıştır. Elde edilen bu veriler sonucunda Şeyh Şamil’in ve ekibinin İstanbul’da kaldığı dönemde neler yaptığı, hangi faaliyetlerde bulunduğu, kimlerle görüştüğü, nerede kaldığı ve ekibinin yaşadıkları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Şamil, Osmanlı, İstanbul, Kafkasya, Basın, Arşiv

ABSTRACT**SHEIK ŞAMIL'S AND HIS TEAM'S PROCESS OF COMING TO OTTOMAN
EMPIRE AND HAPPENINGS AFTER THAT (1869-1871)****ÖZPOLAT, Elvan****Master Thesis, Department of History****Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Arif KOLAY****June, 2020, 71 pages**

The symbol name of the independence and wars movement launched by the North Caucasian Muslims against the Russiansis Sheikh Şamil, also known as “Caucasian Eagle”.Inthisstudy, the life of Sheikh Şamil and his team after coming to Istanbul, were tried to berevealed in the light of the Ottoman press and archive documents.For this reason, it is tried to contribute to the study field by including newspapers and archieve files in the Ottoman press of the period. In the study, news about Sheikh Şamil’s Istanbul life from various newspapers of the period were received. Nearly 277 documents, as a result of the scanning on the Ottoman archieve files about the subject, were reached.As a result of these obtained datas, it was tried to reveal what he did between 1869-1871, what activites he did, who he met, where he stayed and where his team lived converng the period of the Sheikh Şamil and his team stayed in Istanbul.

Keywords: Sheik Şamil, Ottoman, Istanbul, Caucasus, Press, Archive

ÖNSÖZ

Bu tez çalışmamda, Şeyh Şamil ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerin analizini ve Hakkı Tarık Us Koleksiyonu ile Atatürk Kitaplığındaki 1869-1871 yılları arasında Şeyh Şamil ve ekibi hakkındaki basına yansıyanları dikkatinize sunmaktayım. Şeyh Şamil Efendi ve arkadaşlarının Ruslara karşı verdikleri muazzam mücadeleleri ve İstanbul'a geldikten sonraki yaşamlarını incelediğim bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin, Şeyh Şamil'e ve kendi ülkesine sığınan muhacirlere verdikleri öneme ve yapılan yardımlara yer verilmiştir.

Bu tezin danışmanlığını yürüten ve yüksek lisans eğitimim boyunca akademik anlamda engin bilgi birikimiyle yardımını esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Arif KOLAY'a en içten şükranlarımı sunarım. Çalışmanın hazırlanması aşamasında bilimsel katkı ve önerilerinden dolayı Doç. Dr. Taner BİLGİN'e ve tez jüri hocalarımdan Dr. Öğr. Üyesi Şakir TURAN'a, Doç. Dr. Refik ARIKAN'a teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca hayatımda maddi-manevi desteklerini her an yanımda hissettiğim ve bu süreçte gösterdikleri sabırdan dolayı babam Ali ÖZPOLAT'a ve annem Ayser ÖZPOLAT'a, ağabeylerim İshak ÖZPOLAT'a, Şeyhmus ÖZPOLAT'a, İsmail ÖZPOLAT'a ve yol arkadaşım Yılmaz GÜNEŞ'e sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ŞAMİL'İN KAFKASYA HAYATI VE İSTANBULA GELİŞİ

1.1. BÖLGE HAKKINDA BİLGİ	6
1.2. ŞEYH ŞAMİL'İN KAFKASYA YILLARI	9
1.2.1. Şeyh Şamil'in Esir Düşmesi	23
1.2.2. Şeyh Şamil'in Askeri Örgütlenmesi	26
1.2.3. Şeyh Şamil'in Esaret Döneminde Yaşadıkları	26
1.3. KAFKASYA'DAN OSMANLI'YA HİCRET EDENLER.....	28
1.3.1. Osmanlı'ya Sığınan Muhacirlere Bağlanan Maaşlar	31
1.4. ŞEYH ŞAMİL'İN İSTANBUL'A GELİŞİ	37
1.4.1. Şeyh Şamil'e Tahsis Edilen Konaklar.....	39
1.4.2. Muhacirlere Tahsis Edilen Konaklar	39
1.4.3. Şeyh Şamil'in Padişah ile Görüşmesi	40

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ŞAMİL'İN HİCAZ'A GİDİŞİ VE SONRAKİ GELİŞMELER

2.1. ŞEYH ŞAMİL'İN HİCAZ'A GİDİŞİ.....	43
2.2. ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ŞEYH ŞAMİL'İN ADAMLARININ FAALİYETLERİ	46
2.3. ŞEYH ŞAMİL'DEN SONRAKİ HİCRET OLAYLARI.....	53
2.4. ŞAMİL VE ADAMLARINA VERİLEN RÜTBELER.....	54
SONUÇ.....	56
EKLER.....	57
KAYNAKÇA	65
DİZİN	71

KISALTMALAR

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivleri
c.	Cilt
Çev.	Çeviren
Haz.	Hazırlayan(lar)
No.	Numara
R	Rebiyülahir
Ra	Rebiyülevvel
s.	Sayfa
Ş	Şaban
ŞD.	Şura-yı Devlet
vd.	Ve diğerleri
Y.A.RES.	Yıldız Resmi Maruzat Evrakı
Y.MTV	Yıldız Mütenevvi Maruzat Evrakı
Y.PRK.A.	Yıldız Sadaret
Z	Zilhicce
Za	Zilkade

TEZ METNİ

GİRİŞ

1797-1871 yılları arasında yaşamış olan İmam Şamil, 19.yüzyılın ilk yarısında Rusya'nın Kafkasları işgaline ve istilasına karşı yaklaşık 30 yıl mücadele vermiş ve "Rus işgaline karşı direnişiyile bilinen Dağıstanlı lider ve mücahit" olarak tarihte iz bırakan bir tarihi şahsiyet olmuştur. İmam Şamil, 1797 yılında Kafkasya coğrafyasında yer alan Dağıstan'ın Gimri köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Avarlardan Muhammed Bey, Annesi ise Avar beylerinden Pir Budak'ın kızı Bahu Mesedu'dur.¹ İmam Şamil'in de doğup büyüdüğü Kafkasya coğrafyası tarih boyunca jeopolitik ve jeostratejik konumu itibariyle son derece önemlidir. Coğrafyanın bu önemi nedeniyle Rusya, Çarlık döneminden itibaren yayılcılık politikası kapsamında bölgeye nüfuz etmeye çalışmış ve 18. yüzyıla gelindiğinde bölgedeki işgal girişimlerini genişleterek sömürgeci bir politika ve asimilasyon hareketi izlemiştir.²

18. yüzyılın sonlarında Kuzey Kafkasya Müslümanlarının Ruslara karşı başlattığı ve bölge halkının bağımsızlıklarını, kültürlerini ve inançlarını korumak için yürüttükleri mücadele ruhu ise gazavât harekâtını ortaya çıkarmıştır. Gazavât harekâtının ilk önderi İmam Mansur'dur. Onun ölümünden sonra 1829 yılında Molla Muhammed, Kafkasya direniş hareketinin başına geçmiştir. İmam Şamil ise arkadaşı olan Molla Muhammed'e yaptığı faaliyetlerle önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. 20 Kasım 1832 tarihinde Rusların Gimri'ye kadar ilerlemeleri ve Dağıstan'da yaşanan çarpışmalar esnasında Molla Muhammed şehit düşmüş Şeyh Şamil ise ağır yaralanmıştır. Yaşanan bu olay üzerine Molla Muhammed'in yerine imam olarak Hamza Bey atanmış, fakat Hamza Bey de 19 Eylül 1834 tarihinde bir suikast neticesinde şehit olmuştur. Böylelikle İmam Şamil, Avar uleması ve ileri gelenlerince imam seçilerek hareketin önderi olmuştur.³ Ruslar tarafından Halifelik makamının bulunduğu İstanbul'a yollanılmak şartı⁴ ve 6 Eylül 1859 tarihinde teslim alınıncaya kadar (25 yıl) Kafkasya direniş hareketinin önderi olarak Ruslara karşı mücadele etmiştir. Onun bu mücadelesi sadece Kafkasya'da değil aynı zamanda hem Osmanlı ülkesinde hem de diğer İslam

¹ Şahin Doğan, (2015), "İmam Şamil ve Aile Fertlerinin Knez Aİ Baryatinskiy'e Yazdıkları Bazı Mektuplar", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, Cilt IV, Sayı 1, s.121-145, İstanbul.

² Nurhan Aydın ve Elif Ergün, (2019), "Kafkasya Gazavâtı ve İmam Şamil", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 12, s.87-114, Kars.

³ N. Luxembourg, (1988), *Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*, (Çev. Sedat Özden), Kayıhan Yayınları, İstanbul, s.202

⁴ M. Tâhir el-Karâhî, (2004), *İmam Şamil'in Hâtıratı*, (Haz. H.Ahmet Özdemir), Semerkand Yayınları, İstanbul, s.219-220.

toplumlarında ve Avrupa’da büyük bir ün ve saygı kazanmasını sağlamıştır.⁵ Hatta Osmanlı’da adına Türkçe olarak Şemsettin Sami tarafından “Kamusül Alam” adındaki ansiklopedide biyografisi dahi yazılmıştır. Sami Bey, Şeyh Şamil için “Emri altındaki bir avuç dağlıyla en meşhur Rus generallerini dahi yenilgiye uğratmayı başaran ve askeri yeteneği yanında mertliğiyle de kendine hayran bırakan birisidir” demektedir.⁶ İngiltere’de ise Şeyh Şamil için; “*Kafkasya’nın İmamı, savaştığı ve lideri olan Şamil ile Ruslara karşı verilen mücadele mükemmelleşti. Şamil’in diğer reislerden ve İmamlardan farkı Molla Cemaleddin’in de katkısıyla ülkesinin en bilgili ve en iyi belagat ustalarından biri olarak yetiştirilmesiydi*” denilmiştir.⁷

Rus Çarı II. Aleksandr tarafından teslim alındığı 6 Eylül 1859 tarihinden sonra Rusların elinde muhterem bir esir olarak kalmış ve Halifelik makamının bulunduğu İstanbul’a yollanma vaadi 1869 yılında gerçekleşmiştir. Sultan Abdülaziz tarafından büyük bir saygı ile karşılanıp misafir edilmiş ve şahsına hürmet gösterilmiştir. Şeyh Şamil’in Medine’de oturma isteği de kabul edilmiştir. 4 Şubat 1871 tarihinde ise vefat etmiştir.⁸

Bu çalışmada dönemin gazetelerinden Letâif-i Asâr, Mümeyyiz, Vekâyi-i Zaptiye, Diyojen, Hadika, Basiret, Hakayikü’l Vekâyi, Ulûm, İnkılâp, Asır, Devir, Vakayi’-i Mısriyye, Muhip, Muhib-i Vatan, Utarit, Mecmua-ı Maarif, Terakki, İbret, Mecmua-i Fünun, Muhibir, Hürriyet, Ayine-i Vatan, Cerîde-i Havâdis, Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis, Dağarcık, İstanbul gazeteleri incelenmiştir. İmam Şamil’in İstanbul hayatı ile ilgili haber yapan Basiret, Terakki, Mümeyyiz, Cerîde-i Havâdis, Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis gazetelerinden 11 adet haber alınmıştır. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bu konu ile ilgili olabilecek 277 civarında belge bulunmuştur. İmam Şamil ile ilgili yapılmış çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. N.Luxembourg’un “Rusların Kafkasya’yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil” adlı eserinde Çerkezlerin bağımsızlık savaşlarından, verdikleri mücadelelerden ve İngilizlerin bölgeye olan ilgisinden bahsetmektedir. Diğer bir çalışma ise Tarık Mümtaz Göztepe’nin “Dağıstan Aslanı İmam Şamil” ile “İmam Şamil Kafkasya’nın Büyük Harp ve İhtilâl Kahramanı” adlı eserlerinde Gimri Muharebesi’nden başlayarak mücadele yıllarına ve Şeyh Şamil’in

⁵ Doğan, a.g.m., s.122.

⁶ Mehmet Demiryürek, (2017), “Erken Dönem Biyografilerine Göre Şeyh Şamil”, *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, (Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.35.

⁷ Demiryürek, a.g.e., s.28.; Edmund Spencer, (2014), *Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan*, (Çev. Dilek Cenkçiler), TTK, Ankara, s.314-15.

⁸ Karâhî, a.g.e., s.220.

vefatından bahsetmektedir. Mehmet Ali Bozkuş ve Hakan Yazar'ın hazırladığı başka bir çalışma olan “Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İşkân” adlı çalışması 2017 yılında Hitit Üniversitesinde gerçekleşen Tarihte İz Bırakanlar: Doğumunun 220. Yılında Şeyh Şamil ve Kafkasya Sempozyumunda sunulan bildirilerin bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Bu çalışmada toplam 11 tane makaleye yer verilmiştir. Bunlar; Ortaçağ'dan Rus İstilasına Kadar Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'da Toplumsal Yapı ve Mülkiyet İlişkileri (Sadık Müfit Bilge), Erken Dönem Biyografilerine Göre Şeyh Şamil (Mehmet Demiryürek), Rusya Tarih Yazımında Şeyh Şamil İmajı (Elnur Ağayev), Kurgu Dünyasının Şeyh Şamil'i (Meral Demiryürek), Şeyh Şamil'in Mücadelesi ve Teolojik Kimliği Üzerine (Mehmet Evkuran), Mektupları Işığında Şeyh Şamil'in Devlet Algısı ve Anlayışı (Fikret Efe), Kafkasya İmamı Şamil ile Naiplerinin Destansı Mücadelesi (Fethi Güngör), Bir Liderin Psikolojisi: Şeyh Şamil (Muammer Cengil), XIX. Yüzyılda Kars'ta Nüfus Hareketleri ve Kafkasya Muhacirlerinin İşkânı (Oktay Kızılkaya), XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkas Göçlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları (Esra Şahin) adlı makaleler yer almıştır. John F. Baddeley'in “Rusların Kafkasya'yı İstilas ve İmam Şamil” adlı eserinde Rusların Kafkaslara yaklaşması ve ilk münasebetlerden başlayarak işgal faaliyetleri ile en sonda Gunib Dağındaki mücadeleye yer vermiştir. Şahin Doğan'ın 2015 yılında Avrasya İncelemeleri Dergisi'nde yayınlanan “İmam Şamil ve Aile Fertlerinin Knez Aİ Baryatinskiy'e Yazdıkları Bazı Mektuplar” adlı makalesinde Şeyh Şamil ve aile fertlerinin Baryatinskiy'e Kaluga, Kiev ve Medine'den yazdığı 9 mektuptan bahsetmektedir. Nurhan Aydın ve Elif Ergün'ün hazırladığı “Kafkasya Gazavatı ve İmam Şamil” makalesi, Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayınlanmıştır. Bu çalışmada Rusların yayılmacı politikası kapsamında Kafkasya'yı işgal girişimleri ve gazavat hareketi ile bölgenin yapısı farklı açılardan ele alınmıştır. Uğur Tavkul, “Kafkasya Gerçeği” adlı eserinde ise Kafkasya'nın sosyal yapısından ve Türkiye'nin Kafkas politikası ile ilgili hususlardan bahsetmektedir

Bu alanda yazılmış tezlerde bulunmaktadır. Fırat Karabayram'ın Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası adlı tezinde Güney Kafkasya'nın Rusya için neden önemli olduğu ve bölge politikaları incelenmiştir. Bölgenin tarihsel gelişimi ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Demet Şefika Acar ise Kafkasya'nın Güvenliği ve Türkiye'nin Rolü isimli tezinde; SSCB'nin dağılmasından sonra bölgenin güvenliğini etkileyen sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Uğur Güneş'in Türk Dış Politikasında

Güney Kafkasya Bölgesindeki Güç Mücadeleleri ve Büyük Kafkasya Kalkınma Girişimi isimli tezinde Kafkasya'nın stratejik ve jeopolitik öneminden bahsetmektedir. İmam Şamil'in hatıralarının yer aldığı kâtipi M.Tâhir el- Karâhî'nin yazdığı ve Doç. Dr. H.Ahmet Özdemir'in hazırladığı "İmam Şamil'in Hatıratı" adlı kitap bu alanda yapılmış önemli çalışmalardan biridir.

Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen verilerle Şeyh Şamil'in İstanbul'da kaldığı sürede neler yaptığı, nerede kaldığı, kimlerle görüştüğü konuları ele alınmıştır. Aynı zamanda bölgeden Osmanlı'ya hicret eden muhacirlerin durumu ve iskân meseleleri incelenmeye çalışılmıştır. Çalışma 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Bölge hakkında bilgi verilmiş olup Şeyh Şamil'in dünyaya gelişinden itibaren başlayarak eğitiminden, mücadelesinden, askeri sisteminden, esir düşüp esaret süresince yaşadıklarından, İstanbul'a gelişinden ve Osmanlı'ya sığınan muhacirlerden bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise Şeyh Şamil'in hac ibadeti için Hicaz'a gitmesi, vefatı ve Osmanlı Devleti tarafından adamlarına verilen rütbelere bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm ise sonuç ve kaynaklardan oluşmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ŞAMİL'İN KAFKASYA HAYATI VE İSTANBULA GELİŞİ

1.1. BÖLGE HAKKINDA BİLGİ

İmam Şamil'in dünyaya geldiği Kafkasya adı, ilk kez eski Yunan filozofu Aiskhylos'un M.Ö. 490'da yazdığı "Zincire Vurulmuş Zevk ve Eğlence" adlı çalışmasında "Kavkasos Dağı" şeklinde geçmektedir. Bölgeye Kafkasya tabiri tam olarak M.S. 479'dan itibaren Dağıstan yerlileri tarafından verildiği ve yaygın olarak kullanılmaya başlandığı bilinmektedir. Eski Yunancada "kavkasos" olarak adlandırılan bölge Batı dillerinde "caucasus", "caucasia" ve "caucasie" olarak da geçmektedir.⁹ Türkçe kaynaklarda ise Kafkasya tabiri ilk kez 1856 yılında Ahmet Cevdet Paşa tarafından Paris Konferansı'na sunulmak için hazırlanan raporda "Kafkasya" ve "Cebel-i Kafkas" olarak geçmiştir. Kafkasya adı bir bölge olarak ise ilk defa Rus Çarı I. Petro döneminde Petersburg'da kurulan İmparatorluk Bilimler Akademisi'nde hazırlanan çalışmalarda kullanılmıştır.¹⁰

Kafkasya Bölgesi, coğrafi açıdan kuzey ve güney olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Coğrafi olarak yapılan bu ayırım zamanla siyasiler tarafından da kabul görmüştür. Nitekim kuzey ve güney Kafkasya coğrafi açıdan olduğu kadar diğer birçok yönden de farklılık gösteren iki bölgedir.¹¹ Bu farklılıklar çeşitli alanlarda belirgin bir şekilde görülmektedir.

Bölge hakkında çalışma yapan araştırmacılar çoğunlukla Samur Nehri'nin Hazar Denizi'ne döküldüğü yer ile İngur Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü nokta arasında bir hat çizerek, bölgeyi kuzey-güney diye ikiye bölerek incelemektedirler. Günümüzde Rusya'nın sınırları içinde kalan ve özerk bir yapıya sahip olan Adıgey, Karaçay-Çerkesya, Kuzey Osetya, Çeçenistan, İnguşetya, Dağıstan, Kabardey-Balkar Özerk Cumhuriyetleri ile Stavropol ve Krasnodar Kraylarını içine alan Kuzey Kafkasya Bölgesi, asıl Kafkasya coğrafyasını temsil etmektedir. Abhazya ve Güney Osetya'da fiziki olarak Kuzey Kafkasya'da yer almasına rağmen siyasi olarak Gürcistan'a bağlıdır. Kuzey Kafkasya, doğuda Hazar Denizi, batıda Karadeniz ve Azak Denizi, kuzeyde Maniç Nehri ve bataklıkları, güneydoğuda ise Samur Nehri'nin Hazar'a döküldüğü yerden İngur Nehri'nin Karadeniz'e döküldüğü noktaya kadar uzandığı kabul edilen bir

⁹ Sadık Müfit Bilge, (2017), "Ortaçağ'dan Rus İstilasına Kadar Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'da Toplumsal Yapı ve Mülkiyet İlişkileri", *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, (Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.1.

¹⁰ Demet Şefika Acar, (2004), "*Kafkasya'nın Güvenliği ve Türkiye'nin Rolü*" (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, s.6.; Aydın ve Ergün, a.g.m., s.87-114.; Fırat Karabayram, (2007), "*Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya Politikası*" (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.5.

¹¹ Bilge, a.g.e., s.2.

hat ile çevrilidir. Güney Kafkasya (Transkafkasya) ise Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetleri ile Abhazya, Acara, Dağlık Karabağ, Nahcivan Özerk Cumhuriyetleri ve Güney Osetya'yı içine alan bölgedir. Abhazya Özerk Cumhuriyeti belirtildiği gibi siyasi olarak Güney Kafkasya bölgesinde Gürcistan'a bağlı olmasına rağmen Abhazlar bir Kuzey Kafkasya halkıdır ve Kuzey Kafkas dillerinden biri olan Abhazca'yı konuşmaktadırlar.¹²

Kafkasya stratejik önemi ve jeopolitik konumu nedeniyle tarih boyunca sürekli istilalara maruz kalmış, Asya, Avrupa ve Afrika kıtaları arasında bir göç bölgesi olmuştur. Bu durumun sonucu olarak da sayısız kabile ve halkı barındıran, etnik olarak karışık bir bölge haline gelmiştir. Öyle ki Arap tarihçileri ve coğrafyacıları bölgeyi "Dillerin Dağı" "Kafkasya bir ırklar ve diller mozaiki" olarak nitelendirmişlerdir.¹³

Çok sayıda kabileyi, halkı ve dili barındıran bu coğrafya da Orta Çağ'dan itibaren hem Güney hem de Kuzey Kafkasya halklarında sınıflı bir toplumsal yapı bulunmaktaydı. Kafkasya'nın toplumsal yapısını; Adıgeler/Çerkezler, Abhazlar, Osetler, Çeçenler/İnguşlar, Dağıstan halkları ve Gürcüler oluşturmaktaydı.¹⁴ Güney Kafkasya'daki toplumsal yapı Yunanlılar, Romalılar, Persler ve Bizanslılardan etkilenecek oluşmuş ve Gürcistan, Abhazya ve Ermenistan'da kendini göstermişti. Kuzey Kafkasya'daki toplumsal yapı ise; Türkler, Moğollar, Cenevizlilerden etkilenecek oluşmuş ve tüm Kuzey Kafkasya'da hâkim olup kurumsallaşmıştı.¹⁵ Birden çok unsurdan etkilenecek ortaya çıkan toplumsal sınıflaşmada topraklar yerel soyluların elindeydi ve toprağı işleyen kırsal nüfus üstünde ezici hâkimiyete ve askeri yapılanmada önemli bir söz hakkına sahiptiler. Ayrıca bu yerel soylu sınıfı, merkezi bir yönetim otoritesinin oluşmasına ve vergilerin toplanmasına da engel teşkil etmekteydi.¹⁶

Şeyh Şamil'in yıllarca Ruslarla mücadele ettiği coğrafi bölge olan Kafkasya, Matbaa-i Amire tarafından 1334(1918) yılında yayımlanan Kafkasya ve Asya-yı Vusta ve Türkistan Vilayetleri; Buhara ve Hive Hanlıkları kitabında şöyle tarif edilmektedir: "*Kafkasya kıtası şarken Bahr-i Hazer ve garben Azak Denizi ve Bahr-i Siyah arasında olmak*

¹² Acar, a.g.t., s. 5-7.

¹³ Uğur Güneş, (2009), "*Türk Dış Politikasında Güney Kafkasya Bölgesindeki Güç Mücadeleleri ve Büyük Kafkasya Kalkınma Girişimi*", (Yüksek Lisans Tezi), Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, s.9.; Bilge, a.g.e., s.3.

¹⁴ Bilge, a.g.e., s.22.

¹⁵ Ufuk Tavkul, (2007), *Kafkasya Gerçeği*, Selenge Yayınları, İstanbul, s.255.

¹⁶ Bilge, a.g.e., s.4.

üzere azim bir berzah şeklini irae eder. Ve hudud-ı şimâlisi “Yey” ve “Maniç” nehirleri ile “Komi” münhat arazisi teşkil eder. Cenuben ise Devlet-i Aliyye ve İran ile hem-huduttur.”

Bir toplumun zaman içinde başka bir toplumun dinini benimseyip kabul etmesi zor, karmaşık ve çok yönlü bir konudur. Siyasi, kültürel ve ekonomi gibi pek çok faktör bu noktada etkili olur. Kafkasya’da yaşayan halkın tarihsel zaman içerisinde bölgede hâkim olan dinlerin etkisi altında kaldığı görülmektedir. İslamiyet’in bölgeye ulaşması ile birlikte coğrafyada İslamiyet büyük oranda benimsenmiştir. Kafkasya; Dağıstanlı, Avar, Nogay, Çeçen, Kabardey, Balkar, Oset, Karaçay, Çerkes, Adıgey, İnguş, Tatar, Türkmen, Ahıska Türkleri, Kalmuklar olmak üzere farklı toplulukların yaşamakta olduğu ve farklı dillerin konuşulduğu zengin bir bölgedir. Kafkasya’nın İslam ile tanışması VII. Yüzyıla uzanmaktadır. Nakşîlik, Kuzey Kafkasya’ya Ziyaeddin Halid ile gelmiş ve Kuzey Kafkasya’nın kimliği gibi olmuştur. Çeçenistan ile Dağıstan’ın İslamlaşması Nakşibendîlikten ayrı değerlendirilemez. Bu nedenle de bölgedeki Müslümanlık, yıllar boyu Rusya ile verilen bağımsızlık savaşından ayrı düşünülemez.¹⁷

Dağıstan yüksek platoların yer aldığı, ırmakların bin metre derinliğe yakın boğazlar oluşturduğu ve yükseltisi fazla kurak bir ülkedir. Bu bölgede yerleşim yerleri savunulması kolay olsun diye dağların doruklarına kurulmuştur. Ayrıca bölgede yapı malzemesi olarak taş kullanılması evlerin sağlam olmasını sağlamıştır. Bu nedenle saldırı sırasında savunma daha kolay olmuştur. Aynı zamanda dik dağların arasında dar ve dolambaçlı patikalar birliklerin ve konvoyların geçişini daha çok zorlamıştır. Diğer taraftan Çeçenistan ise sayısız ırmakların yer aldığı yoğun ormanların olduğu bir ülkedir. Çapları on metreyi aşan kayın ağaçlarının oluşturduğu ormanlar düşmanlara engel oluşturmuş ve bu ormanlar sayesinde müdafaa edilmesi kolaylaşmıştır. Hatta ormanların faydasını fark eden Şeyh Şamil izinsiz olarak ağaç kesilmesini yasaklamış ve izinsiz ağaç kesmeyi ölüm ile cezalandırılacak suçlar arasında ifade etmiştir. Gerçekten de Ruslar bu sık ormanlar arasında geçişlerini sağlayacak kadar ağaçları kesinceye dek ülkeyi işgal edememiştir.¹⁸

¹⁷ Mehmet Evkuran, (2017), “Şeyh Şâmil’in Mücadelesi ve Teolojik Kimliği Üzerine”, *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, (Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 123-127.

¹⁸ Luxembourg, a.g.e., s.205-206.

1.2. ŞEYH ŞAMİL'İN KAFKASYA YILLARI

1797 yılında Dağıstan'ın Gimri köyünde dünyaya gelen Şeyh Şamil'e¹⁹ dedesinin ismi olan "Ali" adı verilmiştir. Fakat sürekli olarak hastalanması nedeniyle isminin değiştirilmesinin bazı inanç ve geleneklere göre iyi olacağı düşünülerek kendisine "Şamil" ismi verilmiştir. İlk eğitimini dayısından almış olmasına rağmen gençlik yıllarında Molla Muhammed'in etkisinde kalmıştır. Molla Muhammed, Harakinili Said ve Nakşibendî şeyhlerinden Cemaleddin Gazi Kumuki'den ilim, tahsil etmiştir.²⁰

İlk olarak İmam Mansur Ruslara karşı Dağıstan ve Çeçenistan halkını direnişe geçirmiştir.²¹ İmam Mansur'dan sonra birinci imam sayılan Molla Muhammed bu direnişin başına geçmiştir.²² Molla Muhammed'in önderliğinde Ruslara karşı başlatılan Müridizm hareketine kendileri "Gazavât" adını vermişlerdir. Molla Muhammed yeni bir bildiri yayınlayarak tüm halkı Ruslara karşı birleşmeye ve savaşmaya çağırarak bu hareketi yeniden başlatmıştır.²³

Şeyh Şamil, Ruslara karşı verilen bağımsızlık hareketinin ünlü önderi olarak tanımlanmaktadır. 18. Yüzyılın son çeyreğinde Kafkasya'da ırkı ve mezhebi ne olursa olsun halkı Rus işgallerine karşı direnişe geçiren, Molla Muhammed'in bu düşüncesini gerçekleştirmeye çalışan askerlerin en başarılısı Şeyh Şamil Efendi'dir. Türkiye'de daha çok "Şeyh Şamil" adıyla bilinmektedir. Fakat tarikat şeyhliği yapmamıştır. Nakşibendî şeyhlerinden Seyyid Cemaleddin'in müridi olmuştur. İmam unvanı da bugünkü manada bir cami imamı değil, siyasi önderliği ifade etmektedir.²⁴

Şeyh Şamil'in Dağıstan'ın Lezki kabilesinden olduğu bilinmektedir.²⁵ Şeyh Şamil, farklı dinlerden olan insanları ortak bir kardeşlik ve Ruslara karşı nefret duygusu etrafında toplamaya çalışmıştır. Bu şekilde Rus ordusundan kaçanları da yanına çekmeyi başarmıştır. Etrafında asker ve müritlerden oluşan 60.000 kişilik bir ordu meydana getirmiştir. Dağıstan'da birtakım reformlar yaparak düzgün bir hükümet

¹⁹ Karâhî, a.g.e., s.35.

²⁰ Fikret Işıltan, (1979), "Şeyh Şamil", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt XI. İstanbul, s.468; Mustafa Budak, (2010), "Şeyh Şamil", *DİA*, Cilt XXXIX. İstanbul, s.67.

²¹ Luxembourg, a.g.e., s.201.

²² Tarık Mümtaz Göztepe, (1961), *İmam Şamil Kafkasya'nın Büyük Harp ve İhtilal Kahramanı*, İnkılâp Kitapevi, İstanbul, s.6.

²³ Işıltan, a.g.e., s.468-469.

²⁴ Fethi Güngör, (2017), "Kafkasya İmamı Şamil ile Naiplerinin Destansı Mücadelesi ", *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, (Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s. 154.; Işıltan, a.g.e., s.468.

²⁵ Demiryürek, a.g.e., s.46.

kurmuştur. Ayrıca posta sistemi, mahkemeler, bölgeyi gezmeye gelenler için jandarmalar kurmuş, konaklama için hanlar yaptırmış ve vergi sistemini düzenlemiştir. Yapmış olduğu bu reformlar uygar toplumlar düzeyindedir.²⁶

Bununla birlikte Şeyh Şamil, itaat altına aldığı bütün bölgelerde naiplikler oluşturmuştur. O günkü süreçte beş naiplik bir vilayeti oluşturmaktaydı. Vilayeti ise bir komutan yönetiyordu. Naiplerin görevi vergi ve asker toplamak aynı zamanda kuralların uygulanmasını sağlamaktı. Bölgede köyler avul olarak bilinmekte ve her avulda bir kadı görevlendirilmişti. Bu kadı olup biten her şeyi naibe bildirmek zorundaydı. Bununla birlikte asayiş sağlamaya kadının görevlerindendi. Gelen emirleri de avul halkına kadı ilan ederdi. Öte yandan naipler de 300 atlı askerin yiyecek ve eğitiminden sorumluydu. Avuldaki her on ev, bir asker vermek zorundaydı. Bu askerin ailesi vergiden muaf tutulurdu. Bunlar daimî kuvvetleri oluşturuyordu. Birde her avulun 15-50 yaş arasındaki tüm erkekleri at ve silah kullanmayı öğrenmek zorundaydı. Zira bunların görevi herhangi bir baskın olduğunda yaşamış oldukları avulu savunmaktı. Şeyh Şamil'in etrafında sayıları yaklaşık 1.000 civarında olan seçme bir muhafız birliği vardı. Bu birliğe en mutaassıp kişiler alınıyordu. Bu birlikteki bekârlar evlenmemeye, evli olanlar da vazifeli oldukları dönemde aileleri ile bütün iletişimini kesmek zorundaydı. Bu birliğe mensup kişilerden koşulsuz itaat istenmiş. En küçük yanlış ölüm ile cezalandırılmıştır. Bu nedenle Şeyh Şamil'in en çok itimat gösterdiği birliktir. Bu gruptaki askerlere maaşın yanında ganimetlerden de ayrı bir hisse verilmiştir. Gittikleri her avulda bu birlikteki askerlere parasız bakmak zorundaydı. Bu birlikteki askerlerden mücadele yılları boyunca hiç ihanet eden çıkmamıştı. Öte yandan Şeyh Şamil'in kuvvetlerine gelen silahlar ise İran veya Türk menşeliydi. Her avulda gizli haberleşmeler ve posta işlemleri için en iyi atlardan birkaç tane bulundurulurdu. Postacılara ise Şeyh Şamil'in veya naiplerin imzaladığı vesikayı göstermesi durumunda her yer de kolaylık sağlanırdı.²⁷

Molla Muhammed 1830 yılında yanında Şeyh Şamil ile Hunzak Kalesi'ne hücum etmiş ancak mağlup olmuştur. Ertesi yıl ise Hazar Denizi kıyısındaki Tarku'yu ele geçirip Derbet ve Kızılyar'ı kuşatmışlardır.²⁸ Kuşatma için gönderilen Rus askerlerinin harekâtına kış şartları engel olmuştur.1832 yılı baharında kuşatma tekrar

²⁶ Edmund Spencer, (2014), *Türkiye, Rusya, Karadeniz ve Çerkezistan*, (Çev. Dilek Cenkçiler), TTK, Ankara, s.314-315.

²⁷ Işıltan, a.g.e., s.470-471.; Abdülkadir İnan, (1956), "Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, Cilt 4, Ankara, s.189.

²⁸ Budak, a.g.e., s.67.; Göztepe, a.g.e., s.10.; Işıltan, a.g.e., s.468.

başlamıştır. 1832’de Viladi Kafkas şehrinin yanında iken Rusların General Von Rosen komutasında Avar ve Çeçen toprakları üzerinden geçerek Gimri’ye kadar geldiklerini haber almaları üzerine Dağıstan’a geri döndüler.²⁹

20 Kasım 1832’de burada yapılan savaşta Molla Muhammed şehit düşmüş, Şeyh Şamil Efendi yaralı kurtulmuştur.³⁰ Molla Muhammed’in ölümünden sonra Ruslar, Dağıstan’ın bağımsızlık mücadelesinin sona erdiğini düşünmüşlerdir.³¹

Molla Muhammed’ten sonra bu hareketin ikinci imamı olacak kişi Avar Hanlarından Hamza Bey’dir. Hamza Bey icraatlarında çok katı ve sert bir tutum sergilemiş, direnişin kurallarına yapılan en küçük ihmali bile affetmemiştir.³² Hamza Bey, 19 Eylül 1834’te Hacı Murat tarafından düzenlenen bir suikast sonucunda öldürülmüştür.³³ Hamza Bey’in şehit düşmesinden sonra Şeyh Şamil Avarların ileri gelenleri tarafından bu hareketin üçüncü imamı seçilmiştir.³⁴ Şeyh Şamil’in imam seçilmesi ilk başlarda Rusya’yı rahatsız etmemiştir. Ancak Şeyh Şamil’in Batı Kafkasya’daki faaliyetleri dikkatleri üzerine çekmesine neden olmuş ve 1837’de Ruslar, Çar’ın emri ile Şeyh Şamil’e karşı harekete geçmişlerdir.³⁵

Şeyh Şamil imam seçildiği sırada durum çok iç açıcı değildir. Avar topraklarında hüküm süren Hacı Murat, Şeyh Şamil’in nasıl bir komutan olduğunu bildiğinden Ruslardan yardım istemiştir. Çar bu talebini hemen kabul ederek hem Rus takviyesi hem de para göndermiştir. Bu para halka dağıtılarak Şeyh Şamil’e katılmamaları sağlanmıştır. Bu durum Şeyh Şamil’in düşmanlarını arttırmıştır.³⁶ Bu nedenlerden dolayı Şeyh Şamil, Hunzak üzerine yürümüş ve Avaristan’ın kontrolünü eline almıştır. Daha sonra Rus kuvvetlerinin başındaki General Lanskoj, Gimri köyüne saldırıp tahrip etmiştir. Hunzak’a ise bir sefer düzenleyerek Akuşa ve Girgil’i almışlardır.³⁷ Bu gelişmelerden sonra Kuzey Kafkasya bölgesi Rusların hâkimiyetine girmiştir. Şeyh Şamil Dağıstan da kendi otoritesini güçlendirmek için teklifler sunmuştur. Çeçenli Hacı Taşov ve Kibid Muhammed ile anlaşma yapmıştır.³⁸ Bu

²⁹ Işıltan, a.g.e., s.468-469.; Budak, a.g.e., s.67.

³⁰ Göztepe, a.g.e., s.9.; Budak, a.g.e., s.67.

³¹ Işıltan, a.g.e., s.469.

³² Göztepe, a.g.e., s.10.

³³ Işıltan, a.g.e., s.469.

³⁴ Budak, a.g.e., s.67.

³⁵ Luxembourg, a.g.e., s.202.

³⁶ Işıltan, a.g.e., s.469.

³⁷ Budak, a.g.e., s.67.

³⁸ Karâhî, a.g.e., s.94.

anlaşma sayesinde Dağıstan ve Avar bölgelerinde Şeyh Şamil'in hâkimiyeti güçlenmiştir.

Bu durum üzerine Ruslar Şeyh Şamil'in bölgedeki etkisini azaltmak için Rusya Devlet'ine sadık bir Müslüman olan Kazanlı Tâceddin Efendi'yi bölgeye göndermek istemiştir. Fakat halkın istememesi üzerine bundan vazgeçip bölgeye askeri bir harekât düzenlemeye karar vermişlerdir.³⁹

Bu amaçla Aşilta'ya bir sefer düzenlenmiştir. Bu seferin Rusya'ya maliyeti büyük olmuştur. Nitekim Ruslar birçok kayıp verdiği gibi iki önemli subayını da kaybetmişlerdir.⁴⁰ Bu arada General Fezse, Şeyh Şamil'in imam seçildiği Tilitl'e kadar gelmiştir. Aşilta yenilgisinden sonra burada Şeyh Şamil ile savaşmış fakat bir sonuca varılmamıştır. Şeyh Şamil'in ateşkes isteği üzerine Ruslar Hunzak'a çekilmişlerdir.⁴¹

Çar I. Nikola, Tiflis taraflarında Şeyh Şamil ile görüşmek istediye de Çar'ın mektubuna verdiği cevapta Şeyh Şamil görüşme isteğini kabul etmediğini bildirerek Kafkasya'da Çar'ın hâkimiyetini asla tanımayacağını ve topraklarında taş üstünde taş bırakılmasa bile kararından vazgeçmeyeceğini bildirmiştir.⁴²

1838 yılı bölge için oldukça sakin geçmiştir. Ruslar General Fezse'nin Şeyh Şamil'i yenemediğini ancak en azından savaşmamasını sağladığını düşünmüşlerdir. Şeyh Şamil ise bu sırada Dağıstan bölgesinde gücünü arttırmaktadır.⁴³

General Grabbe, Rus hatlarını ve geçiş yollarına baskınlar yapan Hacı Taşov'un gücünü kırmak için haziran ayında 30.000 kişilik kuvvetle Şeyh Şamil'e karşı sefer düzenlemiştir.⁴⁴ Burada büyük bir savaş veren Ruslar çok fazla kayıp vermelerine rağmen Şeyh Şamil'in Ahulgoh'a çekilmesine neden olmuştur. Ruslar Ahulgoh'u kuşatınca⁴⁵ Şeyh Şamil yanında 1.000 kadar savaşçı ile geri kalanı kadın ve çocuk olmak üzere 4.000 kişi ile Ahulgoh'u savunmaya çalışmıştır.⁴⁶ Ancak Şeyh Şamil ateşkes istemek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Grabbe karşılığında Şeyh Şamil'den oğlunu rehin olarak vermesini istemiştir. Şeyh Şamil bunun bir hile olduğunu, Rusların hiçbir zaman verdikleri sözleri tutmadığını söylemiştir. Ancak yanında bulunan

³⁹ Budak, a.g.e., s.68.

⁴⁰ John F. Baddeley, (1989), *Rusların Kafkasya'ya İstilas ve İmam Şamil*, (Çev Sedat Özden), Kayıhan Yayınları, İstanbul, s.282.

⁴¹ Karâhî, a.g.e., s.100.

⁴² Budak, a.g.e., s.68.

⁴³ Baddeley, a.g.e., s.300.

⁴⁴ Budak, a.g.e., s.68.

⁴⁵ Karâhî, a.g.e., s.112.

⁴⁶ Baddeley, a.g.e., s.309.

adamları bunu kabul etmiştir. Şeyh Şamil o sırada 8 yaşında olan oğlu Cemaleddin'i Ruslara rehin olarak göndermek zorunda kalmıştır.⁴⁷

Ruslar, Ahulgoh'un şartsız teslim edilmesini, silahların bir an önce bırakılması gibi şartlar öne sürmüştür. 4 gün süren görüşmeler sonunda Şeyh Şamil, bu şartlar altında anlaşmanın mümkün olmayacağını ileri sürerek savaşa devam etme kararı vermiştir. Seksen gün boyunca devam eden çarpışmalar 4 Eylül 1839'da Rusların Ahulgoh'u ele geçirmesiyle son bulmuştur.⁴⁸ Bu kuşatmada Rusların 25'i subay 487 ölü, 91'i subay 1631 yaralı ve 33'ü subay 661 hafif yaralı olmak üzere toplam 3.000'e yakın kaybı olmuştur.⁴⁹ Müslümanlar ise 300 şehit vermiştir. Bu kuşatmada Şeyh Şamil'in eşi Cevhere Hatun ve kızı Nefise de şehit olmuştur.⁵⁰

Ahulgoh savunması Kafkasya mücadelesinde bir dönüm noktası olmuştur. Ruslar bir kez daha zafer kazandıklarını sanarak kutlama dahi yapmışlardır. Ancak bu olayın üzerinden bir yıl bile geçmeden Şeyh Şamil tekrar silahlanıp ayaklanmıştır.⁵¹ Kuşatmadan yedi adamıyla birlikte kurtulan Şeyh Şamil ilk olarak (İçkeri) Küçük Çeçenistan'a gitmiş ve naipleri Şuayb Molla, Hacı Taşov ve Dargili Cevad Han'da buraya gelmiştir. Akabinde kendisine koşulsuz itaat edilmesi şartı ile İçkeri'nin yönetimini ele almıştır.⁵²

Şeyh Şamil ilk etapta Çeçenistan'ı dört naipliğe ayırarak Gihı'ya Ahverdil Muhammed'i, Şeka'ya Şuayb Molla'yı ve Dargo (Çeli)'ya Cevad Han'ı, Uh'a ise Andireyli Taşev'i vali olarak göndermiştir.⁵³

1834 yılında İmam Hamza'nın öldürülmesinde adı geçen Hacı Murat'ın, Hamza Bey'in ölümüyle ilgisinin olup olmadığı kesinleşmemiştir. Ancak o dönemden beri Ruslarla iyi geçinmiştir.⁵⁴ Hacı Murat ve Avar beyi Ahmet Han arasında bir anlaşmazlık çıkmıştır. Ahmet Han, Hacı Murat'ın Şeyh Şamil ile iş birliği yaptığını Ruslara şikâyet etmiştir. Bu olay üzerine Rusların gözünden düşen Hacı Murat,

⁴⁷ Karâhî, a.g.e., s.113-116.

⁴⁸ Budak, a.g.e., s.68.

⁴⁹ Baddeley, a.g.e., s.323.

⁵⁰ Karâhî, a.g.e., s.126-128.

⁵¹ Baddeley, a.g.e., s.325.

⁵² Budak, a.g.e., s.68.

⁵³ Karâhî, a.g.e., s.137.

⁵⁴ Baddeley, a.g.e., s.334-336.

yakalanmış fakat bir fırsatını bulup uçurumdan atlayarak Rusların elinden kurtulmuştur.⁵⁵

Bu olay üzerine Hacı Murat, Şeyh Şamil'e katılmıştır.⁵⁶ Bundan sonra Hacı Murat, Şeyh Şamil'in en cesur ve başarılı naibi olmuştur. Hacı Murat'ın Şeyh Şamil'in yanına katılışı büyük bir etki yaratmıştır. Nitekim Şeyh Şamil bu sayede daha fazla kuvvetlenmiştir.⁵⁷

Naiplerden Ahverdil Muhammed ile Şuayb Molla Nazran, Gurzul ve Groniz'ye saldırılar yaparken Şeyh Şamil, Kuzey Dağıstan'a yönelmiştir. İşkarti ve İrpili yakınlarında 1840 yılı Temmuz'unda Ruslara ağır bir darbe vurmuştur. General Grabbe Küçük Çeçenistan'a iki harekât düzenlemiş ve başarısız olmuştur. 1841'de bazı bölgedeki naipleri yanına çağırarak yıl boyunca yapacağı saldırılar için hazırlık yapmıştır. Yaz mevsiminde Kibid Muhammed, Cevad Han ve Hacı Murat Avaristan'a, kendisi ise Dağıstan'a girmiştir. Ruslar bu saldırılara karşılık verememiştir. 1842 yılında Şeyh Şamil, Çeçenistan ve Dağıstan'ın tek hâkimi olmuştur.⁵⁸

General Grabbe 10.000 kişilik kuvvetle ve 24 topla Dargo'ya doğru yürümüş, ancak Şuayb Molla'nın baskınları nedeniyle bir başarı sağlayamamıştır. Bu durum Şeyh Şamil'in gücünü iyiden iyiye arttırmıştır.⁵⁹

Şeyh Şamil, Dargo'yu kendine karargâh merkezi olarak seçmiştir. Zira Dargo'nun bulunduğu bölgedeki ormanlar Rusların işini fazlasıyla zorlaştırmıştır.⁶⁰ 1843 yılı Eylül ayında Şeyh Şamil, bir günden az bir sürede 70 kilometreden fazla yol kat ederek Ensal'i ve Avaristan'daki Rus kalelerini kuşatmıştır.⁶¹ General Grabbe'nin Dargo saldırısındaki amacı Dargo'yu aldıktan sonra Çeçenistan sınırındaki Andı ve Gumbet bölgelerine kadar ilerlemektir.⁶² Bu amaçla 30 Mayıs'ta yürüyüşe geçen Grabbe, 8.600 kişilik ordusu ile ancak 25 kilometre kadar ilerleyebilmiştir. Bu zorlu yolda 1.700 civarı asker, 66 zabıt kaybedince geri dönmek zorunda kalmıştır. General ikinci bir yürüyüşe başlamaya karar vermiş ve tekrar aynı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu

⁵⁵ Göztepe, a.g.e., s.54.; Işıltan, a.g.e., s.470.

⁵⁶ Karâhî, a.g.e., s.143.

⁵⁷ Işıltan, a.g.e., s.470.; Baddeley, a.g.e., s.334-336.

⁵⁸ Budak, a.g.e., s.68.

⁵⁹ Karâhî, a.g.e., s.156-157.

⁶⁰ Göztepe, a.g.e., s.124.

⁶¹ Budak, a.g.e., s.68.

⁶² Karâhî, a.g.e., s.156.

gelişmelerden sonra kendi isteği ile görevinden alınmıştır. Yerine General Neidhardt getirilmiştir.⁶³ Nitekim Dargo Savaşı Şeyh Şamil'in en önemli savaşıydı.⁶⁴

Tüm bu başarısızlıklar üzerine Çar I.Nikola, 30 Aralık1843'te komutan Neidhardt'a yazı göndererek Şeyh Şamil'in bütün ordularının dağıtılmasını istemiş ve 45.000 ruble göndererek taraftarlarını yanlarına çekmeyi emretmiştir. Buna rağmen yapılan askeri saldırı Şeyh Şamil'in oldukça güçlü olan savunması sayesinde başarısız olmuştur. Bu olay üzerine General Neidhardt görevinden alınıp yerine Prens Vorontsov getirilmiştir.⁶⁵

Rusya Devleti'nin Kafkas kuvvetlerinin başına geçen Vorontsov ilk olarak Şeyh Şamil ile müzakere yolunu denemiştir. Fakat bir sonuç elde edemeyince ormanları yakmaya karar vermiştir. Ancak Çar kendisine ani bir baskınla Dargo'yu tahrip etmesini emretmiştir. General tereddütlerinden sonra saldırı yapmaya karar vermiştir. Saldırı kararıyla beraber Kafkasya'da 150.000 kişilik Rus kuvveti toplanmıştır. Şeyh Şamil, Dağıstan nüfusunun iki katı olan bu kuvvetle mücadele etmek zorunda kalmıştır. 3 Haziran 1845'te başlayan ilk saldırılarda gelen öncü kuvvetler büyük kayıplar vermiştir. General Vorontsov Dargo'yu tahrip etmiş ve geri dönmüştür.⁶⁶ Rus kuvvetleri geri dönerken müridlerin yaptığı baskınlarda; Ruslar 3 general,195 subay ve 3.000 civarında askerini kaybetmiştir.⁶⁷

Dağıstan tarafından Unusukullu Hacı Cebrail adlı bir sanatkâr Şeyh Şamil'e haber vermeden Çirkat köyünden çıkıp sahildeki gemi ile Hicaz'a gitmiştir. Hac vazifesini yaparken bir rüya gören Hacı Cebrail, rüyasında Dağıstan'a geri dönüp Şeyh Şamil'e yardımda bulunması gerektiğini anlamıştır. Buna rağmen İstanbul'a gitmiş, lakin burada da aynı rüyayı görünce tekrar Kafkasya'ya giderek Şeyh Şamil'e rüyasını anlatmış ve top döktürmesini, Ruslara topla karşılık vermesini önermiştir. Şeyh Şamil kendilerinin topu kullanamayacaklarını dile getirmiştir. Çünkü barut, gülle, at, katır gibi birçok şeye ihtiyaç olacağını söylemiştir. Ancak maiyetinde bulunanlar top üretilmesini çok istemişlerdir.⁶⁸

⁶³ Işıltan, a.g.e., s.471.

⁶⁴ Göztepe, a.g.e., s.123.

⁶⁵ Budak, a.g.e., s.68.

⁶⁶ Işıltan, a.g.e., s.471.

⁶⁷ Budak, a.g.e., s.68.

⁶⁸ Karâhî, a.g.e., s.164.

Bunun üzerine 1845 yılında Veden’de bir dökümhane kurulmuştur. Keçilik Savaşı’nda Rusların bir topu parçalanmış ve Şeyh Şamil’in adamlarının eline geçmiştir. Hacı İbrahim o topun parçalarını eriterek bir top dökmeyi başarmıştır. Bu topu bir gülle ile denemiş, ancak ilk atışta parçalanmış ve başarısız olmuştur. Fakat Şeyh Şamil adamlarına “*Lâzım gelirse tüfengimi satar yeniden bir top imal ettiririm*” diyecektir. Yeniden üretim amacı ile Aşilta, Ahulgo ve diğer bölgelerde Rusların attıkları gülleri toplayarak yeni bir top üretmişlerdir. Yaptıkları topu savaşlarda kullanmış ve birçok faydasını da görmüşlerdir. Daha sonraları bu şekilde 50 kadar top üretilmiş ve savaş sırasında esir olan Rus topçularını da bu konuda kullanmışlardır.⁶⁹

Bunun üzerine Rus komutan, bölgedeki ormanları yakmaya karar vermiş ve bu iş için Odessa’dan zift getirtmiştir. 1840’lı yıllarda Kafkasya’yı gezen Alman coğrafyacısı Karl Koch ise bu fikri duyunca Rus yetkililere uyarı niteliğinde bir yazı göndererek bu düşünceden vazgeçilmesini istemiştir. Nitekim Ruslar ormanları yakmayı başaramamıştır. Çünkü o dönemde ormandaki ağaçlar yapraklarını dökmüşlerdir. Orman altı yapraklarla dolmuştur. Bu nedenle çıkarılan yangında ancak orman altı yaprakları yanmış, hatta bu sayede ertesi yıl orman daha gür yeşermiştir.⁷⁰

Dargo’dan sonra Şeyh Şamil karargâhını Veden’e taşımıştır.⁷¹ Bundan sonra Ekim 1853’te Kırım Savaşı’nın çıkmasına kadar Kafkasya’ya genellikle sakinlik hâkim olmuştur.⁷²

Osmanlı-Rusya arasında savaş daha patlak vermemişken Şeyh Şamil arkadaşlarının önerisi ile İslam halifesi Sultan Abdülmecid’e bir mektup yollamak istedi.⁷³ Bu iş için Umeyr Han, Şeyh El-Çirkevi ve Musa El-Beleküni’yi görevlendirdi. Umeyr Han başkanlığındaki bu heyet Sultan’ın huzuruna çıktığında dünyalık hiçbir istekte bulunmamaları için sıkıca tembihlenmişlerdir. Daha sonra Hacı İca adında bir kişi daha bu heyete katılmıştır. Heyet yola çıktığında ilk olarak Giha köyünde Çerkez Sultan Bey’in evinde kalmışlardır. Ev sahibi seferde olduğu için 10 gün kadar beklemişlerdir. Bunu duyan Ruslar yollara karakol yapmış ve sıkı kontrole başlamışlardır.⁷⁴ Karakolların yapılmasından birkaç gün sonra Ruslar, Şeyh Şamil’in heyeti sanıp 4 Çerkez gencini öldürmüştür. Bu olay üzerine duydukları haberin yalan

⁶⁹ Karâhî, a.g.e., s.165.; Luxembourg, a.g.e., s.226.

⁷⁰ Işıltan, a.g.e., s.471.; Göztepe, a.g.e., s.171.

⁷¹ Göztepe, a.g.e., s.195.

⁷² Budak, a.g.e., s.68.

⁷³ Göztepe, a.g.e., s.217.; Budak, a.g.e., s.68.

⁷⁴ Karâhî, a.g.e., s.159-163.

olduğunu düşünüp karakolları kaldırmışlardır. Ev sahibi Sultan Bey, dönüp misafirlerini ağırladıktan sonra heyetin yanına iki kılavuz vererek göndermiştir. Bu heyet gündüzleri saklanıp gece yürümek suretiyle Abaza'ya kadar gelmiştir. Burada Hacı İsmail adında birinin evinde kalmışlardır. Hacı Yusuf namında biri bu şahısların Şeyh Şamil tarafından görevlendirildiklerini kalabalık bir yerde söyleyince, Umeyr Han kızmıştır. Heyet gitmek için bir ticaret gemisini beklemek durumunda kalmış, ancak gemi 3 ay sonra gelmiştir. Ruslar heyetin gemiye binmesini engellemek için kendi gemileri ile gemiyi ablukaya almıştır. Heyet buradan binemeyeceğini anlayınca başka bir köye gitmek durumunda kalmış ve sabah sahile gittiklerinde geminin yakıldığını görmüştür. Bütün umudunu yitiren heyet, ileride başka bir köyden gidebileceklerini öğrenince bu köye doğru yola koyulmuştur. Köy yollarının çok kötü olmasına rağmen heyet köye ulaşmayı başarmıştır. Burada Hasan isimli bir şahsın evinde kalan heyet Hicaz'a gideceklerini ve kendilerine yardım etmelerini istemiştir. Ev sahibi ise isteklerini yapmaya çalışacağını ifade etmiştir. Fakat komutan ile görüşüp geldiğinde Şeyh Şamil'in adamları olup olmadıklarını sormuş evet cevabı verdikleri için gemi kaptanı onları gemiye alamayacağını söylemiştir. Zira gemi kaptanı eğer onları alırsa Rusların kendisini öldürüp gemisini yakacaklarını söylemiştir. Bunun üzerine heyet gemi kaptanına bir oyun kurmaya karar vermiştir. Şeyh Çirkevi kalabalığın içinde arkadaşlarına dönüp "Ben hacca gitmek için size eşlik ettim, ancak uğursuzluğunuz yüzünden gidemedim. Yanımdan gidin de nereye giderseniz gidin." demiştir. Bunun üzerine arkadaşları yanından ayrılıp geri dönmüştür. Şeyh Çirkevi ise sonbahara kadar beklemiş ve sonra bir gemi vasıtasıyla İstanbul'a kadar gitmeyi başarmıştır. Şeyh Çirkevi mektubu Halifelik makamına teslim etmiş, ancak kendisine cevabın ancak 7 ay sonra verilebileceği söylenmiştir. Bu arada Şeyh Çirkevi hac görevini yerine getirmek maksadı ile Hicaz'a gitmiştir. Ancak dönerken vefat ettiği için cevabı alıp götürememiştir.⁷⁵

Şeyh Şamil daha savaş başlamadan Osmanlı'ya haber göndermiş kendisinde Kafkasya'da özellikle Dağıstan bölgesinde Rusların askeri yığınağına mâni olacak girişimlerde bulunmuştur. Naibi Mehmet Emin, Suca bölgesine kendisi ise Zakartala Tepesi ile Meseldeger'e saldırmıştır. Bir an önce Tiflis'e ulaşmak isteyen Şeyh Şamil'in amacı olası bir Osmanlı-Rus savaşında Rusların yığınak yapmasına engel olmaktır.⁷⁶

⁷⁵ Karâhî, a.g.e., s.160-163.

⁷⁶ Budak, a.g.e., s.68-69.

Şeyh Şamil Türk, Fransız ve İngiliz kuvvetlerinin Karadeniz'in güneyinden ve batısından saldırıya geçerse kendisi de kuzeyden saldırdığı takdirde, Ruslara büyük bir darbe vuracaklarını belirtmiştir.⁷⁷

Osmanlı Devleti, 1853 yılı Ağustos'unda Anadolu Ordusu Mareşali Abdülkerim Paşa'ya olası bir Osmanlı – Rus savaşında yardımcı olması için bir kişiyi Şeyh Şamil'in yanına göndermesini istemiştir. 4 Ekim'de Kırım Savaşı'nın başlaması ile Osmanlı, Kafkasya bölgesi ile yakından ilgilenmeye başlamıştır. Halife Abdülmecid 9 Ekim 1853'te Şeyh Şamil'e bir ferman yollayarak Ruslara karşı cihada çağırmış, Şeyh Şamil ise bu cihat çağrısına 13 Aralık'ta cevap vermiştir. Şeyh Şamil cevabında; Osmanlı Devleti'nin Tiflis üzerine bir harekât düzenlemesi durumunda Rusların Kafkaslardan çıkarılabileceğini bildirmiştir. Ancak Şeyh Şamil'in bu isteği bu kabul görmemiştir.⁷⁸ Osmanlı Devleti 8 Ekim 1853'te Şeyh Şamil'in isteklerinin kabul görmemesinin nedenini şöyle açıklamıştır; *“Rumeli tarafından Osmanlı Devleti'nin sınırı olan Prut nehri ve Eflak ile Boğdan'ın istilaya uğradığını ve bu nedenle Tuna yakınlarına asker çıkarıldığını şuan için bu durumla ilgilenilmesi gerektiği belirtilmiştir.”* Diğer yandan devletin, Trabzon ve Erzurum taraflarına asker sevk ettiği belirtilmiştir. Savaş için harekete geçildiği zaman Şirvan, Karabağ, Derinde kasabaları ve Enderi, Licay, İlısı taraflarının han ve ümerasının kendilerine destek verecekleri de ifade edilmiştir.⁷⁹ 3 Şubat 1861'de daha önceden Mehmet Ali Paşa tarafından Şeyh Şamil'e gönderilen tebligata cevaben Gazi Mehmet Efendi, Danyal Sultan ve Nasrullah Sultanzade İsmail Bey; kendilerinin askerleriyle beraber padişahın emrinde olduğunu belirtmişler. Anadolu Orduyu Hümayun'un Gümrü'ye saldırması gerektiğini ve bu sayede Türk hanlarından Ebu Müslim Şemhal Han, Ağalar Han, Yusuf Han'ın kendilerine katılabileceklerini dile getirmişler.⁸⁰

Şeyh Şamil, Tiflis üzerine harekât konusunda çok ısrarlıydı. Temmuz 1854'te Gürcistan'ın Kaheti bölgesine girmiştir. Çerkezistan'da ise naiplerinden Mehmet Emin vardı. Mehmet Emin, 24 Temmuz 1854 yılında Osmanlı'ya bir tezkire yazmış Gürcistan'a yapılan harekâtın detaylarını ve bölgenin durumunun acilen padişaha bildirilmesi gerektiğini yazmıştır.⁸¹ Rusya'ya karşı Gürcistan'da yapılan bu harekâta sınır bölgesi olan Arpaçay kenarında bulunan Gümrü, Erivan ve Üçkilise kalelerinin

⁷⁷ Işıltan, a.g.e., s.472.

⁷⁸ Budak, a.g.e., s.69.; Göztepe, a.g.e., s.214.

⁷⁹ BOA, İ. DH. 281/17605, lef. 1.

⁸⁰ BOA, İ. DH. 301/19040, lef.5

⁸¹ BOA, İ. DH. 303/19234, lef. 4.

Ruslar tarafından kuşatıldığını bu nedenle askerlerinin dayanma gücünün kalmadığını Osmanlı Devleti'nin bir an önce bölgeye harekât düzenlemesi gerekliliğini ortaya koymuştur.⁸² Bu sırada Osmanlı-Batum ordusu da Özüretti bölgesindeydi. Şeyh Şamil tüm çabalarına rağmen Osmanlı'nın Tiflis'e harekât düzenlemesini sağlayamamış ve karargâhını Yeni Dargo'ya çekmek zorunda kalmıştır.⁸³

26 Kasım 1853'te *Ceride-i Havadis* gazetesinde; Rusya hükümeti, Petersburg şehrinde basılan resmî gazetede Zilhiccenin 6. Gününde Şeyh Şamil'in bir hayli asker ile Calu'da mevzi alıp Zefistali Kalesi'ni muhasara ettiğini ve civarında bulunan bir karyeyi de aldığını yazmıştır. Aynı zamanda Şeyh Şamil'in ordusunun çok kuvvetli olduğunu da belirtmiştir. Ancak General Orbilyanof'un komutasındaki üç tabur piyade ve 500 kadar Kazak atlebesi(serseri) yüzünden Şeyh Şamil'in askerlerinin dağlara çekildiğini de yazmıştır. Şeyh Şamil'in askerlerinin çekildiği Cibali eteklerinde Ruslarla çatıştığı ve bu çatışmada Ruslar 5 zabıt, 61 askerini kaybetmiştir. 3 zabıt ve 72 askeri ise yaralanmıştır. Zilhiccenin 9. gününde ise Rus generalin ordusuyla beraber Şeyh Şamil'in naibi Danyal Bey'in üzerine yürümeye karar vermiş ve Danyal Bey Mohaç Deresi'nde (Erib) diğer naiple buluşurken generalin hamlesi yüzünden dağlara çekildiklerini de yazmıştır. 13 Zilhicce günü ise Şeyh Şamil'in Mesel Dağı'nda bulunan Rus kalesini muhasara ettiğini ve General Orbilyanof yolun dar ve sıkıntılı olmasından dolayı yardıma gidemediğine de yer vermiştir. Ancak daha sonra General Dolgoroki kuvvetleriyle yardıma geldiğinden Şeyh Şamil'in kaleyi zapt edemediği belirtilmiştir. Haberin devamında bu seferden sonra Şeyh Şamil'in her gün artan asker sayısının azalmaya başladığı gibi asılsız haber yaptıkları yazılmıştır.⁸⁴

1 Aralık 1853 tarihli diğer bir haberde ise Gürcistan Kaymakamı Varansof tarafından bir Rus binbaşısı ve yaveri ile Safer ayının 8. günü Tiflis'ten Hocabey'e gönderildiği yer almıştır. Şeyh Şamil Efendi ise 16.000 askeri ile 20 pare top, Danyal Bey 3.000 askeri ve 4 kıta top, Emir Abdürrahman 2.800 ve diğer Naibi ve Emiri Mehmet Emin 5.000 askeri yanlarına alarak Muharrem ayının sonunda Gürcistan topraklarına geçtiğine yer verilmiştir. Kâhtı Kalesi, Danyal Bey tarafından zapt edilmiş sonra da Zekatali bölgesine hücum edilmiştir. Bu kalede bulunan beş binden fazla Rus askerinden üç bini ölmüştür. Geriye kalan askerlerle tam olarak 36 saat boyunca savaşılmış ve Ruslar yenileceğini anlayıp Zekatali'de bulunan kışlayı, tabyalarını,

⁸² BOA, İ. DH. 304/19277, lef.1

⁸³ Budak, a.g.e., s.69.

⁸⁴ *Ceride-i Havadis*, no.657, 21 Safer 1270/ 23 Kasım 1853, s.3-4.

cephanelerini itlaf etmiş ve top arabalarını da kırarak firar etmişlerdir. Bu gelişmelerden sonra Şeyh Şamil, Danyal Bey ile beraber Celu üzerine harekete geçmişlerdir. Celu Kalesi ile beraber 3 Rus kalesini daha zapt etmişler. Bu seferden sonra Kafkas ordusu 3 kısma ayrılmıştır. Bir kısım Şeyh Şamil Efendi'nin komutasında Tiflis'e, ikinci kısım ise Danyal Bey komutasında Şirvan taraflarına üçüncü kısım ise ikisinin arasında olarak ilerlemeye başlamıştır. Bu ilerleyişte Seknak ve Şepki kasabaları alınmıştır. Bu kasabalara yakın olan General Orbilyanof, kuzey ve güneydeki hazırlıkların yetersiz geleceğini belirterek Abaza, Anepe, Gelincik ve Kırım taraflarından askeri desteğin Tiflis'e gelmediği sürece bölgenin savunmasının zor olacağını Rus binbaşının yaverine ifade ettiği bilgisi yer almıştır.⁸⁵

Şeyh Şamil, 1837 yılında Ruslara rehin olarak vermiş olduğu oğlu Cemaleddin'i kurtarmak için Tiflis'teki Zinandal Şatosu'nda bulunan iki Gürcü prensesini kaçırmıştır. Prensesler karşılığında oğlunu istemek için Ruslarla müzakere yapmıştır. 1855 yılı Mart ayında oğlunu kurtarmayı başarmıştır. Ancak Cemaleddin kurtuluşundan bir süre sonra verem olmuş ve vefat etmiştir.⁸⁶

Şeyh Şamil Haziran 1853'ten beri yaptığı saldırılar sayesinde Rusların Güney Kafkasya'daki seferberlik hazırlıklarına balta vurmuştu. Bu hareketi ile Kasım-Aralık aylarında Kars-Gümrü civarında yaşanan savaşlarda Rusların savunma pozisyonunda kalmasını sağlamıştı. Osmanlı donanmasında görevli İngiliz Amiral Adolphus Slade ise raporunda Rusya'yı barışa zorlamak için öncelikli olarak Kafkasya'nın fethedilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun içinde hem Çerkezlerle hem de Şeyh Şamil ile iş birliğinin yapılmasını gerekli görmüştür. Ancak Şeyh Şamil'in Dağıstan'daki durumu ve Osmanlı Devleti'nin pasif tutumu, Rusları Kafkasya'dan çıkarabilecek harekâtın yapılmasını önlemiştir. Böylece tarihi bir fırsat değerlendirilememiştir.⁸⁷

Osmanlı Devleti, Şeyh Şamil'in yardım isteğini gerçekten reddetti mi? Kafkasya'da yıllardır verilen mücadeleye kayıtsız mı kaldı? Mevzusu merak konusu olmuştur. Bazı iddialara göre de 1829'da Ruslar ile imzalanan Edirne Antlaşması yüzünden Osmanlı Devleti'nin eli kolu bağlanmış ve bir şey yapamamıştır. Ya da uzun esaret yıllarından sonra İstanbul'a gelen Şeyh Şamil'i saray kapısında karşılayan ve hürmet gösteren Sultan'a sitemvari serzenişi mi doğrudur. Şeyh Şamil, Sultan'dan 35

⁸⁵ *Ceride-i Havadis*, no.659, 29 Safer 1270/1 Aralık 1853, s.1-2.

⁸⁶ Işıltan, a.g.e., s.472.; Karâhî, a.g.e., s.212.

⁸⁷ Budak, a.g.e., s.69.

sene boyunca Ruslara karşı verdiği mücadelede orduları ile destek vermelerini eğer bu mümkün değil ise en azından silah ve cephane yardımı yapılmasını istemiş fakat her nasıl olmuş ise bu yardımlar yapılamamış ve Kırım Savaşı'ndaki büyük fırsatlar kullanılamamıştır. Neticede Kafkasya yarım milyonluk Rus istilasını ile karşı karşıya kalmıştır.⁸⁸

Şeyh Şamil'in, Sultan II. Mahmut'un Tanzimat hareketine muhalefet eden Nakşî şeyhleri ile olan iletişiminden dolayı onunda aynı fikirde olduğu düşünülüp bu yüzden mi yalnız bırakıldı? Bu iddiaları doğru mudur? Bilinmez ama Osmanlı Devleti kendisinden yardım isteyen Kafkasya'ya kayıtsız kalarak ezeli düşmanı olan Rusya ile arasında bir tampon bölge oluşturma fırsatını tepmiştir.⁸⁹

Aslında sanıldığı gibi Osmanlı Devleti Kafkasya'daki duruma kayıtsız kalmamıştır. O dönemdeki İstanbul hükümetinde etkili olan Büyük Reşid Paşa ile Ali Paşa Kafkasya'ya Karadeniz üzerinden çıkarma yapmayı kabul etmiştir. Amiral Hasan Paşa komutasında Mısır filosu ve Osmanlı donanması Karadeniz filosu, Kayserili Ahmet Paşa'nın komutasında Karadeniz'e açılmıştır. Bu donanmada Çerkez reislerinden Safer ve Namık Paşa ile beraber Şeyh Şamil'in naibi Mehmet Emin'de yer almaktaydı. Bu donanma giderken çıkarma için 6 top, 7.000 tüfek, 2.000 kılıç, 500 fiç barut, 500 sandık hartuç, 100.000 tüfek kurşunu, 10.000 okka kurşun, 15.000 okka tuz ile çakmak ve bolca erzak alınmıştır. Ancak müttefik İngiliz ve Fransız donanmaları durumun ehemmiyetini tam olarak anlayamamış ve bu donanmayı yolundan alıkoyarak Sivastopol'e götürmüştür. İçindeki silah ve mühimmatı da oraya boşaltmıştır.⁹⁰

Karadeniz filosu komutanı Kayserili Ahmet Paşa durumu İngiliz Amiral Visamiral Dudans'a bir mektup yazarak bildirmiştir. Kendilerinin görevlerine engel olduklarını ve süreci uzattıklarını ifade etmiştir. Müttefik donanma komutanları, Kafkasya gibi bir bölgeye Osmanlı donanmasının tek başına girmesini istememiş bu nedenle de bu istek sürekli ertelenmiştir. İngiliz, Fransız donanma komutanlarının isabetsiz kararları yüzünden gönderilen yardım bölgeye zamanında ve gerektiği gibi ulaştırılamamıştır. Bununla birlikte Mareşal Abdi Paşa komutasındaki 40.000 kişilik ordu da Kars bölgesinde bir ordugâh kurup beklemiştir. Abdi Paşa'nın ordusu ile beraber burada hareketsiz beklemesi de Rusların ilerlemesini hızlandırmıştır. Abdi Paşa

⁸⁸ Tarık Mümtaz Göztepe, (1991), *Dağıstan Aslanı İmam Şamil*, İstanbul, s.449 – 450.

⁸⁹ Karâhî, a.g.e., s.164.

⁹⁰ Göztepe, a.g.e., s.210-223.

ordusunu geçte olsa Gürcistan üzerine harekete geçirmiş ve Bayandur civarında Rus ordusu ile karşılaşmıştır. Bu karşılaşma kendi lehlerine devam ederken Kars'ta hareketsiz beklediği üç aylık süresinin olumsuz yansımaları görmüştür. Zira bu süre zarfında Ruslar Gürcistan'da bulunan tüm karargâhlarına takviye kuvvet yollamıştır. Bu nedenle Abdi Paşa'nın ordusu Kars'a çekilmek zorunda kalmıştır. Ayrıca Batum civarında bulunan Selim Mehmet Paşa ve komutasındaki ordu Nikola Kalesi'ni zapt etmesine rağmen gelen Rus takviyeleri yüzünden geri çekilmek zorunda kalmıştır. Diğer yandan Osmanlı Sultanı Abdülmecid'in büyük çabalarla devlet hazinesinden fedakârlık yaparak Kafkasya'ya göndermiş olduğu yardımlar ve cephane gerek durumun telaşından gerekse denizin elverişsizliğinden dolayı düzensiz bir şekilde nakledilmiştir. Bu önemli işte görevli Ahmet Paşa, Hasan Paşa, Şeyh Şamil'in naibi Mehmet Emin, Safer Paşa ve Behçet Paşa; Sultan Abdülmecid'in huzura kabul edilmiş ve Sultan tarafından kendilerine övgü dolu sözler söylenmiştir. Hatta Sultan, Safer Paşa ve Behçet Paşa'ya Feriklik (Tümgeneral) rütbesi vermiştir. Sultan Abdülmecid Şeyh Şamil'i ise "Hanlar Hanı" olarak atfetmiştir. Naibi Mehmet Emin'e de "Beylerbeyi Paşalığı" rütbesini vermiştir. Gerek donanma ile gönderilen yardımlar ve gönderilen askeri kuvvetlerden gerekse bu çıkarmada görevli askeri komutanların bizzat Sultan tarafından kabul edilip, rütbe ve nişanlar ile ödüllendirilmeleri gösteriyor ki Osmanlı Devleti sanıldığı gibi Kafkasya'ya tamamen kayıtsız kalmamış, sadece zamanında ve beklenildiği gibi bir yardım da bulunamamıştır.⁹¹

Rusya, Kırım Savaşı'nı kaybetmiş, müttefikleri ile Paris Antlaşması'nı (30 Mart 1856) imzalayarak barışı yeniden tesis etmeye çalışmıştır. Rus Çarı I. Nikola savaş esnasında ölmüş yerine oğlu II. Aleksandr (1855 – 1881) geçmiştir. II. Aleksandr Kırım Savaşı'ndaki hataları iyi teşhis etmiş ve Kırım'daki yenilgiyi unutturmak için Kafkasya'ya sefer düzenlemeye karar vermiştir.⁹²

II. Aleksandr bu hazırlık kapsamında Kafkasya ordularının başına ve Kafkasya genel valiliğine Prens Baryatinsky'i getirmiştir. Nitekim bu görevlendirme Şeyh Şamil'in mücadelesinin kaderini belirleyen en önemli gelişme olacaktır. Prens Baryatinsky ilk iş olarak Kafkasya'da bulunan Rus kuvvetlerini 5 gruba ayırıp her grubun başına bir komutan görevlendirmiştir. 1857 yılı Haziran ayı itibariyle saldırılarına başlamıştır. 1859 yılına girerken Şeyh Şamil savunma pozisyonunda iken

⁹¹ BOA, İ.DH. 316/20401, lef.4; Göztepe, a.g.e., s.210-223.

⁹² Işıltan, a.g.e., s.472.

Rus komutan Yevdokimov 19–21 Şubat arasında Dargo'yu⁹³ kuşatmıştır. Yevdokimov'a Wrangel adlı komutan kuvvetleri ile beraber katılmış 26 Temmuz'da büyük bir saldırı başlatmıştır. Şeyh Şamil ve ailesi maiyetindeki 400⁹⁴ kadar müridiyle Gunib Dağı'na çekilmek zorunda kalmıştır.⁹⁵Ruslar 21 Ağustos'ta 70.000 kişilik kuvvetle Gunib'e ulaşmışlar⁹⁶ ve Gunib Dağı'nın her tarafı kuşatma altına alınmıştır.⁹⁷

1.2.1. Şeyh Şamil'in Esir Düşmesi

Şeyh Şamil, müdafaa savaşlarını verirken 3 Rus ordusunun ortasında kalmış ve Gunib Dağı'na çekilmişti. Gunib Dağı'nda verilen savaş Kafkasya mücadelesinin sonlandığı yerdir. Gunib Dağı sarp yamaçları olan bir bölgedir. Rus Çarı II. Aleksandr bu mücadele için Başkumandan Prens Baryatinski'yi atamıştır. Şamil burada her bir Rus taburunun karşısına ancak 40 tüfek çıkarabiliyordu. Fakat dağda verilen muazzam direniş karşısında Ruslar Şamil'i canlı olarak ele geçirmeye imkân olmadığını anlamışlardır. Bunun üzerine Rus komutan son olarak siyasi bir yolu denemeye karar vermiştir. Bu yol, yakın zamanda teslim olan Danyal Sultan'ın getirilmesiydi. Danyal Sultan aynı zamanda Gazi Mehmet'in kayınpederidir ve Şeyh Şamil'in en yakın naiplerinden biridir. Ruslar bu durumdan faydalanıp Şamil'i teslim olmaya zorlamışlardır. Prens Baryatinski, Danyal Sultan'ı Çar adına Şeyh Şamil'in yanına göndermiştir. Bu yolla tekliflerini sunarak⁹⁸ teslim olma çağrısında bulunulmuştur. Şeyh Şamil Efendi asla teslim olmayı kabul etmeyerek⁹⁹25 yıl sürecek milli mücadelesini devam ettirmeye kararlıydı.¹⁰⁰ Bunun üzerine burada yaşanan savaşın şiddeti artmıştır. Rus kumandanı kendi ordusunun başarısızlıklarını ve mağlubiyetlerini saklamak için çeşitli yollara başvurmuştur.¹⁰¹

Bu saldırılarda Şeyh Şamil Efendi ve yanında kalan 100'e yakın silah arkadaşıyla¹⁰² birlikte bir sığınağa girmişlerdir. Sığınma alanında Şeyh Şamil Efendi

⁹³ Eserde “Yeni Dargiye” olarak geçmiştir. Ancak konu bütünlüğü açısından Dargo yazılmıştır. Bkz: Budak, s.69.

⁹⁴ Budak, a.g.e., s.69.

⁹⁵ Işıltan, a.g.e., s.473.

⁹⁶ Demiryürek, a.g.e., s.29.

⁹⁷ Budak, a.g.e., s.69.

⁹⁸ Göztepe, a.g.e., s.259-264.

⁹⁹ Budak, a.g.e., s.69.

¹⁰⁰ Fikret Efe, (2017), “Mektupları Işığında Şeyh Şamil'in Devlet Algısı ve Anlayışı”, *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, (Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.144.

¹⁰¹ Göztepe, a.g.e., s.265.

¹⁰² Güngör, a.g.e., s.155.

arkadaşlarına herkesin gitmekte özgür olabileceklerini ifade etmiş ve son namazını kılarak sonuna kadar savaşmaya karar vermiştir. Rus komutanı, Şeyh Şamil Efendi'ye hiçbir zarar vermeden ele geçirmek için başvurmadık yol bırakmamış. Lakin hiçbirinin işe yaramadığını görünce Şeyh Şamil'in bulunduğu bölgeyi her taraftan sararak ele geçirmeye çalışmıştır. Şeyh Şamil Efendi sağ kaldığı sürece teslim olmayacağını, sonuna kadar savaşacağını ifade getirmiştir. Gunib muhafızları bunu canına kıymak olarak değerlendirip kararından vazgeçirmek için uğraşmış fakat Şeyh Şamil kararından vazgeçmemiştir.¹⁰³

Rus askerleri daha fazla yaklaşınca ulema ve ihtiyarlar Şeyh Şamil'e son kez gelip canına kıymanın din gereği haram olduğunu söylediğinde Şeyh Şamil gözyaşlarını tutamamıştır. Şeyh Şamil Efendi ulemaya teslim olduğu takdirde Allah'ın huzurunda mesul sayılmayacağını nasıl sağlayacaklarını sormuş. Bunun üzerine ulema onu ikna etmeye çalışmıştır. Şeyh Şamil ise yazılı bir fetva vermelerini istemiştir. Şeyh Şamil Rusların teklifini bir şart ile kabul edeceğini söyleyerek; kendisine, ailesine ve 40 kişilik adamları ile Gunib Dağı'ndan çıkıp serbestçe¹⁰⁴ Osmanlı'ya gitmesi için yol verilmesini ve adamlarının silahlarına dokunulmamasını istemiştir. Şamil'in bu teklifi hemen kabul görmüştür. Lakin Şamil, 48 saat sonra teslim olarak Rus karargâhına doğru yürümeye başlamıştır. Rus komutan Baryatinski ise bu gecikmeyi öne sürerek koşulsuz kabul ettiği teklifi uygulamamış ve sözünden dönmüştür. Şeyh Şamil, Rus karargâhına geldiğinde ona Çar'ın onurlu bir konuğu olduğunu söylemiştir.¹⁰⁵

Ardından Dağıstan'ın dört bir yanından ulemalar Rus karargâhına çağırılarak, Şeyh Şamil'in sonuna kadar savaşmak istediğinin ancak ulemanın ve ahalden bazılarının devam etmeye razı olmadığını bu yüzden teslim olmayı kabul ettiğini ve mesuliyet altında olmadığını beyan eden bir yazılı fetva verilmiştir. Bu uygulama sonrasında Şeyh Şamil Ruslarla müzakere etmeyi kabul etmiştir. Prens Baryatinski bu görev için General Vrangel'i görevlendirmiştir. Şeyh Şamil, general ile görüştüğünde bir galip gibi şartlarını sunmuştur. Kendisi ve ailesine Gunib'ten çıkmaları için yol vermesini, aile ve 40 kişi ile silahlarına dokunulmaması şartı ile Osmanlı'ya gitmelerine müsaade edilmesini, Rusya'nın Dağıstan'dan asker almayacağını ve vergi toplamayacağını, bir muhtar devlet kurup halkın kendi kendini idare etmesini istemiştir. Akabinde General Vrangel'e tüm şartları tereddütsüz kabul etmesini söylemiştir.

¹⁰³ Göztepe, a.g.e., s.267.

¹⁰⁴ Güngör, a.g.e., s.155.

¹⁰⁵ Göztepe, a.g.e., s.268.

Gönderdiği bu şartlar Vrangel tarafından hiçbir sorun çıkmadan kabul edilmiştir. Şeyh Şamil buna rağmen üç gün süre talep etmiştir. Bu isteği kabul edilmiş ve Şeyh Şamil yeniden düşünmüştür. Bu sürede komutan Baryatinski Gunib'e yakın bir bölgede beklemiştir. Şeyh Şamil'in tereddütleri devam ederken oğlu Gazi Mehmet kadınların ve çocukların durumunu görünce babasıyla konuşmuştur. Şeyh Şamil oğlunun bu durumuna kızmış fakat kararını verip Rus komutanı ile yürümeye başlamıştır. Yanındakilerin perişan halini gördüğünde dönüp bu fedakârlığı onlar için yaptığı söylediği ifade edilmiştir. Fakat Şeyh Şamil yine de tereddüt edip geri dönmek istemişse de yanındakiler buna izin vermemiştir. Prens Baryatinski'nin Şeyh Şamil'i karşılama tavrı saygısızca olduğu için Şeyh Şamil bundan rahatsız olmuştur. Kadın ve çocuklar için buraya geldiklerini söylemiştir. Şeyh Şamil'in söyledikleri Prens Baryatinski'nin hoşuna gitmese de onun karşısında yine de boyun eğmiştir. Bu durumda Rus Çar'ının altın vaatleri karşısında ülkelerinden vazgeçen Kırım Hanı ve Gürcü Kralı'nı düşündükçe Şamil'e daha fazla saygı göstermiştir.¹⁰⁶ Şeyh Şamil'e Rus Çarı II. Aleksandr'ın konuğu olduğunu ve istediği gibi hareket edebileceğini söylenmiştir. Ancak Çar'ı ziyaret etmek için Petersburg'a gitmesini rica etmiştir. Eğer üç gün önce teklifi kabul edilseydi böyle bir isteğinin olmayacağını direk olarak Osmanlı'ya gidebileceğini söylemiştir. Ancak şimdi Petersburg'a gitmesi gerektiği söylenmiştir.¹⁰⁷

Giderken de yanında Albay Trombanski'nin onlara eşlik edeceğini belirtmiştir. 11 Eylül 1959'da posta arabaları ile hareket edilmiş Şeyh Şamil ebedi olarak Kafkasya'ya veda etmiştir. II. Aleksandr, Şeyh Şamil'i heyecan ile bekliyordu. Hemen onu kabul ederek nezaketle ve dostane bir yaklaşım sergiledi. Çar onu kucaklamış¹⁰⁸ ve kılıcını almayarak¹⁰⁹ kendisine olan hayranlığını ifade etmiştir. 30 yıldır Rusya'yı uğraştıran düşmanını çok iyi ağırlamış hemen Şamil'in şerefine bir gece düzenlenmiştir.¹¹⁰ Şeyh Şamil Efendi'nin Çar'a ilk olarak kendisinin Osmanlı'ya gitme sözünün çiğnendiğini ve Prens Baryatinski'nin saygısızca oturarak kendisini karşıladığını dile getirmiştir. Şeyh Şamil Petersburg'da kaldığı süre zarfında savaş gemilerini, topları görünce neden yenildiklerini anlamış ve savaşta modern silahların

¹⁰⁶ Göztepe, a.g.e., s.270-274.

¹⁰⁷ Işıltan, a.g.e., s.473.

¹⁰⁸ Budak, a.g.e., s.69.

¹⁰⁹ Güngör, a.g.e., s.155.

¹¹⁰ Göztepe, a.g.e., s.275.; Işıltan, a.g.e., s.473.

önemini anlamıştır. Şeyh Şamil ve ailesi 1 ay kadar Petersburg'ta kaldıktan sonra esaret yıllarını geçireceği Kaluga şehrine gönderilmiştir.¹¹¹

1.2.2. Şeyh Şamil'in Askeri Örgütlenmesi

İmam Şamil, "Mürtezika" adında İslam Devletlerinin uyguladığı askeri sistemi kendi şartlarına göre yeniden düzenlemiştir. Normalde İslam devletlerinde ordunun temel birliklerini oluşturan mürtezikalar sürekli savaştan ve geçimini savaşarak sağlayan gruptur. Bir de "Mutatavvia" denilen gönüllü grup vardır. Şeyh Şamil ise ordunun temelini oluşturmak için devamlı olan bir atlı grup oluşturmuştur. Adını da seçilmiş, beğenilmiş anlamlarına gelen "Murtaza" ismini vermiştir. Bu grubun görevi her an olabilecek savaş çağrısına uymak ve emirlere koşulsuz itaat etmektir. Bu birlikler her on evden bir atlı alınarak toplanmaktaydı. Köylüler bu kişilerin atlarına bakıp, tarlalarını da ekip biçerek ürünlerini kaldırıyordu. Çeşitli rütbeli müridlerin komutasında bulunan murtazalar onlara, yüzlere ve beş yüzlük gruplara ayrılırlar. Beş yüzlerin komutanı naiplerden seçilirdi. İmam Şamil'e bağlı olan müridlere maaş gibi her ay iki torba un alabilme hakkı verilmiştir. Müridler halktan ayrılmak için kalpaklarının ön taraflarına yeşil bir bezden kare biçimindeki kumaş parçasını takarlardı. Savaşta korkaklık gösteren veya cezasını çekip kurtulanların arkalarında metalden bir etiket yer almaktaydı. Çünkü İmam Şamil kendi otoriter ve emirlerine karşı en ufak itaatsizliği kabul etmemiştir. En ağır şekilde cezalandırmıştır. Şeyh Şamil'in kurduğu askeri sistemin en önemli avantajı adamlarını çok kısa bir süre içerisinde toplayabilmesi ve dağıtabilmesiydi. Bu sayede istediği an istediği yerde adamlarını örgütleyip baskınlar düzenleyebiliyordu.¹¹² Coğrafi şartlar ve kötü Rus haberleşme sistemi Şeyh Şamil'in başarılı olmasının en önemli sebeplerinden biri kabul edilmiştir.¹¹³

1.2.3. Şeyh Şamil'in Esaret Döneminde Yaşadıkları

Şeyh Şamil Efendi ailesi ve adamları ile birlikte esir olduğu dönemde ikamet etmesi için Kaluga¹¹⁴ şehrine getirilmiştir. Yanlarına Rus ordusunda görevli binbaşılardan Kazanlı bir Türk olan Mustafa ve Andre adlı Arapça ve Avarca bilen Rus

¹¹¹ Güngör, a.g.e., s.154-155.; Göztepe, a.g.e., s. 276- 277.

¹¹² Baddeley, a.g.e., s.342-345.

¹¹³ Luxembourg, a.g.e., s.213.

¹¹⁴ Güngör, a.g.e., s.154-155.

bir tercüman verilmiştir. Şeyh Şamil Efendi'ye ikameti için Kaluga'da büyük bir konak tahsis edilerek yıllık 24 bin altın ruble de ödeme tahsis edilmiştir.¹¹⁵

Çar II. Aleksandr bu onurlu misafirine has olmak üzere bir protokol tarzı başlatmıştır. Bu protokole göre Kaluga'ya tayin olan ve o şehirden geçen binbaşı rütbesinden yüksek rütbeli askeri görevlilerin üniformalarını ve nişanlarını takarak Şeyh Şamil Efendi'yi ziyaret etme zorunluluğu getirmiştir. Bu ziyaretler haftanın belli gün ve saatinde yapılıyor ve bu görüşmeler askeri bir görevli tarafından ayarlanıyordu. Bu görevli aynı zamanda gelen kişilere Şeyh Şamil'in karşısında iken nasıl hareket edecekleri ile ilgili bilgileri de aktarıyordu. Şeyh Şamil bu görüşmeler esnasında tüm misafirler gelip toplandıktan sonra içeri giriyor ve onlardan önce çıkıyordu. Ayrıca Şeyh Şamil gelen komutanlara sadece hangi savaflara katıldığı ile ilgili sorular soruyordu. Bu şekilde birçok üniformalı, rütbeli asker Şeyh Şamil'i ziyaret etmiştir. Hatta Kaluga'ya yeni gelen Vali'nin Şeyh Şamil'e karşı saygısızlığı bile tercümanlar tarafından Çar II. Aleksandr'a bildirilmiş ve Çar, Vali'yi görevden almıştır. Şeyh Şamil uygulanan bu protokolün devam etmemesini istemiş bu isteği kabul edilmiştir. Şeyh Şamil ve aile bireylerine Kaluga'nın havası çok sert gelmiştir. Bu nedenle aile bireylerinde hastalıklar görülmeye başlanmıştır. Bu hastalıklar Şeyh Şamil'in büyük kızı Nefiset, Gazi Mehmet'in eşi Kerimet'te görülmüştür. Bu kişiler verem hastalığına yakalanmıştır. Çar Aleksandr özel doktorlar göndermesine rağmen kurtulamamış vefat etmişlerdir. Şeyh Şamil bu kişilerin cenazelerinin Gimri köyünde defnedilmesini istemiş Çar bu isteği kabul ederek askeri bir törenle Kafkasya'ya göndermiş ve orada defnetmiştir.¹¹⁶

Şamil'in bu şekilde devam eden esareti tam 10 sene sürmüştür. Bu dönemde Şeyh Şamil'in Mehmet Kâmil adında bir çocuğu dünyaya gelmiştir. Mehmet Kâmil, I. Dünya Savaşı'na gönüllü olarak katılmış olan Kâmil Paşa olacaktır. Ayrıca bu sürede eşi Şuanat Hanım'dan bir çocuğu daha dünyaya gelmiş ancak yaşamamıştır. Şeyh Şamil'in Kaluga'da esaret yıllarını geçirdiği bina, Ruslar tarafından daha sonra müzeye dönüştürülmüştür. Çar II. Aleksandr Şeyh Şamil'e beslediği dostluk duygularından dolayı oğlunun düğününe Şeyh Şamil'i davet etmiş ve Şeyh Şamil'de bu düğüne katılmıştır. Şeyh Şamil'e düğünde saygı göstererek büyük misafirperverlikte bulunmuştur. Şeyh Şamil Kaluga'ya döndüğünde ailesindeki hastalıkları doktorlar tarafından incelenmiş ve bir rapor yazılarak Çar II. Aleksandr'a gönderilmiştir. Rapora

¹¹⁵ Demiryürek, a.g.e., s.47.

¹¹⁶ Göztepe, a.g.e., s.277-280.

göre bu kişilerin burada kalmalarının uygun olmadığı, eğer kalmaya devam ederlerse hepsinin ölebileceği yazılmıştır. Bu rapor üzerine Çar, Şeyh Şamil ve ailesinin kış mevsimini Kiev’de yaz mevsimini ise Kırım’da geçirmesine müsaade etmiştir. Çar Kiev’deki bir çiftliği hediye etmiş ancak Şeyh Şamil Efendi bunu kabul etmemiştir.¹¹⁷

Şeyh Şamil Efendi esir olarak geçirdiği 10 yıldan sonra artık ihtiyarlanmış ve eski gücünü kaybetmiştir. Yardım almadan ayağa kalkamayacak kadar yaşlanmış olan Şeyh Şamil, kendisine yol verileceğini ve Osmanlı topraklarına gönderileceği sözünün tutulmadığından yakınmıştır. Eğer Osmanlı’ya gitmesi konusunda bir sorun varsa en azından gidip tekrar dönmesi şartıyla izin verilmesini istemiştir.¹¹⁸

1.3. KAFKASYA’DAN OSMANLI’YA HİCRET EDENLER

Rusların istilâsı başlayınca Çerkezlerin ve Çeçenlerin bir kısmı Osmanlı Devleti’ne göç etmek istemiştir.¹¹⁹ Bunun üzerine göç işleri ile ilgilenmek üzere 1859’da Petersburg’da Rus Kafkas Komitesi kurulmuştur. Osmanlı Devlet’inde ise göç işleri için İstanbul’da 1860 yılında Osmanlı Muhacirin Komisyonu faaliyete geçirilmiştir.¹²⁰

Kars’a gelen Çerkez muhacirleri, Kars ve Sarıkamış tarafındaki Soğanlıdağ köylerinde iskân edilmiştir. Çerkezler; Azam, Ağıker, Hamamlı, Alisofu, Bozat, Eğrice, Gökçe Harman, Güllü, Selimköy, Tepecik, Kelek, Delizli, Yedikilise, Kars’a tabi Keçivan Nahiyesi’nin Yanlıçam, Alagöz, Oluklu, Şüregel Kazası’nın Karahan ve Camuşlu, Kars’a tabi Zaruşad Kazası’nın, Eski Keçebörk Karyesi’ne iskân edilmiştir. Bu muhacirlerin toplam kaç hane oldukları tespit edilememiştir. Ancak bunların silah ve hayvanları ile birlikte yaklaşık beş yüz atlıdan oluştuğu belirtilmektedir. Her haneden bir kişi olarak düşünüldüğünde, beş yüz hane ve sayılarının da yaklaşık 2.500 kişi olabileceği tahmin edilmektedir. Osmanlı Devleti XIX. Yüzyıl boyunca ülkesine hicret eden muhacirlere yaşamlarını devam ettirmeleri için imkânlar ölçüsünde her türlü yardımı yapmıştır. Osmanlı Devlet’i muhacirleri iskân etmiş, beş yıl müddetle vergi ve

¹¹⁷ Göztepe, a.g.e., s.281.; Demiryürek, a.g.e., s.47.

¹¹⁸ Göztepe, a.g.e., s.282.

¹¹⁹ Demiryürek, a.g.e., s.47-48.

¹²⁰ Esra Şahin, (2017), “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya Göçlerinin Osmanlı Basımına Yansımaları”, *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, (Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.220.

askerlikten muaf tutmuştur. Bu yardımlar genel devlet politikası kapsamında olanlardı. Bununla birlikte vilayet ve sancak düzeyinde yapılan yardımlar da bulunmaktaydı.¹²¹

Nitekim 9 Ekim 1861'de Kars'a yerleştirilen 200 hane muhacir için her haneye 250 kuruş nakit yardımı ile tarım ile uğraşanlara her iki haneye bir çift öküz verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu ailelere verilecek haneler inşa edilene kadar Kars'taki hayır ve servet sahiplerinin bu kişilerin üç ay boyunca ihtiyaçlarını karşılaması istenilmiştir. Muhacirler, bir yıl boyunca ettikleri tarlalardan ürün alamayacaklarından ihtiyaç duyacakları buğdayı temin etmek için bazı girişimlerde de bulunulmuştur. Bu kişilerin bahsi geçen süre zarfında ihtiyaçları olan buğdayın 110 bin kuruş olduğu, bunun hazine tarafından karşılanmasının mümkün olmadığından dolayı bahsi geçen ödeneğin Kars halkı ve kazalarındaki servet sahiplerinden rızaları alınarak tedarik edilmesi istenilmiştir. Ayrıca gelen muhacirleri Kars'ta iskân ettirmek için İstanbul'dan Nusret Paşa görevlendirilmiştir. Nusret Paşa'ya en büyük desteği ise Kars Kaymakamı sağlamıştır.¹²²

11 Eylül 1860 yılında Kafkasya'dan gelen muhacirlerden Hacı Ömer Efendi ve ailesi de Osmanlı'ya hicret etmiştir. Şeyh Şamil Efendi takımından olduğu belirlenmiş olan Hacı Ömer Efendi ve ailesi hakkında yapılması gereken muamele mühürlü bir müzekkere ile Muhacirin Komisyonu Başkanlığına gönderilmiştir. Yazıda Hacı Ömer Efendi'ye iyi muamele edilmesi emredilmiştir. Ayrıca Hacı Ömer Efendi ve beş nüfus olan ailesi ile birlikte komisyona kayıt olunması gerekliliği belirtilerek bir de altmış kuruş ekmek bedelinin ödenmesi kararı yer almıştır. Tüm bunların yanı sıra bu kişilerin bulunduğu yerden iskân edilecekleri yere gidene kadar fukara pusulası ve vapur vergisi ödemesi ile ilgili bir yazı verilerek Biga Sancağı'nda tutulmuşlardır.¹²³

19 Temmuz 1863'te Dağıstan taraflarından Kars'a yaklaşık 108 hane geldiği tespit edilmiştir. Ancak bu muhacirlerin durumu net bir şekilde bilinmediği için Kars Kaymakamlığı tarafından bir yazı yazılarak bu muhacirlerin durumu ve haklarında yapılacak muamele ile ilgili bilgi istenmiştir. Bu husustan dolayı merhum Şerif Paşa'nın kethüdalık hizmetinde bulunan Numan Ağa İstanbul'a gönderilmiştir. Numan Ağa muhacirlerin durumu hakkında bilgi almıştır. Söz konusu muhacirlerin hala orada mı

¹²¹ Oktay Kızılkaya, (2017), "XIX. Yüzyılda Kars'ta Nüfus Hareketleri ve Kafkasya Muhacirlerinin İskânı", *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, (Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar), Kitabevi Yayınları, İstanbul, s.186-194.

¹²² Kızılkaya, a.g.e., s.184-194.

¹²³ BOA, A.MKT. NZD. 357/84, lef.1.

yoksa başka bir yere mi gittikleri tam olarak belirlenememiş ancak Dağıstan muhacirlerinden olup ve bir önceki sene Kars'a gelmiş olan muhacirlerden 85'nin Şeyh Şamil Efendi'nin kayınpederi Şeyh Cemaleddin Efendi ile beraber büyük şehre göç etmek istedikleri anlaşılmıştır. Bu konuda bazı girişimler olmuştur. Tiflis ve Gümrü askerleri tarafından gerekli işlemler yapılmışsa da zorunlu nedenlerden dolayı Kars'a hicret etmişlerdir. Muhacirler geldikten sonra Osmanlı halkı bu insanlara çok iyi muamele etmiştir. Daha sonra Anadolu Ordusu Hümayun Mareşali'ne bir yazı yazılarak muhacirlerin rahat ettirilmesi emredilmiştir. Ayrıca muhacirlerden evleri inşa edilemeyenler, öküzlerini alamayanlar ve tohumluklarını ekemeyenler var ise bu ihtiyaçlarının giderilmesi emredilmiştir. Şeyh Cemaleddin Efendi'nin refakatinde bulunanlara da uygun miktarda maaş bağlanması ve hanelerinin bir an önce inşa edilerek iskân edilmeleri için Erzurum Valisi'ne emir verilmiştir.¹²⁴

Kırım Savaşı döneminde Kars'ta yaşanan gelişmeler Çerkezlerin kitlesel olarak göç etmelerine neden olmuş, Çerkez halkı ya ovalara ya da Osmanlı'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Hatta 12 Nisan 1864'te İstanbul'daki İngiliz elçisi 25 bin Çerkez'in Trabzon'a geldiğini ve binlercesinin de gemiler ile gelmekte olduğunu belirtmiştir. 15 Nisan 'da Trabzon Konsolosu Stevens, en az 100.000 Çerkez'in göç edeceğini tahmin etmiştir. 25 Nisan'da Journal de St. Petersburg'da yayınlanan bildiriye göre Dağıstanlıların Osmanlı'ya geçişini önlemek için tedbirler alındığını belirtirken Kafkasya'daki yetkililerin askeri ve yük gemilerinin göç etmek isteyenler için ayırdıklarını yazmıştır. Ruslar 20.000 kişinin gideceğini tahmin ederken göç edenlerin sayısını görünce hayrete düşmüşlerdir. Göç etmek isteyenler hiçbir sağlık önlemi alınmayan gemilere 1500–2000 kişi doldurularak Trabzon'a getirilmiştir. Kötü koşullarda getirilen muhacirlerden ölenler olmuştur. Bu nedenle Osmanlı Devleti bu kişileri Trabzon'dan ülkenin farklı yerlerine göndermiştir. Bu şekilde 40.000 aile Bulgaristan'a diğerleri de Suriye, Kıbrıs ve Anadolu'da çeşitli bölgelere yerleştirilmiştir. Konsolos Stevens'in yazdığı rapora göre karaya çıkan 220.000 kişiden 100.000 kadarı salgın hastalıklardan ölmüştür. Toplamda tahmini olarak 500- 600 bin arasında kişinin göç ettiği belirtilmiştir. Diğer yandan Journal de St. Petersburg 24 Eylül 1864'teki yayınında göç eden kişi sayısını 400.000 kişi olarak bildirmiştir.¹²⁵

¹²⁴ BOA, İ.MVL.493/22297, lef.1.

¹²⁵ Luxembourg, a.g.e., s.258-273.

1.3.1. Osmanlı'ya Sığınan Muhacirlere Bağlanan Maaşlar

Osmanlı Devleti kendi ülkesine Kafkasya'dan hicret eden muhacirlerin ihtiyaçlarını gidermek ve hayatlarını idame etmeleri için maaş bağlamıştır.

6 Ekim 1858 tarihinde Şeyh Şamil Efendi ile Danyal Bey isteklerini kapsayan yazıyı Hacı Baba Efendi adlı şahıs vasıtasıyla Anadolu Ordusu Hümeyun Mareşali'ne göndermiştir. Daha sonra başkomutana takdim edilen bu isteklerin bu aralar kabul edilemeyeceği belirtilmiştir. Ancak Şeyh Şamil ve Hacı Baba Efendi'nin yaverlerinden olan Abdüllatif Efendi'ye 5.000 kuruş ödeme yapılması isteği görüşülmüş ve bir gün sonra bu isteklere verilen cevapta ödeme miktarının 75 kuruş olması kararlaştırılmıştır.¹²⁶

2 Temmuz 1862 yılında Şeyh Şamil'in kayınpederi Seyyid Cemaleddin Efendi müridlerinden on nefer ve altı hane ile hicret etmiştir. Cemaleddin Efendi'nin yanında bulunan Hacı Mehmet Efendi'ye yeterli miktarda maaş bağlanması istenmiştir. Bu isteği Kars Meclisinde görüşülerek gerekli yazı Meclis-i Vâlâ'ya gönderilmiştir. Bu yazıda; gelen altı hanenin nüfusu ticarete başlamış ise 10 bin kuruş ödemenin yapılması planlanmıştır. Ayrıca Cemaleddin Efendi'ye yerel yönetimce tahsis edilen 50 kuruşun yeterli olmadığı söylenerek aylık 1.000 kuruşa, Hacı Mehmet Efendi'ye ödenecek miktarın 500 kuruşa çıkarılması istenmiştir. Muhacir Komisyonu Başkanlığına gönderilen yazıda; bahsi geçen altı hanenin ticaretle meşgul olsalar bile bir defaya mahsus olmak üzere yerel yönetimce 150 kuruş ödeme yapılması istekleri yinelenmiştir.¹²⁷

Ayrıca evlerinin inşasına bir an önce başlanması da istenmiştir. Muhacir Komisyonu Başkanlığı bu istekleri Kars Kaymakamı Fehim Paşa'ya sunmuştur.¹²⁸ Gerek Cemaleddin Efendi gerekse Hacı Mehmet Efendi ile akrabalarına ödenmesi istenen bin kuruşluk maaşın ve ev tahsisinin mümkün olmadığı dile getirilmiştir. Fakat bu konuda ümitsiz olmamaları için Cemaleddin Efendi'ye 1.000, Hacı Mehmet Efendi'ye 500 ve beraberindeki nüfusa da 150 kuruşun yerel yönetimce bir defaya özgü ödeme yapılması planlanmıştır.¹²⁹

¹²⁶ BOA, İ.DH. 406/26886, lef.2.

¹²⁷ BOA, İ.MVL. 486/22044, lef.3; BOA, İ.MVL. 486/22044, lef.4.

¹²⁸ BOA, A.MKT. MHM. 239/39, lef.1.

¹²⁹ BOA, İ.MVL. 486/22044, lef.3.

6 Mart 1863 yılında ise önceki sene Kars'a gelmiş olan Cemaleddin Efendi ile Hacı Mehmet Efendi ve altı hane halkı ticaret yaparak kendi geçimlerini idare etmeye çalışmışlardır. Fakat bu kişiler geçinemeyip sefalet içinde yaşamışlardır. Bu nedenle Kars sakinlerinden olan ve 50 kuruş maaşı bulunan Arif Baba'nın eşinin vefat etmesi üzere bu 50 kuruş maaşın Cemaleddin Efendi'nin refakatindekilere aktarılmasını Maliye Nezaretinden istenmiştir. Ayrıca hanelere dağıtılmak üzere 10.000 kuruş, Hacı Mehmet Efendi ve Cemaleddin Efendi'ye paylaşılacak üzere 1.000 kuruş maaşın tahsis edilmesi istenmiştir.¹³⁰ Daha sonra Şeyh Hacı Mehmet Efendi Medine'ye gitmiş ve orada ikamet etmeye başlamıştır. 8 Şubat 1864 tarihinde Muhacirin Komisyonu Başkanlığına başvurarak Medine'de ikamet ettiği sürece kendisine maaş bağlanmasını istemiştir. 29 Şubat'ta ise Şeyhülharem yetkilisine giderek maaş işlemlerinin bitene kadar günlük 4 ekmek bedeli kadar ödeme yapılmasını talep etmiştir. Bu istekleri Muhacirin Komisyonu ve Meclis-i Vâlâ-ı Ahkâm-ı Adliye tarafından da görüşülmüş, kabul edilmiştir.¹³¹

30 Ağustos 1863'te Cemaleddin Efendi ile beraber hicret etmiş olan âlimlere bir an önce maaş bağlanması yeniden istenmiştir. Bu istek dile getirilirken muhacirlerden İstanbul'a giden ve başka bölgelerden gelen muhacirler var ise bunlara 500 ile 600 kuruş arasında maaş verildiğinden kendisine Eylül ayından olmak üzere 750 kuruş refakatinde olan 15 kadar muhacir, mürid ve talebelerine ise 1.250 kuruş tahsis edilerek toplamda 2.000 kuruş maaş bağlanmasını istemiştir.¹³²

7 Eylül 1863'te 10 neferden her birine 2 kuruş verilecek şekilde aylık 106 kuruş, Cemaleddin Efendi'ye ise 500 kuruşun bir kerelik olarak ödenmesi karara bağlanmıştır.¹³³ 17 Temmuz 1864'te ise bu maaş miktarının toplam olarak aylık 2.050 kuruşa çıkarılması istenmiştir.¹³⁴ 22 Temmuz 1864'te Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyeden verilen mazbatada Şeyh Cemaleddin'in İstanbul'a giderek orada kendisine ve ailesine mahsus Hazine-i Celileden aylık 2.000 kuruş ödemenin yapılması istenmiştir. Bu isteği icra hesaplarına uymayacağı belirtilerek eskiden olduğu gibi 800 kuruşun pusulada isimleri yer alan eşine ve dört oğlu ile iki kızına tahsis edilmesini Hazine Celilesi kabul ederek bunun düzenlenip kaydedilmesi için Maliye Nezaretine havale

¹³⁰ BOA, İ.MVL. 486/22044, lef.1.

¹³¹ BOA, MVL. 860/24, lef.1; BOA, MVL. 860/24, lef.2.

¹³² BOA, İ.MVL. 493/22297, lef.2.

¹³³ BOA, İ.MVL. 499/22590, lef.1.

¹³⁴ BOA, İ.MVL. 512/23103, lef.6; BOA, İ.MVL. 512/23103, lef.7.

etmiştir.¹³⁵ 22 Eylül'de Cemaleddin Efendi ve ailesine bir kerelik ödenmesi kararlaştırılan miktarın ailesi için yetersiz geldiğini dile getirerek bu miktarın 750 kuruşa, refakatindekiler için ise 1250 kuruşa çıkarılmasını istemiştir.¹³⁶

24 Eylül 1865'te ise Cemaleddin Efendi'nin eşi Necime Hatun; eşi Şeyh Cemaleddin'in geçenlerde vefat ettiğini söyleyerek daha önce ödenmesi istenen aylık 2.250 kuruş maaşın Şeyh Cemaleddin Efendi'nin müridlerinin başında bulunan Es Seyyid Ahmet Mürevvi Efendi ve ailesine yeterli geleceği dile getirilmiştir. Ayrıca bu maaşın müritlere paylaşılırak herhangi birinin kayırılmayacağı belirtilmiştir. Necime Hanım, Rifatlü Hacı Mahmut Efendi ve oğlunun müridler için yaptığı hayırlı işler için bu maaşın devam ettirilmesini istemiştir.¹³⁷

28 Temmuz 1866'da Necime Hatun, eşi Cemaleddin Efendi'nin vefatından sonra geriye kalan 2.250 kuruş maaşın kendisiyle çocuklarına zamlı olarak tahsisini Maliye Nezaretinden istemiştir. 13 Eylül 1866'da bu isteğine cevaben Cemaleddin Efendi'nin daha önceden müridleri ve talebeleri adına hazineden talep ettiği aylık 2.050 kuruş maaşın ailesine kaydırılması isteği ahlâki usullere uymayacağından dolayı reddedilmiştir. Ancak 800 kuruşun kendisi, dört oğlu ve iki kızına ödenmesi kabul edilmiştir.¹³⁸

26 Temmuz 1862'de Merhum Alişâh'ın evladı ve Ebul Fazıl Mirza Bey hicret ettikten sonra Bağdat Valisi tarafından kendilerinin istedikleri yerde ikamet etmelerine izin verilmiştir. Kendilerine Ramazan ayı başlangıcından itibaren iki ay süreyle yiyecek ihtiyaçlarını karşılamaları için 140 kuruş ödeme yapılması uygun görülmüştür. Bu ödemenin 90 kuruşunu Alişâh'ın evladına 50 kuruşu ise Ebul Fazıl Mirza'ya verilmiştir.¹³⁹

28 Aralık 1863'te Şeyh Şamil Efendi'nin kumandalarından olan ve Kars'tan gelmiş olan Mürteza Efendi'ye de bir defalık ödeme yapılması ve bu ödemenin miktarının belirlenmesi için Dördüncü Ordu-yu Hümayun Mareşali'ne bir dilekçe verilmiştir. Bu dilekçeye göre Mürteza Efendi ve yanında bulunan akrabalarından on neferin ihtiyaçlarını gidermeleri için Mürteza Efendi'ye 1.500, yanındaki diğer nüfusa ise yüz Ellişer kuruş verilmesi istenmiştir. Bu ödemenin yerel yönetimce bir defaya

¹³⁵ BOA, İ.MVL.512/23103, lef.8.

¹³⁶ BOA, İ.MVL. 493/22297, lef.3.

¹³⁷ BOA, MVL. 508/97, lef 3.

¹³⁸ BOA, MVL.508/97, lef.2.

¹³⁹ BOA, MVL. 852/97, lef.4.

mahsus olmak üzere olduğu belirtilerek Erzurum Valiliğine bildirilmiştir. Ayrıca ordu kumandanlığınca bu konunun takip edilmesi istenmiştir.¹⁴⁰

16 Haziran 1871'de çıkarılan pusulaya göre merhum Şeyhülislam Hüsameddin Efendi ve Şeyh Şamil Efendi'nin ailesinin isimleri yer almıştır. Bu kişilere verilecek maaşlar şöyledir; Şeyhülislam Hüsameddin Efendi'nin ailesi ve akrabaları: Eşi Hatice Dilpenzir Hanım'a 1000 kuruş, Şeyhülislam Refik Efendi'nin eşi Şerife Hanım'a 750 kuruş, Refik Efendi'nin büyük kızı Cemile Hanım'a 500 kuruş, küçük kızı Aliye Hanım'a 500 kuruş verilmesi planlanmıştır. Şeyh Şamil Efendi'nin ailesinin isimleri ise şöyledir; Büyük oğlu Gazi Mehmet Efendi, diğer oğulları Mehmet Şefi Efendi, Mehmet Kâmil Efendi ve eşleri Zahide Hanım, Şuanat Hanım kızları Necabet Hanım, Fehime Seyyide Hanım ve kız torunu Mefaret Hanım'a diye yazılarak toplamda bu ailelere 5.000 kuruş verilmesi planlanmıştır.¹⁴¹ Bu pusulada Hüsameddin Efendi'nin ailesindeki bireylere ne kadar ödeme yapılacağı net bir şekilde belirtilmişken Şamil Efendi'nin ailesi için aynı netlik söz konusu değildir.

7 Ağustos 1871'de daha önceki senelerde vefat etmiş olan Şeyhülislam Hüsameddin Efendi'den geriye kalmış olan yirmi bin kuruş maaşını ve Şeyh Şamil Efendi'nin Hicaz'a gittikten sonra geriye kalmış olan 22.500 kuruşun toplamda 42.500 kuruş maaşın akrabalarına verilmesi istenmiştir. Bu maaştan Abbas Mirza'ya 20.000 kuruş, 7.750 kuruşunun ise haziran ayında açıklanmış olan pusulada isimleri gönderilen kişilere verilmesi istenmiştir. Bu maaştan 14.750 kuruşun ise hazineye bırakılması istenmiştir.¹⁴²

18 Haziran 1872'de ise Şeyh Şamil ve Şeyhülislam Hüsameddin Efendi'den kalan maaştan, akrabalarına 5.000 kuruş ayrılması bilgisi 16 Haziran 1871'de çıkan bir pusulada yer almıştır. Ancak bahsi geçen 5.000 kuruşun ne zaman taksim edileceği bilgisi olmadığı için muhasebe kaleminin kararıyla bu ödeme yapılmayıp, Şeyh Şamil Efendi'nin Hicaz'dan dönmesini beklenildiği söylenmiştir. Ancak Şeyh Şamil Efendi'nin vefat etmesi üzerine bu pusulanın vefat etmeden önce verildiği söylenerek bu maaşta yapılacak düzenlemenin maaşın tahsis edildiği tarihten itibaren olması istenmiştir. Ancak bu düzenleme o yılın bütçesine dâhil edilmediği için hangi tarihten itibaren verileceğinin tespit edilmesi istenmiştir. 25 Kasım 1872 tarihinde ise Maliye

¹⁴⁰ BOA, İ.MVL. 499/22590, lef.3; BOA, MVL. 661/44, lef.1.

¹⁴¹ BOA, İ.DH. 635/44153, lef.1.

¹⁴² BOA, İ.DH. 635/44153, lef.2.

Nezaretine yazılan yazıda merhumlardan kalan maaşın ailelerine taksimi için pusulanın dikkate alınacağı belirtilmiştir. Pusulada merhumun üç oğlu, iki eşi ve iki kızı birde kız torunu olduğu açıklanarak bu maaşın onların hakkı olduğu düşünülerek ödenecek olan 5.000 kuruşun gelecek senenin bütçesine dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır. Yapılan bu düzenlemeye göre maaşın ödenmesinde, Hicaz'dan dönüşün planlandığı tarihi dikkate alınarak yapılacağı söylenmiştir.¹⁴³ Ancak Şamil Efendi'nin eşi Zahide Hanım ve kızı Necabet Hanım'ın vefat ettiğini, kız torunu Mefaret Hanım'ın da Rusya'ya gitmesi ile ailesinden geriye 5 kişinin kaldığı tespit edilmiştir. Fakat buna rağmen bu maaştan 2.625 kuruşun Gazi Mehmet Efendi'ye, 1.000 kuruşun Mehmet Şefi Efendi'ye, 750 kuruşun Mehmet Kâmil Efendi'ye, 312,5 kuruşun eşi Şuanat Hanım'a ve 312,5 kuruşunda kızı Mesude Hanım'a taksim edilmesi kararı alınmıştır.¹⁴⁴ Daha sonra 23 Eylül 1873'te bu taksim yapılırken Mefaret Hanım'ın Rusya'ya gitme arzusu olduğu söylenerek taksimin dışında tutulmuştur. Ancak Mefaret Hanım o dönemde Şeyh Şamil'in büyük oğlunun evinde yaşadığı belirlenerek gereğinin yapılmasını talep etmiştir.¹⁴⁵

Daha önce 1872 yılında Şamil Efendi'nin ailesine 5.000 kuruş maaş tahsis edilmişti. Şeyh Şamil'in küçük oğlu Mehmet Kâmil Efendi'ye Şura-yı Devlet kararı ile 750 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Ancak 16 Şubat 1891'de öşür vergisi yüzünden maaşın miktarı 540 kuruş olan 750 kuruşun hepsinin Medine'ye nakil olması için onların adına Şamil Efendi'nin bacanağı Maliye Nezaretine müracaat etmiştir. Maaşın tamamının verilmesi bazı şartlara bağlı olduğu ve İstanbul'da bulunduğu müddetçe verileceği söylenmiştir. Bu mağduriyetleri giderilmeye çalışılmıştır. Aslında böyle bir şartın hiçbir zaman mevcut olmadığını belirtmişlerdir. Böylece Medine'ye gittiği için maaşının tamamı olan 750 kuruşun Medine'ye nakli istenmiştir.¹⁴⁶

6 Mart tarihinde maaşının tamamının %10-20 arasında bir miktarın verilebileceği belirtilerek bunun 540 kuruş olarak planlaması yapılmıştır. Daha sonra bu miktarda nakil olmadığı anlaşılmıştır. Mehmet Kâmil Bey, Rusya'dan aldığı 20 lira maaş ve buradan aldığı toplu 540 kuruş maaş ile aile fertlerinin çokluğundan dolayı idare olunamayacağını dile getirmiştir. Bu nedenle ödenecek maaşın aylık 150 kuruşa dönüştürülmesini istemiştir. 16 Haziran 1892 tarihinde ise 5 senelik maaşın taraflara

¹⁴³ BOA, ŞD. 2869/9, lef.11.

¹⁴⁴ BOA, ŞD. 2869/9, lef.7; BOA, ŞD.2869/9, lef.9.

¹⁴⁵ BOA, ŞD. 2872/55, lef.7.

¹⁴⁶ BOA, ŞD. 2952/6, lef.13.

verilmesi sadrazam tarafından emredilmiştir.¹⁴⁷ 8 Aralık 1891'de Mehmet Kâmil Bey, Maliye Nezaretine bir yazı yazarak maaşının Medine'ye havalesinin hala yapılmadığını ve aradan geçen süre zarfındaki maaşın durumunun ne olacağını açıklığa kavuşmasını istemiştir.¹⁴⁸

3 Mayıs 1903'te ise vekili İsa Bey, Mehmet Kâmil Efendi'nin adına Şura-yı Devlete bazı dilekçeler vermiştir. Bu dilekçelerde, Mehmet Kâmil Efendi'ye verilmiş olan 750 kuruş maaştan öşür vergisi düşülerek geriye kalan 540 kuruş maaşın 1884 senesi Şubat'ına kadar olan miktarı ödenmiştir. 1885 yılından itibaren ödenmeyip İstanbul'da olduğu sürece verileceği dile getirilmişse de yapılan başvurularla bu maaşın Medine-i Münevvere Müdüriyetince ödenmesine karar verilmiştir. Ancak aradaki 210 kuruşluk farkın maaşın mazbata tarihinden itibaren 5 yıllık topluca ödenmesi istenmiştir. Ancak maaşın nakli ve farkının ödenmesi kabul edilse de ikinci isteği olan 5 yıllık toplu ödeme konusu kararın dışında bırakılmıştır.¹⁴⁹

10 Haziran 1913 yılında seyitler, şerifler, Mekke ve Medine ahalisinden olup da muhtaç olan kimselere maaş verilmiştir. 1909 senesi Denge Kanununun 23.Maddesi hükmünce seyit ve şeriflere maaş verilirken bu kişilerin araştırılmasını komisyon tarafından yapılması zorunlu tutulmuştur. Siyadeti ispat edilmeyenlerin bir belge ile komisyona ispat etmeleri şartı getirilmiştir. Bunun üzerine Mehmet Kâmil Efendi bir vesikayı komisyona sunmuş ve böylece maaşının asıl miktarının müracaat tarihinden itibaren Hazine Celilesi tarafından yeniden düzenlenmesini istemiştir. Komisyon, Mehmet Kâmil Efendi'nin vatan hizmetine mahsus olan 1.000 kuruşluk maaşını 4.750 kuruşa çıkarılma kararı almıştır. Hazinenin bu miktarın hepsini ödemeye mecbur olmadığı belirtilmiştir. Neden olarak da bu kararın daha önceki komisyon tarafından verilmiş olması ve şerâfetinin sabit olmadığı öne sürülerek maaşı 540 kuruşa indirilmiştir. Mebusan Meclisi kararıyla maaş tekrardan 1.000 kuruşa çıkarılmıştır. Heyetin bu durumu yeniden tetkik etmesi gerekli görülmüştür. Maliye ve Nafia Nezaretinin bu konudaki mazbatasını heyeti umumiye de okunarak gerekli düzenlemenin yapılarak ilk bütçe ile Meclis-i Mebusan'a gönderilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁵⁰

29 Aralık 1913 yılında Mehmet Kâmil Bey sadrazamlığa bir dilekçe yazarak önceki senelerde vatana hizmeti için kendisine verilen maaşın devam ettirilmesini ve

¹⁴⁷ BOA, ŞD. 2952/6, lef.7.

¹⁴⁸ BOA, ŞD. 2952/6, lef.9; BOA, İ.ŞD. 117/7014, lef.1; BOA, İ.ŞD. 117/7014, lef.2.

¹⁴⁹ BOA, BEO. 67/4966, lef.3.

¹⁵⁰ BOA, BEO. 4243/318190, lef.2.

geçen yıldan kalma 4750 kuruşun bu sene verilecek olan 1.000 kuruş ile beraber ödenmesini talep etmiştir. Bu konudaki evrak ve yazışmaların diğer evraklarla kıyaslanmayarak biran önce Şuray-ı Devlete gönderilmesini rica etmiştir. Ayrıca babasının 35 sene boyunca Rusya savaştığını ve İslam tarihine adını altın harflerle yazdığını belirterek Şeyh Şamil Efendi ailesinin şu an ki aile reisi olarak kendilerine maaş bağlanmasını ve böyle bir ailenin tüm ihtiyaçlarının giderilmesi gerektiğini dile getirmiştir.¹⁵¹ 28 Mayıs 1916 yılında Meclis-i Vükela kararıyla Mehmet Kâmil Efendi'nin vatan hizmetinden dolayı verilen maaşının kesilerek dostluk yardımı kapsamına alınması kararlaştırılmıştır.¹⁵²

12 Temmuz 1920 tarihinde Mehmet Kâmil Efendi'nin maaşı meşrutiyet ilan edildikten sonra 1.000 kuruşa indirilmiştir. Fakat müracaat üzerine 3.000 kuruşa çıkarılmıştır.¹⁵³ 17 Kasım 1920'de bu miktarın ailesini geçindirmeye yetmediği için babası Şamil Efendi'nin hilafet ve saltanat makamına olan sadakati ve vatana olan hizmetlerinden dolayı maaşının arttırılmasını istenmiştir. Bu mümkün olmadığı takdirde Ayan Meclisinde veya Şurayı Devlet azalığının birine tayin olunmasını Mehmet Kâmil Efendi kendisi Dâhiliye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'dan rica etmiştir.¹⁵⁴

1.4. ŞEYH ŞAMİL'İN İSTANBUL'A GELİŞİ

Şeyh Şamil'in İstanbul'a gelme konusu ile ilgili ilk girişim, 5 Haziran 1862 tarihinde muhacirin kafilesinin vekili Hayrullah Efendi tarafından bir dilekçe ile olmuştur. Bu dilekçede; 25 sene boyunca Rusya Devleti ile savaşan Şeyh Şamil Efendi'nin Ruslar tarafından yakalanarak esir edildiğini ve esaretteyken Rusya Devleti'nden hacca gidip orada ikamet etmek ve ibadet ile meşgul olmak için ruhsat talep ettiğini ancak ruhsat talebine müsaade verilmediğini belirtmiştir. Buna benzer bir yönü olan Abdülkadir Efendi'yi örnek vererek Fransızlar ile savaşırken yakalanıp esir edildiği halde serbest bırakılarak Şam'da ikamet etmesine izin verildiğini belirtmiştir. Fakat Şeyh Şamil'e gelince hacca gitmek için ruhsat verilmemesi durumunun devlet usullerine aykırı görüldüğünü ifade etmiştir. Ancak bu talep kabul edildiği takdirde Hayrullah Efendi; Dağıstan ve Çerkez muhacirlerinin sorumluluğunu almayı kabul

¹⁵¹ BOA, BEO. 4243/318190, lef.3; BOA, BEO. 4243/318190, lef.4.

¹⁵² BOA, MV. 202/32, lef.2.

¹⁵³ BOA, İ.DUİT. 97/49, lef.4.

¹⁵⁴ BOA, BEO. 4664/349738, lef.2.

ettiğini belirtmiştir. Bu nedenle Osmanlı padişahından esir olan bu kişilerin Rusya Devleti'nin esaretinden kurtulması için yardım istemiştir.¹⁵⁵

Esaretinin son yıllarında Şamil Efendi bir hayli ihtiyarlamış ve son arzusu olan hac ibadeti için en azından gidip geri gelmek koşulu ile izin istemiştir. Bunun üzerine Çar II. Aleksandr Şamil'in isteğinin yerine getirileceğine dair söz vermiştir. Ancak Şeyh Şamil'den bir daha Ruslara karşı silah kullanmayacağına dair söz alındıktan sonra bu ricasının gerçekleştirileceği dile getirmiştir. Çar'ın bu konuda aldığı diğer önlem ise oğlu Gazi Mehmet'i general olarak burada bırakmasını istemek olmuştur. Ancak hiçbir vakit babasının yanından ayrılmayan Gazi Mehmet, bunu kabul etmek istememiştir. Şamil'in ikinci oğlu Mehmet Şefi, fedakârlık yaparak Çar'ın yanında kalmayı kabul etmiştir. Bunun üzerine Çar, hemen kendisini yaverleri arasına alıp generallik rütbesiyle onurlandırmıştır. Çar II. Aleksandr, Şamil ve yanında bulunan 70 kişiye hac görevini yapmak ve geri dönmek üzere bir vapur tahsis etmiştir. Şamil Efendi'nin Rusya'dan vapurla İstanbul'a geleceğini öğrenen Padişah Abdülaziz, çeşitli hazırlıklar yaptırmıştır.¹⁵⁶

2 Haziran 1869 tarihli Terakki gazetesinde yer alan habere göre cesur, yiğit ve güzel yürekli Şeyh Şamil adında bir zatın İstanbul'a geldiği yazılmıştır. Şamil Efendi'nin, ikamet etmesi için Nalbant'ta bulunan Buhara sefirine mahsus olan misafirhaneye yerleştirilmiştir. Daha sonra Muhacir Komisyonu başkanı Osman Paşa ile görüşmüştür. Burada kendisine mültezimlik vazifesi teklif edilmiş fakat birkaç ay kalacağını söyleyerek bu teklifi kabul etmemiştir.¹⁵⁷

8 Haziran 1869 tarihli Terakki gazetesinde yer alan bir diğer habere göre Şamil Efendi'nin İstanbul'a ulaştığı beyan edilmiştir. Haberin devamında: “Şamil Efendi insanlar arasında “Şeyh Şamil” namıyla bilinmektedir. Geçen pazartesi günü sadrazamlık makamına giderek sadrazam Mehmet Emin Ali Paşa ile görüşmüştür. Aynı zamanda başka yerlerden gelmiş büyüklerle de görüşmüştür. Pazar günü ise Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi ile görüşmüştür”¹⁵⁸ denilmiştir.

17 Ağustos 1869 tarihindeki haberde ise Şeyh Şamil Efendi'nin geçen pazar, Dâhiliye nazırı Mehmet Rüşdü Paşa ile Mabeyni Hümayun'da görüştüğü ve Mabeyni

¹⁵⁵ BOA, MVL. 396/49, lef.1.

¹⁵⁶ Göztepe, a.g.e., s.282-283.

¹⁵⁷ *Terakki*, no.151, 21 Safer 1286/2 Haziran 1869. s.1.

¹⁵⁸ *Terakki*, no. 155, 27 Safer 1286/8 Haziran 1869, s.1; Sinan Kunalalp, (2003), *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, İsis Yayıncılık, İstanbul, s. 132, 158.

Hümayun'da görevli olan askeri zabitler, sancak beyi ve diğer büyüklerle tanışma şerefine nail olduğu ifade edilmiştir.¹⁵⁹

1.4.1. Şeyh Şamil'e Tahsis Edilen Konaklar

İstanbul'a ulaşan Şeyh Şamil Efendi ve maiyetindekileri getiren Rus vapuru, Dolmabahçe Sarayı önünde demirlemiştir. Kıyıda 14 tane saltanat kayıklarının onları beklediği tespit edilmiştir. Şamil ve ailesi bu kayıklara bindirilerek Kabataş İskeleye'ne götürülmüştür. Buradan da kendisine tahsis edilen araba ile Beyazıt'a götürülerek Sultan Sarayı'na götürülmüştür.¹⁶⁰

1.4.2. Muhacirlere Tahsis Edilen Konaklar

Kafkasya'dan yapılan göçler ile gelenlerden Şeyh Şamil'in ekibinden olan muhacirlere ikamet etmeleri için bazı konaklar tahsis edilmiştir. 30 Temmuz 1854'te Şeyh Şamil Efendi'nin Çerkistan'daki naibi Emin Paşa İstanbul'a gelmiştir. Emin Paşa'nın uygun bir yerde ikamet ettirilmesi için gerekli ayarlamalar yapılmıştır. Misafirhane müdürü, vefat etmiş olan Haşim Ağazade Ahmet Bey'in konağı bu iş için uygun görülerek misafir olarak oraya yerleştirilmiştir. Ayrıca Emin Paşa'nın misafiri olarak İstanbul'a gelen İsmail Bey'e de günlük 5 kuruş verilmesi gerekli görülmüştür. Ancak beraberinde bulunan misafirlerin üç kabile olduğu ifade edilerek emirler ve beyler ile birlikte toplamda sayılarının yetmiş kişi oldukları belirtilmiştir. Bu kişilerin huzur ve rahatı için toplamda günlük bin kuruş ödeme yapılması emri verilmiştir. Emin Paşa'nın misafiri İsmail Bey ve Çerkez beylerinden iki-üç kişi birlikte padişah ile görüşme talebinde bulunmuşlardır. Bu görüşme talebi 1 Ağustos 1854 Çarşamba günü kabul edilerek Mabeyni Hümayun'da olmasına karar verilmiştir.¹⁶¹

4 Temmuz 1862 yılında Şeyh Şamil'in müridlerinden Hacı Hamdullah ve Arif Bey Meclis-i Vâlâ'ya başvurarak resmi işlemlerin tamamlanmasını beklerken kalacak yerlerinin olmadığını belirterek kendilerine bir misafirhane tahsis edilmesini istemişler.¹⁶²

8 Kasım 1886 tarihinde Şeyh Şamil'in oğlu Mehmet Paşa'nın Koska'da olan konağı ile ilgili bir gelişme yaşanmıştır. Dar'ul Talim binası eskidiği için okulun

¹⁵⁹ *Terakki*, no. 204, 9 Cemaziyel Evvel 1286/ 17 Ağustos 1869. s.1; Kunalalp, a.g.e., s.170.

¹⁶⁰ Göztepe, a.g.e., s.283.

¹⁶¹ BOA, İ.DH. 305/19355, lef.1.

¹⁶² BOA, MVL. 394/107, lef.1.

kurucusu olan Hacı İbrahim Efendi okulun hazine tarafından genişletilerek tamir edilmesini gerekli görmüştür. Ayrıca tamir için gerekli ödeneğin Mektebi Mülkiye ve Tıbbiye'ye ayrılan tahsisattan ödenmesini Bâb-ı Âli'den istemiştir. Diğer yandan tamir süresince yerine başka bir binanın geçici olarak tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle yeni bir yer arayışına girilmiştir. Şeyh Şamil'in oğlu Mehmet Paşa'nın Koska'da olan konağının okul için elverişli olduğu görülmüştür. Bu konak için görüşmeler yapılarak anlaşma sağlanmıştır.¹⁶³

1.4.3. Şeyh Şamil'in Padişah ile Görüşmesi

Şamil Efendi'nin ailesi kendisine tahsis edilen saraya yerleşmiş Şamil Efendi de bir saltanat kayığı ile Dolmabahçe Sarayı'na götürülerek Sultan Abdülaziz ile görüşmüştür. Sultan, tüm teşrifat ve kabul geleneklerinin uygulanmasını bile beklemeden Şamil Efendi'yi saray kapısında karşılamıştır. Sultan, Şamil Efendi'ye *"Babam Sultan Mahmut mezarından çıkırsa idi ancak bu kadar sevinç ve heyecan duyabilirdim!"* diyerek misafirine olan muhabbetini dile getirmiştir.¹⁶⁴

Sultan Abdülaziz, Şeyh Şamil Efendi'yi tabiri caizse nasıl ağırlayacağını bilememiş, onun için devletin tüm imkânlarını seferber etmiştir. Şeyh Şamil Efendi'yi memnun etmek için ona ülkesinde istediği her yere gidebileceğini, kendisinin ve ailesinin bütün isteklerinin yerine getirileceğini ve bunu bir vazife olarak gördüğünü belirtmiştir. Şeyh Şamil Efendi ise hiçbir maddi taleplerinin olmadığını sadece hac görevini yapmak istediğini ve Medine'de ikamet etme taleplerinin olduğunu söylemiştir. Şeyh Şamil Efendi, Sultan Abdülaziz'e ayrıca bir konuda yakınmıştır. 35 sene boyunca Ruslara karşı savaşırken Osmanlı Devleti'nden ordu göndererek yardım etmelerini eğer bu mümkün değilse en azından mühimmat yardımı yapılmasını beklediklerini dile getirmiştir. Bu sebeplerden ötürü Kırım Savaşı'nda oluşan fırsatları kullanamadıklarını ve 500 bin kişilik Rus ordusu karşısında yalnız bırakıldıklarını belirtmiştir. Diğer yandan Çar II. Aleksandr'ın kesin emri olan husus Şeyh Şamil'in hac görevini yerine getirdikten sonra Rusya'ya dönmesiydi. Sultan Abdülaziz ise Çar'ın kararına rağmen Şeyh Şamil'in Medine'ye yerleşme isteğinin yerine getirileceğini söylemiştir. Diğer yandan Şeyh Şamil Efendi'nin oğlu Mehmet Şefi Rusya'nın elinde bulunuyordu. Sultan Abdülaziz bu konuyu çözmek için Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi

¹⁶³ BOA, MF. MKT. 92/68, lef.1.

¹⁶⁴ Göztepe, a.g.e., s.283.

İğnatiyef'i huzuruna çağırtmıştır. Bu elçi entrika çevirerek kendine önemli bir nüfuz oluşturmuştur. Padişahın teklifini kabul eden elçi bu duruma şaşırmıştır. Padişah, Çar II. Aleksandr'a iletmek üzere şunları söylemiştir; aziz misafiri olan Şeyh Şamil Efendi'nin Hicaz'a gittiğinde ona Medine'de Peygamberimizin türbesine yakın bir yerde ikamet etmesine ve bundan sonraki hayatını orada geçirmesine izin vermesini rica ettiğini söylemiştir. Sultan'ın bu isteği Çar tarafından itirazsız kabul edilmiştir. Sultan Abdülaziz, misafiri Şeyh Şamil'i Cuma selamlıklarında bile yanından ayırmamıştır. Ahalinin Şeyh Şamil'i görme heyecanı ve istekleri için Şeyh Şamil'in namazlardan sonra camiden biraz erken çıkmasına izin vermiştir. Böylece halk Şeyh Şamil Efendi'yi görüp ona olan saygı ve muhabbetlerini gösterebilme şansı elde etmiştir. Sultan Abdülaziz ise bu sırada vezirleri ile beraber ziyarete gelenleri kabul etmiştir. Şeyh Şamil ve beraberindekiler camiden çıkınca direkt olarak padişahın saltanat arabasına bindirilerek götürülmüştür. Şeyh Şamil gösterilen bu sevgi ve hürmet için memnun kalsa da bir an önce hacca gitmek istemiştir. Sultan Abdülaziz'in ona sunduğu tüm hediye, rütbe ve nişanları kabul etmeyen Şeyh Şamil, oğlu Gazi Mehmet'in padişahın yaveri olması isteğini kabul etmiştir. Çar'ın hizmetine vermediği oğlunu padişahın hizmetinde olmasına müsaade etmiştir. Sultan Abdülaziz, Gazi Mehmet'e Tuğgeneral rütbesi, padişah muhafızlığını vermiş ve ek olarak Dağıstan süvari alayının başına atamıştır.¹⁶⁵

¹⁶⁵ Göztepe, a.g.e., s. 284- 285.

İKİNCİ BÖLÜM

ŞEYH ŞAMİL'İN HİCAZ'A GİDİŞİ VE SONRAKİ GELİŞMELER

2.1. ŞEYH ŞAMİL'İN HİCAZ'A GİDİŞİ

17 Ocak 1870 tarihinde Şeyh Şamil Efendi Hicaz'a gitmek üzere olduğundan veda maksadı ile padişahla görüşme talep etti.¹⁶⁶ 18 Ocak günü görüşmenin yeri ve saati ayarlanmıştı. Buna göre görüşme saat 6 civarında Mabeyni Hümayun'da yapılacaktı.¹⁶⁷

Alınan bu karar sonrasında Ruzname-i Ceride-i Havadis gazetesi de 22 Ocak 1870 tarihli sayısında Şeyh Şamil ile Sultan arasında gerçekleşen görüşmeyi gazete sütunlarına taşımıştı. Haberde; bir süredir İstanbul'da ikamet eden Şeyh Şamil Efendi'nin hac ibadetini yerine getirmek üzere Hicaz'a gideceği ve gitmeden önce cumartesi günü Mabeyni Hümayun'a giderek müsaade istediği belirtilmişti.¹⁶⁸

Cumartesi günü gerçekleşen görüşmede Dâhiliye nazırı Mehmet Reşat Paşa, padişahın özel kalem müdürü ve padişah ile bir iki saat kadar Mabeyni Hümayun'da bir görüşme gerçekleştirmişti.¹⁶⁹ Bu görüşme sonrasında Şamil Efendi'ye müsaade edilmişti. Buna göre Şeyh Şamil, önümüzdeki hafta salı günü Yeni Mısır Aziziye şirketinin sahibi olduğu vapurlardan biriyle hac ibadeti için İstanbul'dan hareket edecekti.¹⁷⁰

Diğer bir haber; Basiret gazetesinin 30 Ocak 1870 tarihli sayısına göre Şeyh Şamil Efendi'nin Hicaz'a gitmek üzere Petersburg'dan İstanbul'a geldiğini ve Şeyh Şamil Efendi'nin İstanbul hükümeti tarafından fevkalade saygı ve ikramla karşılandığını yazmıştır. Ayrıca Şeyh Şamil Efendi, Dâhiliye Nazırı ile birlikte padişahla görüştüğünü ve padişahın misafirine iltifatlar ettiğini daha sonra Hicaz'a gitmek için müsaade istediğine ve geçen salı günü vapura binerek İstanbul'dan ayrıldığına yer vermiştir.¹⁷¹

Aynı gazetenin 1 Şubat 1870 tarihli sayısında; Müslümanların halifesi ve Osmanlı padişahı ile görüşen ve padişahın iltifatlarına mazhar olan Şeyh Şamil Efendi'nin Hicaz'a gittiğini belirtmiştir. Döndüğünde ise kendisine mahsus Koska civarında bulunan merhum Zarif Paşa'nın konağının verilmesinin düşünüldüğünü yazmıştır. Aynı zamanda Şeyh Şamil Efendi'nin akrabalarından bir şahsa yüzbaşı rütbesi verildiğini ve Rusya imparatoruna yaverlik hizmetinde bulunan oğlunun

¹⁶⁶ Demiryürek, a.g.e., s.28.

¹⁶⁷ BOA, İ. DH. 605/42165, lef.1

¹⁶⁸ Ruzname-i Ceride-i Havadis, no.1321, 19 Şevval 1286/ 22 Ocak 1870, s.6221.

¹⁶⁹ Mümeyyiz, no. 127, 23 Şevval 1286/ 26 Ocak 1870, s.1.

¹⁷⁰ Ruzname-i Ceride-i Havadis, no. 1321, 19 Şevval 1286/ 22 Ocak 1870, s. 6221.

¹⁷¹ Basiret, no.6, 27 Şevval 1286/ 30 Ocak 1870, s.1.

İstanbul'a getirilmesi için yapılan girişimlerin bir övünç kaynağı olarak görüldüğünü de yazmıştır.¹⁷²

Sultan Abdülaziz, Şeyh Şamil Efendi'nin arzusunu yerine getirmek için bütün maddi olanakları kullanmış ve Şeyh Şamil ile ailesinin Mısır'a kadar olan yolculuklarında rahat etmeleri için özel bir vapur tahsis etmişti. Bu dönemde Mısır valisi olan İsmail Paşa, Şeyh Şamil'e hak ettiği bir karşılama merasimi için hazırlıklar yaptırmıştır. Nitekim Şeyh Şamil geldiğinde onu bütün devlet erkânı ile birlikte karşılamıştır. Şeyh Şamil Efendi'yi özel misafir olarak Kahire'ye götürmüş¹⁷³ ve Mısır Hıdivliği tarafından kendisine Set-i Zeyneb civarında bir misafirhane dairesi tahsis edilmiştir. Döndüğünde ise Koska'da bulunan Zarif Paşa'nın konağı düşünülmüş ve bu konağın bütün tefrişatı tamamlanmış ve Şeyh Şamil Efendi'ye mahsus olmak üzere hazırlanmıştır. Şeyh Şamil, burada kaldığı süre boyunca padişah ve İstanbul için dua edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nden Rusya'da bulunan büyük oğlunun İstanbul'a getirilmesini istemiştir. Diğer yandan Rusya'nın bunu yapacak görevlilerden akraba olduğuna dair belge veya kanıt isteyeceğini belirterek bu konu da vezirlerin gereğini yapmasını rica etmiştir.¹⁷⁴

İsmail Paşa, Şeyh Şamil Efendi'ye Kahire'den İskenderiye'ye giderken bizzat eşlik etmiştir. O dönemlerde Cezayir'i Fransızlara karşı savunan Abdülkadir'de İsmail Paşa'nın misafiriydi. İstanbul'dan ayrılıp hac için Hicaz'a giden Şeyh Şamil Efendi, Mekke'de hac görevini yerine getirdikten sonra Şam kafilisi ile beraber Medine'ye giderek ve Hz. Peygamberin türbesi Ravza-i Muttahara'yı ziyaret etmeyi planlamıştır. Buradaki ziyaretini tamamlayıp, Mısır'da bir ay kaldıktan sonra yine büyük şaşalı bir uğurlama ile Cidde'ye doğru harekete geçmiştir. Şeyh Şamil Efendi Cidde'ye ulaştığında Mekke Emiri Şerif Abdullah, Hicaz Valisi ve şeyhler vapurun önüne kadar gelerek kendisini karşılamıştır. Şeyh Şamil bir tahtırevana bindirilerek Mekke'de ona tahsis edilen Peygamberimizin sülalesinden gelen kişilere ait olan şürefa dairesinde konaklamıştır. Şeyh Şamil'in Kâbe'yi ziyaret ettiğini öğrenen hacılar da oraya toplanmış ve büyük kalabalıklar oluşmuştur. Bu durum üzerine hükümet yetkilileri Şeyh Şamil'i Kâbe'nin üstüne çıkarmış ve hacıların bu şekilde görmelerini sağlamıştır. Yüz bin hacı adayları arasında görevini yapan Şeyh Şamil son arzusu olan Peygamberimizin türbesini ziyaret etmek için Medine'ye doğru yola çıkmıştır. Bu dönemde Şeyhülharem

¹⁷² *Basiret*, no.7, 29 Şevval 1286/ 1 Şubat 1870, s.2.

¹⁷³ Göztepe, a.g.e., s.286.

¹⁷⁴ *Basiret*, no. 82, 22 Safer 1287/24 Mayıs 1870, s.1-2.

ve Medine Muhafızı, Hafız Paşa'ydı. Hafız Paşa'da Şeyh Şamil'e büyük hürmet göstermişti. Nitekim Rusların en güçlü orduları yıllarca onunla savaşmış ancak kılına bile zarar verememişti. Bu nedenle Şeyh Şamil, el üstünde tutulmuş hatta kendisini ata bindirmeyip onu en rahat, kuş tüyü ile döşenmiş bir tahtirevanla Medine'ye ulaştırmışlardır. Medine'nin ileri gelen şahsiyetleri de Şeyh Şamil'i, Ahmedürrüfâi ailesine ait binada misafir etmiştir. Bu bina ise Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılıp Rûfâi tarikatının kurucusu Ahmedürrüfâi'nin ailesine vakfedilmiştir. Bu ailenin o dönemde hayatta olan en büyük reisi, kurucunun ismini taşıyan Şeyh Ahmedürrüfâi'dir. Şeyh Şamil'e hürmet gösteren bu zat binanın en güzel kısmını misafirin hizmetine sunmuş müridlerini de bu iş için görevlendirmiştir. Şeyh Şamil Efendi, Medine'ye geldiğinin ikinci günü Uhud, Hendek, Taif ve Mekke'yi ziyaret etmiştir.¹⁷⁵

Şeyh Şamil, Medine'de iken o yıllarda Peygamber soyundan gelenlerin en büyüğü ve kendisinden yaşça daha büyük olan bir ihtiyar Şeyh Şamil'i ziyaret etmek istemiştir. Evlatlarından yardım alarak gelmiş ve Şeyh Şamil Efendi'yi karşısında görünce ağlayarak dizlerinin üzerine düşmüştür. Şeyh Şamil Efendi bu zatın yanına giderek onu omuzlarından öperek kucaklayıp ayağa kaldırmıştır. Bu zat Şeyh Şamil Efendi'ye; "Dün gece rüyamda cedit muazzamın Muhammed'i gördüm. Bana ya nakibim, orada en büyüğünüz ve muhterem misafiriniz Şeyh Şamil'dir. Ona hürmet ve hizmette kusur etmeyin" dediğini söylemiştir. Bu arada Şeyh Şamil Efendi'nin son zamanlarda teşhis edilemeyen bir hastalığı vardır. Daha sonra ki anlatılara göre böbrek taşı düşürdüğü tespit edilmiştir.¹⁷⁶

Rusya'nın elinde esir olarak kalan Şeyh Şamil'in oğlu Gazi Mehmet'in Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi ise ancak hasta babasının ölmek üzere olduğu vakitlere denk gelecektir.¹⁷⁷ Şeyh Şamil Efendi, Sultan Abdülaziz'e yazdığı mektupta oğlunun kendisini ziyaret etmesini sağlaması ricasında bulunmuştur. Gazi Mehmet'in Osmanlı topraklarına ulaşması Sultan Abdülaziz döneminde değil, II. Abdülhamid'in ilk zamanlarına denk gelecektir.¹⁷⁸

Hasta babasını son defa görmek için Hicaz'a gelen Gazi Mehmet daha sonra Osmanlı'nın hizmetine girerek 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'na katılarak Ruslara

¹⁷⁵ Göztepe, a.g.e., s.286-289.; *Basiret*, no. 82, s. 8, 22 Safer 1287/24 Mayıs 1870, s.1-2.

¹⁷⁶ Göztepe, a.g.e., s.290.

¹⁷⁷ Budak, a.g.e., s.69.

¹⁷⁸ Göztepe, a.g.e., s.287.

karşı savaşmıştır.¹⁷⁹ Dağıstan halkının aralıklarla çıkarmış olduğu ayaklanmaları da desteklemiştir. Mehmet Şefi ise Rus ordusunda Tuğgeneralliğe kadar yükselmiş, önce Moskova'da sonra da Kazan'da yaşamaya başlamıştır. En küçük oğlu Mehmet Kamil'den olan torunu Said Şamil 1920'ler de Dağıstan bağımsızlığı için Ruslara karşı savaşmıştır.¹⁸⁰

Şeyh Şamil'in durumunun ağırlaşması üzerine eşi Zahidet ve Şuanat, Ahmedürüfâi'ye haber göndermiştir. Şeyh Ahmedürüfâi odaya geldiğinde, Şeyh Şamil Efendi'nin etrafına toplanmış olan kişileri dışarı çıkarttırmıştır.¹⁸¹ Şeyh Şamil Efendi'nin isteği üzerine sadece oğlu Mehmet Kâmil içeride bırakılmıştır. Şeyh Şamil Efendi akşam ezanına on beş dakika kala 74 yaşında Mart 1871 yılında (25 Zilkade 1287 Çarşamba) vefat etmiştir.¹⁸²

Şeyh Şamil vefat ettikten sonra naaşı en alt katta bulunan ibadethaneye indirilerek bir gece burada korunmuştur. Ertesi gün ailesinden eşleri Zahidet ve Şuanat, kızları Fatımat, Safiyet, Bahu, Merudu, Necabet ve onun eşi Davut Bey ve Mehmet Kamil'in dadısı Valifiz Hanım cenazenin etrafında toplanarak son defa yüzüne bakmışlardır. Daha sonra Şeyhülharem Hacı Emin Paşa bizzat cenazenin yıkanması işlemleri ile ilgilenmiştir. Cenaze Peygamberimizin türbesinin olduğu camide cenaze namazı kılınarak Cennetülbaki mezarlığında defnedilmiştir.¹⁸³

2.2. ARŞİV BELGELERİNE GÖRE ŞEYH ŞAMİL'İN ADAMLARININ FAALİYETLERİ

19 Eylül 1845'te Trabzon Mareşali Abdullah Paşa'ya yazılan bir yazıda Rusya ile Dağıstanlı Şeyh Şamil Efendi tarafından Hasan adında bir adamın aylık maaş ile asker toplamak için Acar ve Çürüksu kazalarının halkına hitaben yazılmış bozgunculuğa yol açacak bir mektubu getirmiştir. Mektubu verdikten sonra bu şahsın ortadan kaybolduğu belirtilmiştir. O vakitlerde sancakbeyi yerinde olmadığı için yerine vekâleten bakan mütesellim tarafından aranmışsa da bulunamamıştır. Rusya konsolos vekili Filip Kalibori, bu kişilerin kaza beylerinin müdahalesi ile bulunup Erzurum tarafına gönderilmesi gerektiği ve İstanbul'dan bir emir gelene kadar burada tutulmaları

¹⁷⁹ Işıltan, a.g.e., s.473.

¹⁸⁰ Göztepe, a.g.e., s.290.; Budak, a.g.e., s.69.; Işıltan, a.g.e., s.468.

¹⁸¹ Göztepe, a.g.e., s.290.

¹⁸² Göztepe, a.g.e., s.291.; Budak, a.g.e., s.69.; Işıltan, a.g.e., s.473.

¹⁸³ Göztepe, a.g.e., s.292.; Budak, a.g.e., s.69.

gerektiğini söylemiştir. Bu sebeplerden dolayı Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti arasındaki durum göz önüne alınarak halk sıkı bir şekilde uyarılmıştır. Eğer gerekir ise bu konuda ki fermanın halka takdim edileceği belirtilmiştir.¹⁸⁴ 4 Ekim 1845 tarihindeki yazı da Çürüksu halkından bazıları Şeyh Şamil Efendi'ye yardım için toplanmış ve bayrama yakın bir vakitte yola çıktıkları belirtilmiştir.¹⁸⁵

8 Kasım 1845'te Acara'dan Şirinağazade muhtarı, Vandalı Ağası Süleyman ve Cengür oğlu Ali Ağa 300-400 adam ile Acara'ya gitmişlerdir. Şeyh Şamil Efendi tarafından gönderilen Hasan ile beraber asker toplamışlardır. Bu konuda başka bir haberin gelmediğini belirterek bu şahısların bazı askerler ile birlikte Esniha Kalesi'ni muhasara etmişlerdir. Geri kalan askerler ile Tiflis üzerinden giderek Şeyh Şamil Efendi'nin askerleri ile karşılaşmayı ummuşlardır. Acara'dan Şerif Bey buna engel olmak istemiş lakin başarılı olamamıştır. Halktan bazıları ise çocuklarının orada esir olduğunu söyleyerek birleşmek istemiştir.¹⁸⁶ Trabzon Rus konsolosu, Erzurum Valiliğine bir yazı yazarak Rusya ile ilişkilerin bozulmaması için bu tür faaliyetlerin engellenmesi gerektiğini bildirmiştir. Aynı zamanda Rus Konsolos, Trabzon Valisine de bir yazı yazarak Rusya sefaretinde Hançerli Beyzade adlı bir şahsa bu grupların dağıtılması görevi verdiklerini söylemiştir.¹⁸⁷ 13 Kasım'da ise Trabzon Müşiri Abdullah Paşa, Erzurum Müşiri Esat Paşa'ya bir yazı yazarak bu kişilere kesinlikle müsaade verilmeyeceği herhangi olası bir duruma karşı Trabzon'daki müftülerin, askerlerin ve sınır görevlilerinin müdahale edip bu durumu Erzurum ile ittifak içerisinde yürütmesi istenmiştir.¹⁸⁸

29 Kasım 1845 yılında Dağıstan'dan gelen ve Şeyh Şamil tarafından görevlendirilen Hasan mektubu bıraktıktan sonra firar etmiştir. Bu şahıs Acara ve civarındaki halk arasında bozgunculuk çıkarmaya çalışmıştır. Sınır bölgesinde kendine bir hayli yandaş toplamıştır. Bu nedenle iki devlet arasında bu tür şeylere fırsat verilmemesi bu duruma müdahale edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Mütesellim tarafından yapılan müdahalelerle toplanmış olan kişilerden bazılarının ayırt edildiğini ve geriye kalan 200 kadar eşkıyanın kaldığı tespit edilmiştir. Geriye kalanlar için yazılı

¹⁸⁴ BOA, İ. MSM. 26/728, lef.6; BOA, İ. MSM. 26/728, lef.7; BOA, HR. SYS.1335/19, lef.1.

¹⁸⁵ BOA, A.MKT. MHM. 1/86, lef.7.

¹⁸⁶ BOA, A.MKT. MHM.1/86, lef.3.

¹⁸⁷ BOA, A.MKT. MHM. 1/86, lef.1; BOA, İ.MSM. 26/729, lef.5.

¹⁸⁸ BOA, İ.MSM. 26/729, lef.2.

olarak bazı uyarılar yapılarak bu kişilerin herhangi bir yanlış davranışından ve dağılmamaları söz konusu olduğunda askeri müdahalenin yapılacağı bildirilmiştir.¹⁸⁹

Şeyh Şamil Efendi tarafından asker toplamakla görevli Hasan adlı şahıs için Trabzon Mareşali'ne yazılan yazının cevabında bu durumun Rusya Sefaretine bildirilip müzakere edildiği belirtilmiştir. Çıldır Sancağı ve Acara Kazası'ndan Şavikalı Abdi Bey'in idaresinde bir takım eşkıya gruplarının ortaya çıktığı belirtilmiştir. Ayrıca Çıldır Sancağı'nda 300 kişi kadar halk birleşmiştir. Bu durum devletin yararına olduğu için karşı çıkılmamıştır. Erzurum Valisi'ne bir yazı gönderilerek herhangi bir uygunsuz davranışlar oluştuğunda Meclis-i Has'ta müzakere edilen kararların icra edilmesi istenmiştir.¹⁹⁰

23 Aralık 1845'te asker toplamak için gelmiş olan Hasan adlı şahsa Çıldır eyaleti halkından bir kişinin ona katılmaması üzerine yanına Acara'da birkaç asker alıp Merbt, Şavşit ve Ardanuç kazalarına gelip gezerek halkı tarafına çekmek için çeşitli hileli yollara başvurup bir hayli asker toplamış ve bir cemiyet oluşturmuştur. Cemiyetine katılmayanlara baskı uygulamıştır. Devlet bu durumun ortadan kalkması için art arda memurlar yollamıştır. Memurların gelmesi üzerine cemiyetin faaliyetleri azalmıştır. Daha sonra yakalanarak Hasan ve beraberindeki 8 kişi Erzurum Valisi Esat Paşa tarafından İstanbul'a gönderilmiştir. Çıldır eyaletindeki faaliyetleri ve Acara halkının arasında bozgunculuk yapması nedeniyle mahkemeye çıkarılmasına karar verilmiştir. Mahkeme de bu kişilerin sürgün edilmesi kararı çıkmıştır. Ancak sürgüne giderken zorluk ve sefalet çekmesinler diye birer yevmiye miktarında bir ödeme yapıp Selanik'e gönderilmeleri istenmiştir. Bu şahıslara memleketin huzurunu kaçırmamaları telkin edilmiştir. Ayrıca Selanik'e giderken kullanacakları vapurun ücretinin de verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu kişilerin Selanik'e gittikten sonra orada da karışıklık çıkarmamaları için Selanik Valisi uyarılmıştır.¹⁹¹

28 Aralık 1848 tarihinde, Şeyh Şamil Efendi'nin Erzurum Valisi'ne bir yazı yazarak adamlarının Rusya'dan tahliyesi ile Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi için bir ricada bulunmuştur. Şeyh Şamil'in bu ricasının yerine getirilmesi için yapılması gerekenler görüşülmüş ve Rusya Devleti'nin durumu göz önünde bulundurularak yazılacak bir yazı ile ricanın yerine getirilebileceği dile getirilmiştir. Ama bu durumda

¹⁸⁹ BOA, İ.MSM. 26/729, lef.3.

¹⁹⁰ BOA, İ. MSM.26/729, lef.1.

¹⁹¹ BOA, MVL. 3/59, lef.1; BOA, MVL.3/59, lef.2; BOA, MVL. 3/59, lef.3.

bile fiilen bir şey yapılmasına zaman olmadığı söylenerek sadece yardım ile yetinileceği belirtilmiştir. Ayrıca bu isteğini iletmek için Osmanlı'ya gönderilen adamına 20 bin, Erzurum'daki adamına ise 7.500 kuruş ödemenin yapılması emredilmiştir. Diğer yandan bu kişilerin burada kalması uygun görülmemekle yaşadıkları yere iade edilmelerinin uygun olduğu belirtilmiştir.¹⁹²

8 Ekim 1852'de Dağıstanlı Şeyh Şamil'in erlerinden olan Abdülkadir asker olduğu dönemde Tiflis'te 3-4 sene önce esir düşmüştür. Esaretten bir şekilde kurtularak 15 gün önce İstanbul'a geldiğini belirterek bu taraflarda kimsesi olmadığından perişan olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle Sadrazam'dan ona bir iş verilmesini ya da Hicaz taraflarına gönderilmesini istemiştir.¹⁹³

23 Temmuz 1853'te ise Şeyh Şamil Efendi'nin fazlaca askeri birleştirip Çar'ın kalesine hücum edeceği belirtilmiş ve Şeyh Şamil'in askerlerinin Çar'ın kalesine girmiş oldukları, kaleyi yağmaladıklarından dolayı Dağıstan ve Çerkez halkının kıyam hareketleri üzerine Osmanlı Devleti'nden Esvador namında Bezirgân Mehmet Efendi'nin haksız hukuk iddialarının olduğu belirtilmiştir. Bu nedenle bu şahsın mahkemeye çıkmaları uygun görülmüştür.¹⁹⁴

9 Ağustos 1853'te Erzurum ve çevresindeki halkın yiyecek ve giyecek ihtiyaçları için askeri görevliler tarafından bazı tedbirler alınmıştır. Ancak yedek olarak bu ihtiyaçların tedarik edilmesi için Erzurum Valisi'ne bir yazı yazılmıştır. Erzurum Valisi'nin bu yazıya verdiği cevapta bu ihtiyaçların tedarikinin kolay olduğu ancak gelir ve giderler için ve eyalet askerlerine yardım etmek için para yardımının yapılması istenmiştir. Rusya tarafından Kars, Çıldır ve diğer sınırlarda 10-15 bin kadar kişinin olduğu ve orada bulunan asker sayısının bir taburdan ibaret olduğu tespit edilmiştir. Adı geçen askerlerin 10 gün içerisinde Erzurum'da olması gerektiği söylenmiştir. Diğer yandan Abdullah Paşa tarafından para durumu da Maliye Nezaretine bildirilerek söz konusu askerlerin sevki hakkında Sadrazam Mustafa Nailî Paşa'nın¹⁹⁵ emrinin beklendiği belirtilmiştir. Bu isteklere verilen cevapta sadrazamın konuyla yakından ilgilenip söz konusu askerlerin çoğunun gelmiş olması gerektiği ve geriye kalanların

¹⁹² BOA, İ. DH.196/11164, lef.4.

¹⁹³ BOA, MVL.122/46, lef.1.

¹⁹⁴ BOA, A. DVN.90/15, lef.1.

¹⁹⁵ Kuneralp, a.g.e., s.181.

birkaç gün içinde topluca gelecekleri bildirilmiştir. Bahsi geçen bu askerin daha önce gelenlerle birleştirilmesi kararlaştırılmıştır.¹⁹⁶

16 Eylül 1853'te Erzurum Valisi'ne gelen yazıda ordu komutanı ile muharebe kararı yer almıştır. Adı geçen askerlerin bir an önce Erzurum'a ulaştırılması kararlaştırılmıştır. Şeyh Şamil ile beraber olanlardan da asker alınacağı belirtilmiştir. Ancak ordu komutanı bu karardan vazgeçtiğini ve bu kararın Şeyh Şamil Efendi'nin haricindeki gruplar için geçerli olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁷

3 Haziran 1854'te Şeyh Şamil Efendi tarafından Anadolu Ordu-yu Hümayuna gönderilen ve sonra İstanbul'a gelen Mahmut Efendi'nin ifadesine göre; komutan Mehmet Ali Paşa tarafından görevlendirilen özel bir memur ile Şeyh Şamil Efendi'ye bir tebligat gönderilmiştir. Şeyh Şamil bu tebligatın gereğinin yapıldığına dair cevabı elçisi ile göndermiştir. Şeyh Şamil Efendi'nin elçisine, Kafkasya ve Çerkez beylerinin Osmanlı idaresine girmesi için davet edilmiştir. Bu beyler haklarında verilecek emirlere bağlı ve beraberindeki askerler ile Anadolu Orduyu Hümayuna katılmak ve yardım etmek için hazır olduklarını söylemişlerdir. Ayrıca Osmanlı Devleti, Gümrü'ye saldırmadıkça emniyetleri için bir sorun olmayacağını ancak başka sebeplerden dolayı sıkıntı olduğunda Rusya tarafından bulunan hanlara mazeret çıkacağı için kendi savaşlarından geri durmayacaklarını dile getirmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin şimdilik sadece tedbirler alması gerektiğini belirtmiştir.¹⁹⁸

23 Eylül 1854 tarihinde Dağıstan beylerinden Halil Paşa ve Kolağası Hacı Hüseyin Bey, Şeyh Şamil Efendi'nin Tiflis taraflarında yaptığı çalışmalar ve faaliyetlerinin Osmanlı Devleti'ne memnuniyet verdiği dile getirilmiştir.¹⁹⁹ 17 Aralık 1854'te kendilerine birkaç farklı yoldan adam gönderildiğini bunların birkaç gün sonra ulaşacakları bilgisi verilmiştir.²⁰⁰

26 Mart 1855 tarihinde Şeyh Şamil Efendi'nin takımından Hacı Mustafa Efendi Cidde'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. İlk olarak Batum'a oradan da Erzurum'a geçmiştir. Yolculuk sırasında çıkabilecek olumsuzluklara karşı Batum Orduyu Hümayun Kumandanı Mustafa Paşa ve Erzurum Valisi'ne bir yazı göndermiştir.²⁰¹

¹⁹⁶ BOA, İ. DH. 276/17341, lef.3.

¹⁹⁷ BOA, İ. DH. 276/17341, lef. 4.

¹⁹⁸ BOA, İ. DH. 301/19040, lef.6.

¹⁹⁹ BOA, A. MKT. NZD. 117/53, lef.1.

²⁰⁰ BOA, A. MKT. MHM. 63/6, lef.1.

²⁰¹ BOA, A. MKT. MHM. 67/66, lef.1.

Daha sonra Cidde'den İstanbul'a dönen Hacı Mustafa Efendi'ye 2.500 ödeme yapılmıştır.²⁰²

26 Ekim 1856'da Şeyh Şamil Efendi'nin adamlarından Mahmut Efendi'nin sefer-i hümayunla İstanbul'a geldiği tespit edilmiş ve geldiği tarihten itibaren seraskerlikte ikamet ettiği belirlenmiştir. Mahmut Efendi'ye maaş tahsis edilmeden önce kendisine burada ikamet etmeye devam edecek mi yoksa geldiği yere geri dönme niyetinde mi olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Çünkü kendisi memuriyete uygun olduğu için tahsis edilecek maaş ve iş için gerekli düzenlemelerin yapılacağı belirtilmiştir.²⁰³ Aynı zamanda bu süreçte iâşe masraflarının karşılanacağı da açıklanmıştır.²⁰⁴

10 Haziran 1857'de Mahmut Efendi geldiği yerde bir işinin olmadığını ve burada kalmak istediğini dile getirmiştir. Mahmut Efendi'ye uygun miktarda maaş bağlanması konusu Meclis-i Vâlâ da görüşülmüş ve miktarı belirlenmiştir. Mahmut Efendi'nin İstanbul'da kalma isteğinin üzerine kendisinin memur olarak çalışması uygun görülerek ileride bir hizmette istihdam olununcaya kadar geçici olmak üzere aylık 500 kuruş maaş bağlanmıştır. Bu maaşın yazısı Saib Paşa tarafından yazılmıştır. Bu Meclis-i Vâlâ da görüşülmüş ve icrası için Maliye Nezaretine havale edilmiştir. Konu ile ilgili gerekli bilginin Başkomutanlığa bildirilmesi istenmiştir.²⁰⁵

17 Kasım 1862'de Dağıstan muhacirlerinden Hayrullah Efendi İstanbul'a gelerek cülus töreni yapıldıktan sonra kendisini tanıtarak Şeyh Şamil'in adamı olduğunu belirterek Şeyh Şamil Efendi'nin Rusya'dan tahliyesini istemiştir. Bu konuda Şeyh Şamil'in halasının Rusya Petersburg Sefaretine birçok dilekçe verdiğini de dile getirmiştir. Bu dilekçelere Çar tarafından verilen cevapta eğer aracısız olarak bana müracaat etmiş olsaydı isteği yerine getirilirdi denilmiştir. Bu nedenle Hayrullah Efendi Osmanlı Devlet'ine başvurmuştur. Eğer Şeyh Şamil Efendi'nin kurtarılması mümkün değil ise yanına gitmesi için kendisine yol parası ve pasaport verilmesini istemiştir. Ancak buda mümkün değil ise gazilere verilen maaştan kendisine de tahsis edilmesini ve İstanbul'da ikamet etmesi için müsaade istemiştir.²⁰⁶

²⁰² BOA, İ. DH. 316/20401, lef.7.

²⁰³ BOA, İ. MVL. 361/15815, lef.2.

²⁰⁴ BOA, İ. DH. 342/22545.

²⁰⁵ BOA, İ. MVL. 361/15815, lef.3; BOA, A. MKT. MVL. 82/99, lef.1.

²⁰⁶ BOA, MVL. 405/33, lef.3.

25 Şubat 1863'te Hayrullah Efendi'nin istekleri onaylanıncaya kadar iki ay süre ile kendisine günlük yemek parası olarak 5 kuruş verileceği belirtilerek bu resmi işlemler bir ay sürmüştür. Buna neden olarak da resmi işlemlerinin daha yeni onaylanmasını gerekçe göstermiştir. Ahmet Abdi Rifat Bey bu nedenlerden ötürü Hayrullah Efendi'nin misafirliğinin iki ay daha uzatılması ve yemek parasının 25kuruş olarak tahsis edilmesinin Meclis-i Vâlâ da görüşülmesini istemiştir.²⁰⁷

13 Eylül 1863'te Dağıstan muhacirlerinden ve Şeyh Şamil Efendi'nin akrabasından olan Şeyh Hacı Mehmet İsa Efendi, Medine'ye yakın bir yerde ikamet etmek istemektedir. Medine'ye gitme niyeti ile Kars ve Erzurum yolu ile Trabzon'a gelmiştir. Trabzon Valiliği tarafından yanında 12 kişilik ailesi ile birlikte "Tevfik" adlı vapura bindirilerek İstanbul'a gönderildikleri belirtilmiştir. Bu kişilerin Hicaz'a gidene kadar muhacirlere mahsus olan yere nakledilmeleri ve günlük ödenen paranın verileceği beyan edilmiştir. 27 Eylül 1863 tarihinde bu durumun Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye'de görüşülerek Vali'nin gereğini yapacağı söylenmiştir.²⁰⁸

20 Eylül 1865 tarihinde Şeyh Mehmet İsa Efendi mahiyetinde bulunan biraderi ile iki tane hizmetlisi için günlük ödeme yapılmasını istemiştir. Bu isteği kabul edilerek adı geçen kişilere günlük 25 kuruş yemek parası verilerek istedikleri yerde iskân etmelerine müsaade edilmiştir.²⁰⁹

5 Ocak 1901 tarihinde Bitlis Valisi tarafından Mektubat Kalemine yazdırılan yazıda Dağıstan halkından olan Süleyman Bin Said'in Osmanlı Devleti koruması altına girmek istediğini dile getirmiştir. Süleyman Bin Said, Bağdat'ta bulunan Korgeneral Mehmet Paşa'ya yazılan mektubu götürmesi konusunda Bitlis Valisi, Dâhiliye Nezaretine bir yazı yazarak bu kişinin geçmesine müsaade edilip edilmeyeceği ile ilgili bilgi istemiştir. Ayrıca bu kişinin mektup görevini tamamladıktan sonra Bitlis'te mi ikameti sağlanacak yoksa memleketine mi gönderilecek konusunda Dâhiliye Nazırının emri istenmiştir.²¹⁰

²⁰⁷ BOA, MVL. 852/97, lef.3.

²⁰⁸ BOA, İ. MVL. 494/22378, lef.1; BOA, İ. MVL. 494/22378, lef.2.

²⁰⁹ BOA, MVL. 872/33, lef.1.

²¹⁰ BOA, Y. MTV. 210/45, lef. 1; BOA, Y. MTV. 210/45, lef. 2.

2.3. ŞEYH ŞAMİL'DEN SONRAKİ HİCRET OLAYLARI

9 Haziran 1903'te Dağıstan'ın Esvaki Kazası'nın Sumah Karyesi ahalisinden ve Şeyh Şamil kabilesinden şafi mezhebine mensup 40 ev 183 nüfus muhacir olarak hicret etmek istemişlerdir.²¹¹ Bu kişilerin Rus pasaportu olmalarına rağmen o senenin Nisan ayı başlarında ülkemiz sınırlarına gelmişler lakin sınırda görevli memur onları kabul etmeyerek Rusya'ya iade etmiştir. Fakat Rus memurları da kabul etmeyerek geri iade etmeleri üzerine bu muhacirler Konik yoluyla Muş Sancağı dâhilinde bulunan Varto Kazası'nın Çehârbuhur Karyesi'ne gönderilmişler. Dâhiliye Nezaretinin izni ile 9 Temmuz 1903'te mazbataları verilerek bu muhacirler burada iskân edilmiştir. Ancak muhacirlere yapılan bu muamele Muhacirin İslamiye Komisyonu tarafından Dâhiliye Nezaretine bildirilmiştir. Bu haber üzerine Dâhiliye Nezareti bir tezkirede Rusya'dan sıcak memleketlere hicret arzusunda olanların evvela yerel konsolosluğa müracaat ederek isimlerini, hane ve nüfuslarının sayısını deftere kaydederek gerekli yazının Hariciye Nezaretine gönderilmesini istemiştir. Tüm bu prosedürleri tamamladıktan sonra bu istekleri kabul edildiği takdirde gelebilecekleri belirtilmiştir. Ayrıca daha önce muhacirlere yapılan muamele detaylı olarak incelenmiştir. Bu duruma sebep olarak ise yukarıda bahsedilen kurallara muhalif olarak memlekete geçiş yapmaya çalışmaları olarak tespit edilmiştir. Bu nedenlerden dolayı hudut memurumuz tarafından iade edildikleri belirtilmiştir. Fakat Rus memurları da geri iade ettikleri için doğruca Muş sancağının Varto kazasının Çehârbuhur Karyesi'ne gönderildikleri anlaşılmıştır. Muhacirlerin tekrar Rusya'ya iadelerinde perişan olacakları düşünülmüş ve burada kalmalarına karar verilmiştir. Ancak burada iken Rusya Devleti'nin kurallarını yaşamaya devam etmeleri halinde ileride bu durumun bazı sorunlar yaratacağından dolayı bu kafilenin yerel yönetime tabiiyeti ve Osmanlı Devleti'nin kurallarını kabul etmeleri şart koşulmuştur.²⁵ Temmuz 1903'te yukarıda bahsedilen duruma atfen Bitlis vilayetinden de telgraf gelmiştir. Aynı muamelenin tekrarlanmaması için uygulanması gereken muamele Muhacirin İslamiye Komisyonunca yayınlanan tezkirede detaylı olarak belirtilmiştir.²¹²

28 Eylül 1903'te ise bu muhacirlerin tekrar Rusya'ya gönderilmeleri durumunda Protestan olmaları gerektiği öne sürülmüştür. Bu nedenle bu kişiler burada kalıp Osmanlı Devleti'nin kurallarına tabi olmayı kabul etmişlerdir. Burada ikamet

²¹¹ BOA, Y.A.RES.121/67, lef.1.

²¹² BOA, Y.A.RES. 121/67, lef.3; BOA, İ.HR. 386/11, lef.1.

etmeleri Hariciye Nezareti ile Rusya Sefareti arasında görüşülmüş ve kabul edilmiştir. Muhacirin İslamiye Komisyonu birinci azasına ulaşan ve Meclis-i Mahsus-u Vükela da okunan tezkirede belirtildiği üzere bu kişilerin yerel yönetimce nüfusları yazılıp kayıt altına alınmıştır. Bu muhacirlerin 36 hanede 165 kişiden ibaret oldukları belirlenmiştir. 28 Eylül’de çıkarılmış olunan tezkireye 22 Ekim’de verilen cevapta padişahın emri bulunmadıkça muhacirlerin geldikleri yerlere iadelerinin yapılmaması emredilmiştir. Ayrıca muhacirlerin Osmanlı Devleti’ne kabul olunmaması hususunda Hariciye Nezareti, Dâhiliye Nezareti, konsolosluk, askeri kumandanlar ve sınırdaki memura kadar herkesin doğru emirler vermeleri gerektiği belirtilerek aksi bir durumda bu konudan mesul tutulacakları belirtilmiştir.²¹³

18 Şubat 1974’te Medine-i Münevvere mücavirlerinden merhum Şeyh Şamil Efendi’nin türbedarı Abdülsettar Bey; Rusya memleketlerinden olan Denburg Sancağı’nda bulunan ve Maruf Kasabası ahalisinden olup orada ikamet eden ve doksan yaşını aşan kişilerin olduğunu beyan etmiştir. Bu kişilerin Osmanlı Devleti’ne hicret etmek arzu ve isteklerinin bulunduğu ifade edilmiştir. Söz konusu kişiler bu tarafa nakil olunmak üzere pasaportu olmalarına rağmen kasabaya gitmiş ancak görevli memur sadece bazı kişileri bu tarafa nakil etmiştir. Abdülsettar Bey ise kendisinin de bu tarafa hicret etme arzusunun her gün katlanarak arttığını dile getirerek kendisinin ve ailesinin bu tarafa gönderilmesi için Petersburg Gâret-i Seniyyesine gerekli yazının gönderilmesini istemiştir.²¹⁴

2.4. ŞAMİL VE ADAMLARINA VERİLEN RÜTBELER

Osmanlı Devleti Mayıs 1854’te, Şeyh Şamil’in ailesi ve adamlarından bazı kişilere Dağıstanlı Halil Bey’in teklifi ile farklı rütbeler vermiştir. Verilen rütbeler ve unvanlar şu şekildedir; Şeyh Şamil Efendi’ye Vezirlik rütbesi ile beraber “Dağıstan Serdar-ı Ekremligi” unvanı, oğlu Gazi Mehmet, Cemilzâde, Hasanzâde, Danyal Sultan ve İsmail Paşa’ya Mirliva (Tuğgeneral) rütbesi verilirken Şamilzâde Ebu Müslim’e Feriklik (Korgeneral) rütbesi verilmiştir. Şeyh Şamil’in Ruslara rehine olarak verdiği oğlu Mehmet Şefi ise Rus ordusunda Tuğgeneralliğe kadar yükselmiştir.²¹⁵

²¹³ BOA, İ.HR.386/11, lef.4.

²¹⁴ BOA, HR. İD.4/35, lef.2.

²¹⁵ BOA, İ.DH. 301/19040, lef.1; BOA, İ. DH. 301/19040, lef.9; Budak, a.g.e., s.69.

10 Mayıs 1861’de Şeyh Şamil’in adamlarından olan Mahmut Efendi sefer-i hümayunla beraber İstanbul’a gelmiştir. Burada kendisine hem maaş bağlanmış hem de İstabl-ı Amire Müdürü rütbesi verilmiştir.²¹⁶

22 Şubat 1915’te merhum Şamil Efendi’nin oğlu Mehmet Kâmil Bey’e Beylerbeyi rütbesi uygun görülmüş ve bu görev Harbiye Nazırı ve Başkumandan vekili tarafından takdim edilmiştir.²¹⁷ Rütbe verilen diğer bir kişi ise Şeyh Şamil Efendi’nin Çerkistan’daki naibi Emin Paşa’dır. Emin Paşa’ya Beylerbeyi rütbesi verilmiştir.²¹⁸

²¹⁶ BOA, İ. MVL. 361/15815, lef. 2.

²¹⁷ BOA, İ.TAL. 499/39, lef.1.

²¹⁸ BOA, İ.DH. 305/19355, lef.1.

SONUÇ

İmam Şamil, Kafkasların istiklalini korumak için savaşıyan en büyük kahramanlardan biri olarak tarihe geçmiştir. Çok iyi bir eğitim alan, kahraman ve cesur bir kişi olan Şeyh Şamil 25 yıldan fazla, Rus istilasına karşı durmuştur. Elinde Rusya'ya göre çok az ve küçük silahlar olmasına rağmen koca Rus imparatorluğunu 25 yıl uğraştırmıştır. Sahip olduğu coğrafyada bir çeşit “dini cumhuriyetler” kurarak Kafkasya'da müridleri ile Rusların ilerleyişini durdurmaya çalışmıştır.

1832-1859 arası, Çeçenlerin imamı olan Şeyh Şamil Rus Çarlık ordularıyla 1832'ten 1859'a kadar 27 yıl mücadele etmiştir. 1829-59 yılları arasındaki dönemde ise Büyük “Gazavat”, Kafkasya halklarının kimliğini bugünlere taşıyan önemli bir mücadele dönemi olmuştur. Rus işgallerine karşı yaklaşık bir asır devam eden silahlı ayaklanmanın en etkili liderlerinden biri olan Şeyh Şamil, 1859'da teslim olmasına kadar silahlı ayaklanmanın önderliğini yapmıştır.

Rus kuvvetlerinin üstün silah ve teçhizatı karşısında dayanamamış ve kalan 400 müridi ile Gunib Dağı üstündeki köyde kahramanca savaştıktan sonra, 1859'da teslim olmak zorunda kalmıştır. Şeyh Şamil'in idaresinde Dağıstanlıların Ruslara karşı mücadeleleri, Kafkas milletlerinin bağımsızlık mücadeleleri tarihinde en şanlı sayfalardan birini teşkil etmiştir. Şeyh Şamil'den sonra Kafkasların batı tarafında Muhammed Emin'in idaresinde bir süre çete savaşları yapılmış ise de bunlar da Ruslar tarafından esir edilmişlerdir. Rus ordularının Kafkasları tamamen ele geçirmeleri üzerine on binlerce Müslüman ahali Osmanlı Devleti'ne göç etmek zorunda kalmıştır. Kafkaslarda Rus idaresinin yerleşmesinden sonra Rusya'dan Rus mujikleri (köylüler) ve Rus Kosakları Kafkasya'ya getirilmişler ve böylece bölgede geniş çaplı bir kolonizasyon başlatılmıştır.

Şeyh Şamil'in hacca gitmek için kendi isteği ile gönderildiği Kiev'den 31 Mayıs 1869'da İstanbul'a gitti. Gittiği gün sadrazam ve şeyhülislam ile görüştü. Ardından 15 Ağustos 1869'da Dolmabahçe Sarayı'nda Padişah Abdülaziz ile görüştü. Padişah kendisine ve aile bireylerine maaş bağlattı. 15 Ocak 1870'te Abdülaziz'e veda ziyaretinde bulunmasının ardından yedi ay kaldığı İstanbul'dan 25 Ocak 1870'te hac farzasını yerine getirmek için ayrıldı. Şeyh Şamil, 1871 yılında hac ziyareti için bulunduğu Arabistan'da vefat etmiş ve Medine'de Cennet-ül Baki mezarlığında Rukai tarikatının şeyhi Seyyid Rukai tarafından cenaze namazı kıldırılarak defnedilmiştir.

EKLER

Ek-1: Şeyh Şamil'in Ailesine Verilen Maaş Miktarını Gösteren Belge

T.C. BAĞDADIYALIK OSMAHALI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BDA)

۴

ŞEHİDİ

شیخ الاسلام سید حسام الدین افندی
 روملک زوجه سی خدیجه دینیر خانم
 ۲۰۰۰

شیخ الاسلام سید رضه افندی
 روملک حیلکی نرینه شیخ خانم
 ۷۵۰

شارالیه رضه افندی
 بولک کریمی
 جمیله خانم
 ۵۰۰

کوجک کریمی عبد خانم
۵۰۰

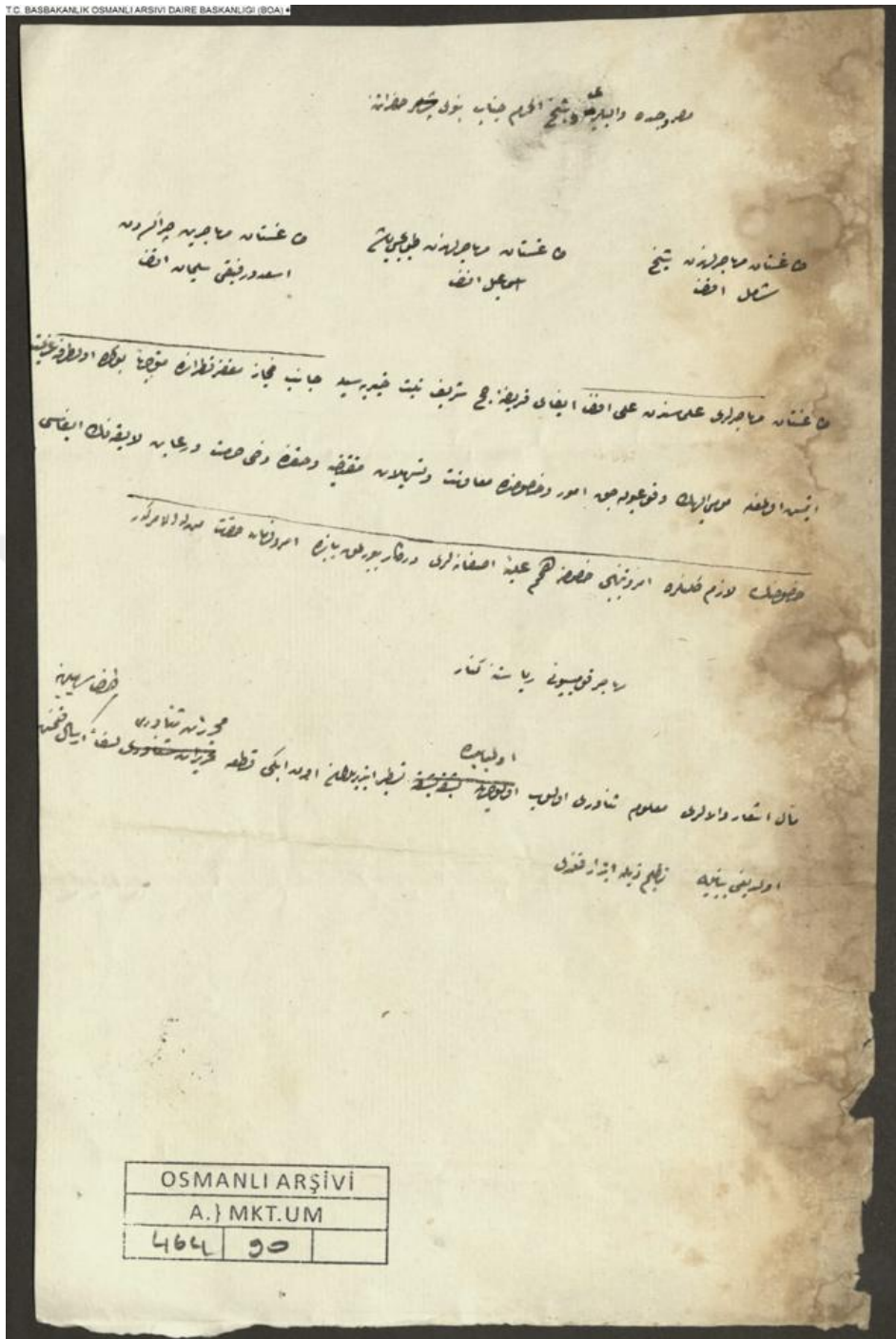
شیخ شعل افندی روملک شعلخانک اسپید
 دیگر کزدی محمد شفیع افندی
 دیگر کزدی محمد کامل افندی
 دیگر کزدی غازی محمد افندی
 کریمی نجابت خانم
 دیگر کریمی فخر سیده خانم
 زوجه شوهر سی زهرا خانم
 حفیده سی مغازبه خانم
 بونابیا نلک جلدینه
 ۵۰۰

۱

İ.DH 635/44153

İ.DH.00635

Ek-3: Şeyh Şamil'in Hac Görevini Yapma İsteği İle İlgili Belge

A.}MKT.UM.00464.00090.001

Ek-4: Muhacirlerin Muş'un Varto Kazasının Çehârbuhur Karyesine Yerleşmesi

4

مخدومای جناب میرزا...

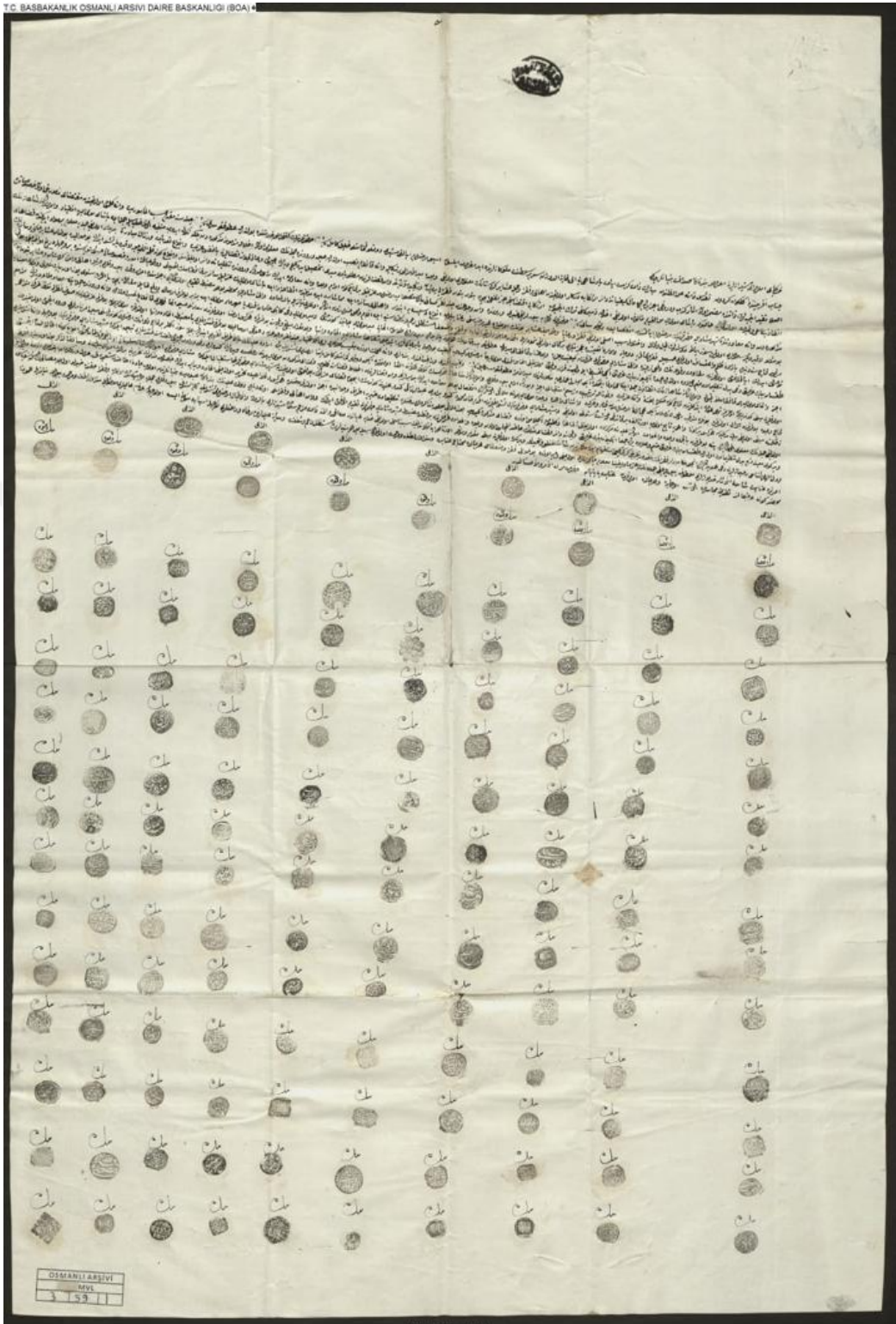
۶۷۷

مخدوم میرزا... کتبه
 من عشاء اسوة ففاسک سوماق قبری اهلایند به پنج شکر بیست نه سخی لایقند و مانده بوسکاه ابرخ نفوس لاجریک بارتند و کتبه کتبه غیر محرمه ری
 بسا بر لای اولینی حاله سنه حاله بسا نه دانه کونیک لر بقدر مالک شهانه بیکلرند و حدود قور دو نه مایری طرفند به و به اعداد و بشلر سه ده کتبه در لای ری
 مایری قبولی کتبه اعداد و کتبه نه نه ای طوعی غیر موسسه بیخی لایقند و ابرخ ففاسک جلا بچو قریه سدرک و اده طایفه کتبه جری استیعا ای کتبه بیسی و لایقند
 استغنی ایزر نه بزرگ صورت و و در لای بر بایه و مؤسس اولده قزاقه صانه بولسه ایلده مقلند و اولر جو مقلند مایری ۱۱۹ تا یخده خرمه و انید نه قنیدی دلیت
 سنا ابر باده باغزارن ناکیمارده بلسه ایلده بیکر خرمه و بیا نه کیفیت لایق اولیایه و امر و زمانه قدرت سله اولرکه -
 ۱۱۹ خرمه ۱۱۹ خرمه ۱۱۹ خرمه
 میرزا... علی
 میرزا... علی

Y.A.RES 121/67

3

Ek-5: Şeyh Şamil'in Adamlarının Maaş Ve Rütbe Konusunu Gösteren Belge

Ek-6: Asker Celbini Anlatan Belge

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIGI (BOA)

۵

و قلمی عنایه افتم

توفیق تعالی سانه اصحاب حضرت شاهان مرفوضه عمیری اولاده افرورم اشوعامه حالیک اولادینکی کوفی مواصله سفیر فوجی بات حضرتیه
 تسلیم و تسلیم قاعده سی اجرائی حضرتیه در معنای او جلود مورننه حکمه لازم الحضور و مواجهرتیه موقوف امر سبغی قرانیه و حضوره عنایتی اجماع
 آیدنمه اعتدالیه و اشاعتیه مبدیه بکزیانه اولادیه و اذیت و اقبال و شوکت حضرتیه بادشهی و شایم و اجلد و سطوحه حساب ششهی دعویه خبریه باره
 ایصال اجابتیه حساب فزونده مطیع اولاده قلندر حضرتیه مستغنی توفیقیه لغای اجرائی مقضیه امر و شایم شریع و ممتدیه بر مجلس ولایت
 اعمایه با موریه کرمی و دفتر دارقزی حضرتیه در المذکره تعلیمیه و نظریه سبغیه نظریه بروجهت سبغیه صیدیه ایالت داخلده بوظیفه المودیه و
 قضایا قائم و مدبرینک حلیله مصالح اعمایه و مالیه خصوصاً بنک اجماعاً و جریه تسوی و محافظه اهل و رعایه مواد ملنتره سبغیه ایالت داخلده بوظیفه المودیه و
 اوقاف و بیمنه مستغنی و لایق و مرفوضه بنده بوصولیه کلوب عودیه اشو قریز درودیه دیکه در سعاده نشانی کونول اولاده حضرتیه
 کمال با شایم حضرتیه واقع اولادیه افلا مجرره و تقریر شفا هم معلوم علی سوره اولادینی و جریه نظماً صیدیه اصوله مستغنی اجرائی حضرتیه
 کهان مجرور و اولادها سکونتی امانده صوریه محالقه اولادینه و هر قدر حرکت حالیه نظر بنور احوال اجبریه اید فوجیه قاهره سلطنتیه
 در قیله بیلدیردیک بولر یا نشیری مشول دکلر سانه موقوفه حضرتیه شاهانه نفس و اولادیه سبغیه ایجاب ایدنله احوال موجود و بنود برادرینک بنده
 صلیله شو و نیونشنگ صرموره و سرولنده اندفاعیه مادریه اوقافیه و لایق و صلیله اولادیه عنایتیه عودیه بولدیغ نایر بویا بولدیغ
 تقریریه و تبلیغیه مناسبه اید در کاه عاری قومی با سبغیه قریز دارم کفایه بک نعلی جریه خطاباً صیدیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 اسبقیه اولادیه برفیق مرفوضه اهل سبغیه تبلیغیه تدبیریه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 اصحاب طرفه کلمه و بجزای اهل سبغیه تبلیغیه تدبیریه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 بفر دیک موقوفه انیمسی حضوره دقه اولادیه ایجاب ایدنله مرفوضه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 و کاتبانهم طرز و نونه تقدیم فنانه عرفیه عهزیه بانه و اشعار اوقافیه بولدیغ اولادیه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 مریدلر و شید و ازانوم فضالیه کلوب کشته و کلا و اهل سبغیه طرفه اولادیه بولدیغ اولادیه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 اولادیه جبر و تقدیمه ایجاب ایدنله سبغیه اولادیه کشته و کلا و اهل سبغیه طرفه اولادیه بولدیغ اولادیه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 استیصالاً سبغیه دقه اولادیه سبغیه اولادیه کشته و کلا و اهل سبغیه طرفه اولادیه بولدیغ اولادیه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 مؤکلا بولدیغ اولادیه ایجاب ایدنله سبغیه اولادیه کشته و کلا و اهل سبغیه طرفه اولادیه بولدیغ اولادیه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 بولدیغ اولادیه بولدیغ اولادیه ایجاب ایدنله سبغیه اولادیه کشته و کلا و اهل سبغیه طرفه اولادیه بولدیغ اولادیه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 حضرتیه خبریه ایجاب ایدنله مرفوضه و مکررانه عمیری بولدیغ اولادیه بولدیغ اولادیه حضرتیه اولادیه کشته و کلا سبغیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 فیکلی حضرتیه صدقشهم و سائر لدرم کلان و کلای فوجیه حضرتیه تقدیم بر خصوصاً مشورتنک عودیه و قلمی حضرتیه بولدیغ اولادیه حضرتیه نام کنیه جلد زبانی اهل سبغیه
 سنا و ربیر اضم

۱۳۱۲

OSMANLI ARSIVI
MVL
3 59 2

ترکی

چوگ نسخه سی اغروشه
وکوچسکی ۲۰ یاره بدر
پوسته اجرتک برستدلیکی
الی غروشدر

بریلانی ۱۵۰
الی آیلغی ۸۰
اوج آیلغی ۴۵

منافع شرقیه وامور دولیه داتر ترک غزه سیدر

(میلاد ۱۸۶۹)

(هجرت ۱۲۸۶)

نومرو	۱۵۱	چهارشنبه	۱	مابیس	۲۱	حزیران	۲
صفر	۲۱						

بوغزیه جمعه و بازاردن بشته چیچک بازارنده جمعیت علیه عثمانیه مطبعه سنده هر کون چبقار منافع عامه به و معارف و ادبیه متعلق آثار ایچون صحیفه لرین هر زمان ایچقدیر

شهر امینی عطوفلو سرور افسندی حضرتلری النجی داتره بلدییه رئیس سعادتلو مک افندی ولوال افندی ابله بازار کونی مک اوغلتنه عزیمتله داتره مر قومه به الحاق اولدجق محملک خر بطملرینی تدقیق ایلشدر

ویانه فی ۳۱ مابیس
خدیو مصر حضرتلری عطوفلو حیدر افندی دخی حاضر بولندی جمعه دونکی کون اوستریا ایمراطوری طرفندن قبول اولمشدر
مشار الیه حضرتلری جمعه ابرتسی کونی بشته کیدوب اون کون قدر قاله جقدردر

بولر و شندوفرلر خاتمه

بزادعا ایدرزکه دولت عثمانیه بو کونکی کونده کتدو شندوفرلرینی کندی خزینه سندن انشا ایتمک فالقشسه و لولرک عملیاتنده بوللرده ایشلکله مکلف اولان اهالی ابله عساکر ایستخدام ابله مطلقا و مطلقا موفق اولور
شمعی به قدر میلیونر و ملیارل خرج ایتدیکی برایکی شندوفرلر انشاء ایدرک و مملکتی سائر اوروپا ممالکنه قیاس ایلیمه رک حکومت سینه مک شود ادمیزی واهی عد ایتموب بویاده دفع مشکلات ایچون ارباب وقوفدن مرکب برفو سسیون عقیده حقیقت حالی مبداهه چیقاره جفی واندن صکره شندوفرلرینی خزینه دن انشایه مباشرت واهالیدن دخی استعانت ابله جکی الکیولک امدددر

امور نافعہ ناظری دولتو داود پاشا حضرتلری روم ایللی تور بولری مقاوله نامہ سنسک اجراسته نظارت ایتمک مامور بیلله بوکون مارسلایه واپور یله پارسه کیتشدر
مشار الیه حضرتلری بازار ابرتسی کونی حضور شوکتوفور شاهانه به مشول شرفته نائل اولمشدر

بیم شونصحتین ممر اولد فجه شندوفرلر حکومت سنییه کوره باعث منفعت اوله جق برده بادی بلا و مشقتدر
شمعی شو مطالعاتی کورن برطاقم ساده دللر فرانسه و بلجیقا و المانیا و انگلترده شندوفرلر انشا آتک محتاج اولدیغی مصارف کثیره طاقت فرسانی بیش نظره و خزینه مک حالنی دخی اورته به قویوب بیهوده کولتمیزی ادعا ابله جکر ایسده اول امرده فرانسه و بلجیقا کی مدینتک ایلرودر جدرینه وارمش اولان برلده اراضینسک قیمتی واهالی و امالینک سامان و زورق و حتی اجرت بومسده مک فوق العاده تفاوتی ملاپسه سیله مملکت

سجیع و دلیر شیخ شاملی نام ذات معارف سمیر بوکره در سعادت کله مک تعابنده کاش بخارا سفیرنک ارام و اقامتلیتیه مخصوص اولان مهمان خانه به اقامه و مهاجرین قومسویو رئیس دولتو عثمان پاشا حضرتلری دخی نظارت امور و خصوصاً لیت و وظیفه ملتزمه احتیامیه ایفاسته مامور ایلشدر مسجوعاًه نظراً شیخ مشار الیه حضرتلری بوراده برفاج آبلر مک و ارامدن صکره خطه خطبه حجازه عربت سوریه جقدردر

KAYNAKÇA

- Acar, D. Ş. (2004). *Kafkasya'nın güvenliği ve Türkiye'nin rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Aydın, N. ve Ergün, E. (2019). Kafkasya Gazavatı ve İmam Şâmil. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12): 87-114.
- Baddeley, J. F. (1989). *Rusların Kafkasya'yı İstilas ve İmam Şamil*. Çev Sedat Özden, İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Bilge, S. M. (2017). Orta Çağ'dan Rus istilasına kadar Kuzey Kafkasya ve Gürcistan'da Toplumsal Yapı ve Mülkiyet İlişkileri. Şamil, Bozkuş, M. A. ve Yazar, H. (Edt.), *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 1-25.
- Budak, M. (2010). İmam Şâmil. *DİA*, XXXIX, İstanbul, 67-70.
- Demiryürek, M. (2017). Erken dönem Biyografilerine Göre Şeyh Şamil. Bozkuş, M. A. ve Yazar, H. (Edt.), *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 27-61.
- Devellioğlu, F. (1992). *Osmanlıca-Türkçe Lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doğan, Ş. (2015). İmam Şâmil ve Aile Fertlerinin Knez Aİ Baryatinskiy'e Yazdıkları Bazı Mektuplar. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 4(1):121-145.
- Efe, F. (2017). Mektupları Işığında Şeyh Şamil'in Devlet Algısı ve Anlayışı. *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 144.
- Evkuran, M. (2017). Şeyh Şâmil'in Mücadelesi ve Teolojik Kimliği Üzerine. *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 123-127.
- Göztepe, T. M. (1961). *İmam Şamil Kafkasya'nın Büyük Harp ve İhtilal Kahramanı*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Göztepe, T. M. (1991). *Dağıstan Aslanı İmam Şamil*. İstanbul.
- Güneş, U. (2009). *Türk dış politikasında Güney Kafkasya bölgesindeki güç mücadeleleri ve büyük Kafkasya kalkınma girişimi* (Yüksek Lisans Tezi). Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Güngör, F. (2017). Kafkasya İmamı Şamil ile Naiplerinin Destansı Mücadelesi. *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 154.
- Işıltan, F. (1979). Şeyh Şâmil. *MEB İslam Ansiklopedisi*, XI, 468-474.
- İnan, A. (1956). Türk Etnolojisini İlgilendiren Birkaç Terim-Kelime Üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 4, 189.
- Karabayram, F. (2007). *Rusya Federasyonu'nun Güney Kafkasya politikası*, (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Karâhî, M. T. (2004). *İmam Şamil'in Hâtırâtı*. Haz. H. Ahmet Özdemir, İstanbul: Semerkand Yayınları, 35.
- Kızılkaya, O. (2017). XIX. Yüzyılda Kars'ta Nüfus Hareketleri ve Kafkasya Muhacirlerinin İskânı. *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, Edt. M. Ali Bozkuş ve Hakan Yazar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 186- 194.
- Kuneralp, S. (2003). *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*. İstanbul: İsis Yayıncılık.
- Luxembourg, N. (1998). *Rusların Kafkasya'yı İşgalinde İngiliz Politikası ve İmam Şamil*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Şahin, E. (2017). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırım ve Kafkasya Göçlerinin Osmanlı Basınına Yansımaları. *Şeyh Şamil ve Kafkasya: Mücadele-Sürgün-İskân*, Edt. M.Ali Bozkuş ve Hakan Yazar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 220.
- Tavkul, U. (2007). *Kafkasya Gerçeği*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, A. DVN. 90/15, lef.1

BOA, A.MKT. MHM. 1/86, lef.1

BOA, A.MKT. MHM. 1/86, lef.7

BOA, A.MKT.MHM. 1/86, lef.3

BOA, A. MKT. MHM. 63/6, lef.1

BOA, A. MKT. MHM. 67/66, lef.1

BOA, A.MKT.MHM. 239/39, lef.1

BOA, A.MKT. MVL. 82/99, lef.1

BOA, A. MKT. NZD. 117/53, lef.1

BOA, A.MKT.NZD. 357/84, lef.1

BOA, BEO. 67/4966, lef.3

BOA, BEO. 4243/318190, lef.2

BOA, BEO. 4243/318190, lef.3

BOA, BEO. 4243/318190, lef.4

BOA, BEO. 4664/349738, lef.2

BOA, HR. ID. 4/35, lef.2

BOA, HR. SYS. 1335/19, lef.1

BOA, Í.DUÍT. 97/49, lef.4

BOA, Í. HR. 386/11, lef.1

BOA, Í. HR. 386/11, lef.4

BOA, Í. MSM.26/728, lef.6

BOA, Í. MSM.26/728, lef.7

BOA, Í. MSM.26/729,lef.1

BOA, Í. MSM.26/729, lef.2

BOA, Í.MSM. 26/729, lef.3

BOA, Í.MSM. 26/729, lef.5

BOA, Í.ŞD. 117/7014, lef.1

BOA, Í.ŞD. 117/7014, lef.2

BOA, Í.TAL. 499/39, lef.1

BOA, Í. DH. 196/11164, lef.4

BOA, Í. DH. 276/17341, lef.3

BOA, Í. DH. 276/17341, lef. 4

BOA, Í. DH. 281/17605, lef.1
BOA, Í. DH. 301/19040, lef.1
BOA, Í. DH. 301/19040, lef.5
BOA, Í. DH. 301/19040, lef.6
BOA, Í. DH. 301/19040, lef.9
BOA, Í. DH. 303/19234, lef. 4
BOA, Í.DH. 304/19277, lef.1
BOA, Í.DH. 304/19277, lef.4
BOA, Í.DH. 305/19355, lef.1
BOA, Í. DH. 342/22545
BOA, Í.DH. 406/26886, lef.2
BOA, Í. DH. 605/42165, lef.1
BOA, Í.DH. 635/44153, lef.1
BOA, Í.DH. 635/44153, lef.2
BOA, Í.DH. 3316/20401, lef.7
BOA, Í. MVL. 361/15815, lef.2
BOA, Í. MVL. 361/15815, lef.3
BOA, Í.MVL. 486/22044, lef.1
BOA, Í.MVL. 486/22044, lef.3
BOA, Í.MVL. 486/22044, lef.4
BOA, Í.MVL.493/22297,lef.1
BOA, Í.MVL. 493/22297, lef.2
BOA, Í.MVL. 493/22297, lef.3
BOA, Í. MVL. 494/22378, lef.1
BOA, Í. MVL. 494/22378, lef.2
BOA, Í.MVL. 499/22590, lef.1

BOA, Í.MVL. 499/22590, lef.3

BOA, Í.MVL. 512/23103, lef.6

BOA, Í.MVL. 512/23103, lef.7

BOA, Í.MVL.512/23103, lef.8

BOA, MF. MKT. 92/68, lef.1

BOA, MV. 202/32, lef.2

BOA, MVL. 3/59, lef.1

BOA, MVL. 3/59, lef.2

BOA, MVL. 3/59, lef.3

BOA, MVL. 122/46, lef.1

BOA, MVL. 394/107, lef.1

BOA, MVL. 396/49, lef.1

BOA, MVL. 405/33, lef.3

BOA, MVL. 508/97, lef.2

BOA, MVL. 508/97, lef.3

BOA, MVL. 661/44, lef.1

BOA, MVL. 852/97, lef.3

BOA, MVL. 852/97, lef.4

BOA, MVL. 860/24, lef.1

BOA, MVL. 860/24, lef.2

BOA, MVL. 872/33, lef.1

BOA, ŞD. 2869/9, lef.7

BOA, ŞD.2869/9, lef.9

BOA, ŞD. 2869/9, lef.11

BOA, ŞD. 2872/55, lef.7

BOA, ŞD. 2952/6, lef.7

BOA, ŞD. 2952/6, lef.9

BOA, ŞD. 2952/6, lef.13

BOA, Y.A.RES. 121/67, lef.1

BOA, Y.A.RES. 121/67, lef.3

BOA, Y. MTV. 210/45, lef.1

BOA, Y. MTV. 210/45, lef.2

Gazeteler (Hakkı Tarık US Koleksiyonu ve İBB Atatürk Kitaplığı)

Basiret

Ruzname-i Cerîde-i Havadis

Cerîde-i Havadis

Mümeyyiz

Terakkî

DİZİN

-D-

Dargo, 13, 14, 15, 16, 19, 23

-E-

Esaret, viii, 26

-G-

Gazavat, 56

Göç, 30

Gunib Dağı, 3, 23, 24, 56

-H-

Hicaz, 4, 15, 17, 34, 41, 43, 44, 45, 49,
52

-İ-

İstanbul, v, vii, 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9, 12, 15,
17, 20, 21, 23, 28, 29, 30, 32, 35, 36,
37, 38, 39, 40, 43, 44, 46, 48, 49, 50,
51, 52, 55, 56, 65, 66

-K-

Kafkasya, v, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 9, 11, 12,
13, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 25,
27, 28, 29, 30, 31, 39, 50, 56, 65, 66

Kaluga, 3, 26, 27

-M-

Maaş, 58, 62

Medine, 2, 3, 32, 35, 36, 40, 44, 45, 52,
54, 56

Mekke, 36, 44

Muhacir, 31, 38

-R-

Rusya, 1, 2, 3, 6, 8, 10, 11, 12, 15, 16,
18, 19, 20, 21, 22, 24, 25, 35, 37, 38,
40, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51,
53, 54, 56, 66

Rütbe, 55, 62

-Ş-

Şeyh Şamil, v, vii, viii, 1, 2, 4, 6, 7, 8, 9,
10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19,
20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29,
30, 31, 33, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 43,
44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
54, 55, 56, 58, 59, 60, 62, 65, 66

